

Parysche bruiloft

Reyer Anslo

Editie H.H. Knippenberg

bron

Reyer Anslo, *Parysche bruiloft* (ed. H.H. Knippenberg). W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1958

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/ansl001pary02_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Voorwoord

Deze uitgave dankt haar ontstaan aan Prof. Dr. W.J.M.A. Asselbergs, die mij attent er op maakte, dat een wetenschappelijk goed verzorgde uitgave van Reyer Anslo's *Parysche Bruiloft* in de Zwolse Drukken en Herdrukken welkom zou zijn voor studerenden.

Om verschillende redenen besloot ik die taak op me te nemen. Ik kon mijn dissertatie over *Reyer Anslo. Zijn leven en letterkundig werk* (Amsterdam 1913), voorzover nodig, herzien aan de hand van later verschenen publikaties in een korte inleiding. Tevens mijn proefschrift bekronen met de volledige tekst van Anslo's tragedie, die gerekend mag worden tot het verdienstelijke dramatisch oeuvre van onze Gouden Eeuw. Meteen kreeg ik gelegenheid het treurspel van Lambert van den Bos over *Carel de Negende, anders Parysche Bruyloft* (1645), waarvan nog slechts een enkel exemplaar bestaat en waaraan nog maar weinig aandacht besteed is, eens grondig onder de loupe te nemen en met Anslo's tragedie te vergelijken.

De hier afgedrukte tekst van Anslo's treurspel is die van de eerste druk. Verschenen bij Joost Hartgers te Amsterdam, kwam een gedeelte van de oplage voor verkoop in de boekhandel van Adam Karels, die het spel ten tonele bracht in het jaar van verschijning (1649). Van een tweede druk, door Anslo zelf nog herzien in datzelfde jaar en verschenen bij Paulus Matthysz. te Amsterdam, blijkt het enig exemplaar, dat in 1913 in het bezit was van Dr. J.F.M. Sterck, thans onvindbaar. Voor de varianten was ik zodoende aangewezen op de derde druk uit 1661, ook bij Matthysz. verschenen en, behoudens enkele spelling-

vormen, gelijk aan de tweede herziene druk, zoals ik in 1913 heb kunnen vaststellen.

Mijn dank aan Prof. Asselbergs voor de supervisie waarmee hij zich heeft willen belasten, en enige toelichtingen en aanvullingen, met name bij de beoordeling van Anslo als dramatisch kunstenaar. Verder aan het personeel van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en van de Leidse Universiteitsbibliotheek voor gedane nasporingen, en van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek voor de uitlening van de tragedie van Van den Bos.

Aan de N.V. Uitgevers-Maatschappij W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle voor haar zorg, aan de uitgave besteed.

Helmond, 1957.

Dr. H.H. KNIPPENBERG.

Inleiding

I. Reyer Anslo's leven en voornaamste letterkundig werk¹

Reyer Anslo werd in 1625 of 1626 te Amsterdam geboren als zoon van Reyer Claasz. Anslo en Hestertie Willemsdr. Zijn ouders behoorden tot de Waterlandse Doopsgezinden. Ze kerkten bij de Toren op het Singel. De vader was lakenhandelaar, evenals de meeste Anslo's. Deze familienaam wijst op Noorse afkomst. Anslo schijnt de oorspronkelijke oudnoorse vorm te zijn van de latere plaatsnaam Oslo².

Reyer Claasz. Anslo stierf reeds in 1631 en liet zijn kinderen een flink vermogen na. Zijn weduwe, de moeder van onze dichter, hertrouwde in dat jaar met Jan Rodenburgh, een koekenbakker, neef van de dichter-toneelschrijver Theodoor Rodenburgh.

De jonge Reyer bezocht de Latijnse School aan de Nieuwe Zijde onder rectoraat van Adrianus Junius. Op zeventienjarige leeftijd kwam hij in de leer bij de zijdelaken-verkoper Seger Uyttenbogaert te Amsterdam. Na het vak behoorlijk geleerd te hebben, trad hij in compagnonschap met zijn ongeveer drie jaren oudere broer Nicolaas Anslo. Die samenwerking heeft slechts kort geduurd, van ongeveer mei 1647 tot 1649, toen Reyer naar Italië reisde³.

Zijn eerste gedichten stonden onder invloed van Vondel en Hooft, en die invloed was van blijvende duur. Vondel inspireer-

1 Zie ook H.H. Knippenberg, *Reyer Anslo. Zijn leven en letterkundig werk*; Dissertatie, Amsterdam 1913. Enkele opvattingen uit dit boek zijn hier herzien naar aanleiding van nieuwere publikaties.

2 J.W. Muller, *De naam Anslo*. T.N.T.L. deel 48 (1929), blz. 225-232.

3 H.F. Wijnman, *Reyer Anslo als lakenkooper*. T.N.T.L. deel 53 (1934), blz. 303, 304.

de hem bij het schrijven van zijn gedicht *Op de Tweedracht der Christenen, en Turksen Oorlog* (1645). Hierin betreurt hij de onenigheid van de christenen, waardoor een krachtig optreden tegen de Turken achterwege bleef. Hij verwijt de minderjarige Lodewijk XIV vervolging van de protestanten en vermaant hem zich aan het hoofd te stellen van een nieuwe kruistocht ter bevrijding van Jeruzalem.

Uit datzelfde jaar dateert *Zegetempel voor zyn Hoogheid Fredrik Henrik*, opgedragen aan de Muider Drost. Herdacht worden de heldhaftige daden van de stadhouder in de strijd voor 's lands onafhankelijkheid. Als Mennist gekant tegen wapengeweld, prijst de dichter in de strategie vooral, dat hij spaarzaam was in het bloedvergieten en zo spoedig mogelijk de vrede wenste, mits die op eervolle voorwaarden kon worden gesloten.

In 1646 werd Reyer als gerechtigd lidmaat van de Doopsgezinde Gemeente aangenomen. Tegen het eind van dat jaar verscheen zijn *Martelkroon van Steven, de eerste Martelaar*. Het gedicht is te beschouwen als de geloofsbelijdenis van de Mennoniet. Het was opgedragen aan zijn vroegere leermeester Adrianus Junius, bij wie de dichter zich verontschuldigt, dat hij er veel heeft ingebracht, waarvan de H. Schrift geen melding maakt¹.

Duidelijk is de invloed van Vondel's *Kruysbergh*. Aan het slot wordt Euzebia een klacht in de mond gelegd, die van belang is voor Anslo's godsdienstige gevoelens. Euzebia treurt over de Davids stad, van haar oprechtheid afgeweken en verbasterd naar hart en gemoed. Vervolgens worden de eerste christentijden herdacht, waarop de Mennisten graag attendeerden. Na een schets van de Hervormingstijd gispt de dichter de gewetens-

1 Voorts bericht Anslo aan Junius, dat hij de wonderverhalen, door Augustinus verteld, uit zijn gedicht heeft weggelaten. Hij zinspeelt hier op het 22^e boek van *De Civitate Dei*, waarin Augustinus wonderen vertelt, die gebeurd zouden zijn, nadat in het jaar 415 een gedeelte van de relieken van Stephanus uit Caphargamala bij Gaza was overgebracht naar Westelijk Noord-Afrika. Een afzonderlijk geschrift *De Miraculis Sancti Stephani* is opgenomen onder de werken van Augustinus (Migne, *P.L.* XLI, 850.).

dwang. Bij Eusebia denkt men aan Vondel's *Peter en Pauwels*, aan Tesselschade onder de naam Eusebia opgedragen¹.

Zowel de dood van de Stadhouder als die van de Muider Drost in 1647 werden herdacht. In zijn *Lykklaght over Zijn Hoogheid Fredrik Henrik, Prince van Oranje* voer Anslo heftig uit tegen Spanje en betreurde hij het, dat de dappere veldheer de vruchten van zijn moeizaam werk niet mocht plukken in de aanschouwing van 's lands vrijheid. Dit gedicht en de er op gevolgde *Klachte van Amelia, Princesse van Oranje* vertonen invloed van Hooft's poëzie. In een hierbij aansluitend gedicht spoorde Reyer de jonge Prins Willem aan om in het voetspoor van zijn vader te treden.

Het gedicht *Muyden in rou over de doodt van den Heer P.C. Hooft* doet ons Anslo kennen als grote bewonderaar van Hooft's persoon, diens letterkundig werk en staatkundige opvattingen. Aarnout, de zoon van de Drost, was in deze tijd reeds met Reyer bevriend, die hem aanspoorde het werk van zijn vader te voltooien 'tot onversterflijke eer van Hollandt en het Goy'. In zover heeft de jonge Hooft gevolg gegeven aan Anslo's wens, dat hij in 1671 een nieuwe uitgave bezorgde van de werken van zijn vader.

Van belang voor de Vondel-Brandt-kwestie is Anslo's gedicht *Op de Lyck-reden over den Drost*. Deze lijkrede was nl. door Geeraert Brandt opgesteld en ze werd de dag na het overlijden van Hooft in de Amsterdamse Schouwburg uitgesproken door de eerste toneelspeler van die tijd, Adam Karel van Zjermes. Anslo was bij die plechtigheid tegenwoordig geweest. Thuisgekomen haastte hij zich, zijn vriend Brandt verslag te geven van een en ander, door hem opgevangen. Zo had hij Vondel zeer vleiend horen spreken over Brandt's rede. Vondel had zich dus volstrekt niet miskend gevoeld, waar zo luid de

1 Over het Eusebia-vraagstuk, zie J.F.M. Sterck: *Oorkonden over Vondel en zijn kring*, Bussum, 1918, blz. 178-185; dezelfde, *Vondels Bekeerlinge*, in: *Studia Catholica V* (1929) blz. 227-237; B.H. Molkenboer O.P.: *Tesselschade - Eusebia - Godtvruchtigheid*, in: *Studia Catholica V* (1929) blz. 307-311; W.M. Frijns: *Grotius in 'Peter en Pauwels'?*, 's-Hertogenbosch, 1938, blz. 3; Jos. Vandervelden: *Eusebia*, in: *Vondelkroniek XI* (1940) blz. 182-187.

loftrompet was gestoken over het werk van de Drost, zonder dat zijn naam ook maar was genoemd.

Waarschijnlijk aangespoord door Michiel le Blon¹, door wiens tussenkomst ook Vondel in 1647 Christina van Zweden bezongen had, dichtte Anslo in datzelfde jaar een uitvoerig poëem *De Zweetse Pallas, of Wysheit van Kristina, der Zweden, Gotten, en Wandalen Koningin*. Bij eerste lezing is deze lofzang hier en daar duister. De inkleding van de stof heeft de dichter blijkbaar moeite gekost. Een stoet van Griekse goden en godinnen wordt op een wagenwolk door de lucht naar Rostok gevoerd om aan het Zweedse hof de aardse Pallas te huldigen. De hantering van het mythologisch apparaat doet ons Anslo kennen als een bewonderaar van de barok in de schilderkunst, die hij met de pen tracht na te volgen. Bij zoveel verdiende en onverdiende lofspraak op de Zweedse vorstin te midden der Parnassers worden ook de Remonstrantse Caspar Barlaeus en de vrijzinnige Hugo de Groot geprezen.

De tijd dat de mennisten afkerig waren van de schouwburg, was toen reeds voorbij². In 1647 schreef Reyer lofverzen voor nieuw verschenen toneelspele van Adam Karel van Zjermes en van Willem Heemskerk³.

Het volgend jaar juichte hij over de Munsterse vrede en de bouw van het nieuwe stadhuis in *Het gekroonde Amsterdam, met het Nieuw Stadhuis*. Voor onze kennis van zijn levensopvatting

- 1 Over Michiel le Blon vindt men gegevens verzameld in Anton van Duinkerken: *Joost van den Vondels Leeuwendalers Lantspel*, Utrecht, 1948, blz. 61-67; en in W. Bennink S.J.: *Michiel le Blon, de onbekende voor de Vondelkenners*, Nijmeegse scriptie (1948), geciteerd door B.H. Molkenboer O.P.: *De Jonge Vondel*, Amsterdam, 1950, blz. 598-599 en blz. 625. Zie ook: W. Asselbergs: *Vondels Aendachtige Betrachtinge* in *De Nieuwe Taalgids XLV* (1952) blz. 103-106.
- 2 Over de verhouding van de doopsgezinden tot de toneelkunst zie W.J. Kühler, *Geschiedenis van de Doopsgezinden in Nederland*, Tweede Deel 1600-1735, eerste helft, Haarlem, 1940, blz. 60-62.
- 3 *Klaagende Kleazjenor en doolende Doristee*, door A.K. van Zjermes bewerkt naar het Frans van Jean de Rotrou, werd 3 september 1647 vertoond; de *Hebreeusche Heldinne* van Willem Heemskerk, blijkens het titelblad 'vertoont op de Amsterdamsche Schouburg', heeft Judith tot heldin. Over deze keuze zie J.B. Knipping: *De Iconografie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden I*, Hilversum, 1939, blz. 266. Over Willem Heemskerk als dichter schreef G. Penon: *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde II*, Groningen, 1881, blz. 33-35.

tegen het eind van het jaar 1648 is dit gedicht van belang. Anslo walgde van de godsdienstige twisten, die de eendracht verstoorden. Als doopsgezinde stelde hij de betrachtning van de leer hoger dan de bespiegeling. Hij sympathiseerde met de schouwburg en de doorluchtige hogeschool als kweekplaats van wetenschap. Hij prees Barlaeus en Vossius. Amsterdam vereerde hem voor zijn gedicht een lauwerkrans en een zilveren schotel. Jos. A. Alberdingk Thijm merkte hierbij op, dat Anslo onder zijn kunstbroeders de enige was, die waardering toonde voor een bouwstijl¹.

In 1648 verscheen te Amsterdam ook de eerste druk van zijn *Icones Biblicae*, opgedragen aan zijn moeder. De versjes zijn waarschijnlijk op verzoek van de uitgever Cornelis Danckertsz. gemaakt als onderschriften voor prenten van Pieter Holsteyn. De 233 bijschriften zijn gesteld in het Latijn, Frans, Duits, Engels en Nederlands. Of de parallelteksten in vier vreemde talen ook van Anslo zijn, is twijfelachtig; in sommige latere uitgaven zijn die weggelaten. Al is de litteraire waarde van de bijschriften over het algemeen niet groot, Anslo's epigrammatisch werk verdient lof om de vaak kernachtige wijze van toelichting der plaat, meer nog om de manier, waarop hij de beschouwer inleidt tot het wezen van de voorstelling.

In 1648 verscheen een tweede druk onder de titel *Bybelstof of Byschriften op de Historien en Afbeeldsels der gantsche H. Schriftuur*, enkel in het Nederlands gesteld en waarvan de tekst soms aanmerkelijk van die der eerste uitgave verschilt; de platen zijn bovendien achterwege gebleven. Was de eerste druk verschenen bij Cornelis Danckertsz., de tweede verscheen bij Jacob Lescaille, die in een woord vooraf aan de lezers verklaart, dat deze nieuwe uitgave de heer Danckertsz. niet alleen van schade vrijwaren, maar zelfs nog tot groot voordeel strekken zal, daar de geringe kosten van dit boekje menigeen, inzonderheid de liefhebbers der prenten, opwekken zullen om zich de eerste uitgave aan te schaffen! De uitgever achtte deze tweede druk

1 Jos. A. Alberdingk Thijm: *Reyer Anslo*, Dietsche Warande V (1857) blz. 478-495.

nodig, omdat hij zelf bevonden had dat er in de eerste editie enige drukfouten waren ingeslopen; hierover was door verscheiden ‘liefhebbers der onwaardeerlijke Rijmkonst’ geklaagd, die hem verzocht hadden het werk te herdrukken. Om deze en andere redenen had hij de dichter verzocht de drukfouten te verbeteren, waartoe deze als vriend van de drukker bereid was.

Een derde druk verscheen in 1659, thans met de vreemdtalige verzen en vermeerderd met verscheiden nieuwe koperen platen en een kort en bondig verhaal in proza bij elke afbeelding ter verklaring. Deze druk zag het licht bij Dancker Danckertz., dus een andere uitgever dan Cornelis. Beiden woonden op hetzelfde adres; bij Dancker staat echter nadrukkelijk vermeld ‘Konst en Caertverkoper’, hetgeen bij Cornelis ontbreekt. Is de zaak in familieverband overgedaan en uitgebreid? Ik heb het niet kunnen achterhalen. Of de dertien toegevoegde gedichten in deze uitgave van 1659 ook van Anslo zijn, mag twijfelachtig heten, omdat hij toen al tien jaren in Italië verbleef en inmiddels katholiek geworden was¹.

Er werd in de zeventiende eeuw soms vreemd omgesprongen met het auteursrecht, zoals ook Vondel ondervonden heeft. Hoe was het hiermee gesteld²?

In ons land was in de loop van de zestiende eeuw nog geen sprake van letterkundig eigendomsrecht. Was er profijt in uitzicht, dan had men tegen het nadrukken van een boek geen bezwaar. Pas toen de schrijvers honorarium gingen bedingen, ontstond voor de uitgevers de behoefte aan het ‘kopijrecht’. Dit weerhield echter vakgenoten niet hun onrechtmatig bedrijf voort te zetten. In het laatst van de zestiende of het begin van de zeventiende eeuw gingen de onderscheiden provinciale Staten er toe over bij resolutiën oktrooien te verlenen aan de uitgevers, die hierom verzochten voor door hen uit te geven

- 1 P. Visser: *Iets over 18e eeuwse Bijbelprentjes; De oorspronkelijkheid van R. Anslo's 'Bijbelsche Bijschriften'* in *Het Boek* (1923), blz. 107, 108, 217-219. - Prof. Dr. G.A. van Es, *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, V, blz. 255, 263.
- 2 A.C. Kruseman, *Aanteekeningen betreffende den boekhandel van Noord-Nederland*. Deel VI van de ‘Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel’ (Amsterdam 1893), blz. 340-348.

werken. Die oktrooien werden verleend voor vijf, tien, vijftien of twintig jaren. De duur van een oktrooi werd bepaald naar de berekening, hoeveel tijd een boek nodig zou hebben om zijn debiet verzekerd te zien. Na het verstrijken van die tijd kon de eigenaar een nieuwe aanvraag doen. Doch het werd ook niet onbillijk geacht, dat mede een ander oktrooi vroeg voor een door hem beraamde nieuwe uitgave. Bij elk oktrooi, dat de Staten verleenden, verklaarden zij nadrukkelijk, dat zij met deze gunst niet het boek zelf in bescherming namen of er op enigerlei wijze hun goedkeuring aan hechtten. De waarborg bestond alleen hierin, dat het iemand, die inbreuk wilde maken op het door een ander verkregen recht op zijn eigendom, moeilijk of onmogelijk werd gemaakt.

Als straffen op het nadrukken van een geöktrooieerd boek stonden: verbeurdverklaring van alle exemplaren en geldboeten. Die maatregelen bleken niet afdoend, daar elke provincie haar eigen rechtsorde had. Een boek, in de ene provincie uitgegeven, kon veilig in een andere worden nagedrukt. Zo bleef er in de boekhandel allerlei onrecht gepleegd worden. Geldzucht en naijver verlokten tot oneerlijkheid. Soms bedreef men laagheden door de titel te wijzigen of de inhoud ietwat te veranderen. De Staten bekommerden zich trouwens weinig om de boekhandel-belangen. Zij hadden gewichtigers te doen dan zich bezig te houden met de kibbelarijen van 'lastige, kleine boekventers'. Op die manier verloren de oktrooien gaandeweg veel van hun waarde.

Anslo deelde in de afkeer tegen Cromwel en zijn aanhangers en in de sympathie, die de Engelse koningsfamilie in ons land genoot. Hij gaf blijk van die gevoelens in gedichten bij de terechtstelling van Karel I Stuart. In 1649 schreef hij ook een lijkzang bij de dood van Gerardus Vossius, en hij verwelkomde Geeraert Bicker als nieuwe Drost van Muiden.

Zijn voornaamste werk uit 1649 was een treurspel over de *Parysche Bloedbruiloft*. Ik bespreek dit nader in een apart hoofdstuk en bepaal mij hier tot de opdracht aan Mejuffer Magdalena Baak. Die opdracht in hoffelijke trant heeft aanleiding gegeven

tot de bewering, dat Reyer door zijn overgang tot de katholieke kerk de hand van Magdalena hoopte te verkrijgen¹. In mijn dissertatie heb ik de onjuistheid hiervan aangetoond.

Magdalena, de dochter van Joost Baeck en Magdalena van Erp, was in 1663 nog gereformeerd². Zij zal Anslo's aandacht hebben getrokken door haar ontwikkelde kunstsmaak en geestelijke ontwikkeling. Want zij verstond Engels, Spaans, Frans en Italiaans, genoeg om in die talen verzen te kunnen lezen. Ook andere letterkundigen hebben haar geprezen om haar schoonheid en geest. Zo dichtte Jan Vos:

Hier toont zich Magdaleen: maar die haar tong wil hooren
en glans begeert te zien, twee gaven in een leest,
moet zich veranderen in oogen en in ooren;
of hy blijft onverzaadt van schoonheid en van geest.
De wijsheid is voor 't oor, d'aanminnigheid voor d'oogen:
deez' dient de Min voor schicht, die beezigt hy voor boogen³.

Van een liefdesverhouding tussen haar en Anslo zijn nergens aanwijzingen te vinden. Men heeft die uitsluitend verondersteld op grond van Reyers verklaring, dat hij zijn treurspel uitgaf ten gunste van een, die hem 'zo lief was als het licht'. Dat de opdracht aan haar in de eerste druk van de *Parysche Bruiloft* vóór het treurspel, in de tweede druk daarachter is geplaatst, deed die opdracht beschouwd worden als een versmaad liefdesoffer. Magdalena's afwijzing wordt nergens vermeld. Zo bestaat er ook geen enkel bewijs, dat versmade liefde voor Anslo het motief is geweest voor zijn overgang tot het katholicisme het volgend jaar te Rome.

Prof. dr. G. van Es in zijn beschouwingen over Anslo is eenzelfde mening toegedaan. Hij schrijft: 'Of er samenhang bestaat en hoe tussen Reyers overgang en zijn vertrek naar Rome, is niet uitgemaakt. Waarschijnlijk is toch wel, dat zijn

1 Deze bewering is te vinden bij K. Vos: *Reyer Anslo's Overgang*, in De Gids LXX (1906) dl. II, blz. 317-328.

2 Zie ook J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang*², dl. IV, Haarlem, 1924, blz. 123.

3 *Op Magdalena Baak*, voor het eerst gepubliceerd in: *Klioos Kraam, d'Eerste openingh*, Amsterdam, 1656, blz. 226.

reis naar Rome, om het jubeljaar 1650 daar te vieren, gevolg is geweest van zijn veranderde godsdienstige opvattingen, al had hij zijn definitieve beslissing misschien nog niet genomen. Of zijn vermeende liefde voor Magdalena daarbij een rol speelde, is zeer dubieus. Opvallend is, dat Anslo geen liefdeslyriek heeft nagelaten. In zijn gevoelig *Afscheit van Amsterdam*, een van zijn beste gedichten, zinspeelt hij met geen woord op die geschiedenis. Nergens vindt men in zijn werk een zinspeling in die richting. En toch eerst in 1656 ging hij over in de geestelijke stand¹.

Op 31 augustus 1649 vertrok hij, in gezelschap van Arnoud Hellemans Hooft, uit Amsterdam naar Italië. Te Emmerik voegden zich de twee Kieften bij hen, en te Keulen werd het gezelschap nog uitgebreid met Ooms, Blom, Hudde en diens neefje. Met een aak voeren zij de Rijn op naar Maintz. Op deze tocht schreef Reyer zijn bekend gedicht 'Afscheyt van Amsterdam'. Hij spreekt er zijn heimwee in uit. Dat was in onze poëzie nog maar zelden gebeurd. Iets dat naar heimwee zweemt vindt men bij Van Mander en aan het slot van Hooft's brief uit Florence. Had hij een voorgevoel, dat hij zijn geliefd Amsterdam nooit meer zou weerzien²?

Omstreeks half november 1649 bevond hij zich te Rome. Uit de eerste tijd van zijn verblijf aldaar is ons weinig bekend. Hij vestigde zich eerst met een vriend, zekere 'Lorenzo Bachi flamengo' en een knecht aan de Piazza di Spagna. Doch reeds weinige dagen later nam hij met deze beiden zijn intrek in de 'Casa di S. Ignazio' bij Robert Prats, de resident van Vlaanderen. Reeds vóór Pasen 1650 communiceerde hij, waaruit blijkt, dat hij zeer spoedig na zijn aankomst te Rome tot de katholieke kerk moet zijn overgegaan. Wij mogen echter aannemen, dat hij pas op St. Ambrosiusdag, 7 december 1654, in het openbaar zijn katholieke geloofsbelijdenis heeft afgelegd.

1 Mijn dissertatie, blz. 151-166. - Prof. Dr. G.A. van Es, *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, V, blz. 255-256.

2 Dr. G. Kalff, *Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de zeventiende eeuw* (1895), blz. 92, 103, 104.

Daar alles er op wijst, dat hij reeds drie jaren tevoren toenadering heeft gezocht tot de Congregatio de Propaganda Fide, heeft hij dus kennelijk zijn overgang ernstig overwogen. Van enige samenhang met de geruchtmakende overgang van koningin Christina van Zweden blijkt niets¹.

Reyer volgde te Rome de feestelijkheden van het jubeljaar, maar bleef ook belangstellen in de Europese gebeurtenissen. In 1650 dichtte hij *De gezegende Krooning van de Doorluchtigste en Machtigste Princesse Christina*. Met vermijding van mythologische opsmuk, poogde hij zijn poëzie onder invloed van het Italiaans te verpuren. Hij leidt ons rond door de Tiber-stad, waar Innocentius X sinds 1644 de pauselijke tiara droeg, maar verheerlijkt ook Gustaaf Adolf als voorvechter van het protestantisme.

Omstreeks Kerstmis 1650 bracht hij te Rome een bezoek aan zijn protestantse landgenoot Jan Six van Chandelier, met wie hij te Amsterdam omgegaan en die zijn poëzie bewonderd had. Samen bezochten zij de kunstschaten van de stad en bezichtigden het Vaticaan. Maar zij verkeerden er ook in vrolijke vriendenkring, waar ‘bij misten van tabak’ glaasjes gedronken en liederen gezongen werden².

Anslo was inmiddels in kennis gekomen met kardinaal Luigi Capponi, die aan het hoofd stond van de Vatikaanse bibliotheek en in het jubilee-jaar naam verwierf door zijn predikaties. Reyer is later opgenomen in de kleine hofhouding van de kardinaal. Zeker behoorde hij hiertoe eind 1655 en begin 1656. Hij droeg toen als theologisch student het priesterlijk kleed en ontving in juni 1656 de tonsuur en de lagere orden.

Toen Christina van Zweden in 1655 te Rome openlijk tot de katholieke kerk overging, dichtte Anslo zijn *Evangelische Paerel, gekocht van Kristine voor de Kroone van Zweeden*. Wel-

1 Dr. G.J. Hoogewerff, *Jaarverslag van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome* (1913), blz. 259.

2 Dr. G.A. van Es, *Poësy van J. Six van Chandelier*. Bloemlezing uit zijn dichtwerk met inleiding en aantekeningen. Zwolse drukken en herdrukken. Tjeenk Willink Zwolle, 1953.
- Dr. L.C. Michels, *Nader commentaar op Six van Chandelier*. T.N.T.L., deel LXXIV, 1956, blz. 263-295.

luidend in jambische strofen en goed gecomponeerd, is dit wel zijn mooiste gedicht. Men kan het tevens als een gevoevolle geloofsbelijdenis aanvaarden.

In het jaar, dat Reyer Anslo de eerste belangrijke schrede zette op de weg, die tot het priesterschap leidde, werd Napels geteisterd door een epidemische ziekte, die ook naar Rome dreigde over te slaan. Anslo heeft de herinnering hieraan bewaard in een uitvoerig verhalend gedicht *De Pest tot Napels*, in 1656 te Rome geschreven. Taferelen van schrijnende ellende wisselen af met beschrijvingen van zedelijke en geestelijke verwildering. Het drastisch relaas van krampachtig uitgevierde hartstochten te midden van het bitterste leed wekt afgrijzen. De rauwe werkelijkheid is onbevangen weergegeven, in schelle kleuren, met soms cynische opmerkingen en moraliserend betoog, reflex van bewogenheid met het wrange leed, afkeer van het weerzinwekkende der lugubere, soms vieze taferelen.

Een Latijns gedicht van Anslo, dat ook uit deze tijd dateren moet, omdat het een gebed tot God bevat om de rampen van Rome af te weren en tevens een vredewens, paus Alexander VII in de mond gelegd, geeft blijk van zijn taalvaardigheid. Alexander VII was een letterlievend man. Vondel droeg hem *De Heerlyckheit der Kercke* op. Voordat hij de Stoel van Petrus besteeg, had hij ook zelf Latijnse gedichten vervaardigd, die in 1656 te Parijs in druk zijn verschenen.

Tot de Nederlandse schilders, die te Rome verbleven, behoorde Adriaan van der Kabel, beroemd door zijn landschappen en watergezichten. Omstreeks 1656 vereerde Anslo hem twee gedichten. In *Schilderkroon* wordt de lof van de schilderkunst bezongen. De schilderkunst wordt door de dichter nog boven de dichtkunst gesteld, al blijven het twee verknochtelingen, zoals hij nader betoogt in *Op het schilderen van Sr. Adriaan van der Kabel*.

Reyers werk werd hoe langer hoe meer didactisch. Lering en stichting stelde hij als eerste eisen aan de kunst der taal. Maar de ziel moest daarbij toch ontroerd worden door de schoonheid van het woord.

Eind september 1657 werd Anslo voorzitter van de Broederschap van S. Maria in Campo Santo; hij bleef dat tot midden augustus van het volgend jaar. Hij vond nu een beschermer in Jacobus de la Torre, Apostolisch Vicaris van de Hollandse Missie, die tijdelijk te Rome verbleef. Deze vroeg geldelijke steun voor Anslo aan de kardinaal-secretaris. Blijkbaar had kardinaal Luigi Capponi, die in 1659 stierf, aan Reyer een toegekende studiebeurs bij testamentaire beschikking vermaakt, waarvan nochtans de geldigheid betwist werd.

In zijn *Afscheyt van Amsterdam* had Reyer gezegd naar Rome te reizen om ‘voor des Tybers Myterkroon Latijn te spreeken’. Wij maakten reeds melding van een van zijn Latijnse gedichten. Paus Innocentius X vereerde hem eigenhandig te Rome in 1651 een gouden medaille wegens enige Latijnse poëmata op het jubeljaar. Hoogewerff vond in de bibliotheek-Chigi een gedrukt exemplaar van Anslo's gedicht *Christina catholica* (Romae 1655). Deze lofzang was opgedragen aan Hieronymus Farnese, aartsbisschop van Patras en prefect van de apostolische paleizen. Reyer schreef het ten huize van kardinaal Capponi in december 1655; de zware hexameters beslaan zes bladzijden druks in octavo¹.

Van omstreeks 1660 dateert een groot Latijns gedicht, geschreven voor kardinaal Francesco Barberini, bekend om zijn liefdadigheid, en stichter van de Barberinische bibliotheek, de rijkste particuliere verzameling van Rome.

Anslo bezocht nu en dan de Nederlandse schildersbent, die intiem vergaderde in een herberg, waarvan de muren met portrettekeningen waren overdekt. Het was een luidruchtig gezelschap, dat lustig de roemers hanteerde en elke gelegenheid aangreep om bij wijn en zang ontspanning te zoeken. De bentgenoten onderhielden een hartelijke vriendschap in nationale verbondenheid, waaraan ook Reyer behoefte bleek te hebben.

Na de dood van kardinaal Capponi (1659) schijnt hij zeven jaren in vrij behoeftige omstandigheden te hebben geleefd.

1 G.J. Hoogewerff, *Jaarverslag van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome* (1913).

Eerst op 19 juni 1666 ontving hij in de kerk van St. Jan in Lateranen de twee volgende lagere wijdingen. Op 18 september werd hij tot sub-diaken geördineerd, waarbij hem een jaarlijkse toelage van zeventig rijksdaalders werd toegekend. Blijkbaar stelde deze prebende hem in staat zich in het Broederschapshuis van St. Juliaan te vestigen.

Het Broederschapshuis van St. Juliaan van Vlaanderen lag aan de Via del Sudario. Op 10 juni 1667 betrok Anslo hier twee kamers. Hij betaalde daarvoor twee rijksdaalders in de maand. Hier woonde hij tot de zomer van 1669. Op 13 maart 1669 betaalde hij voor het laatst drie maanden huur vooruit. Aan de wanden van zijn woonvertrek hingen o.a. twee landschappen van zijn vriend Adriaan van der Kabel. Door tussenkomst van de rector van het huis, Joannes Museur, liet Reyer die schilderijen te koop aanbieden aan de bekende Vlaamse koopman en kunstliefhebber te Napels, Gaspar de Roomer. Maar deze kon niet tot de aankoop overgaan, al had de dichter het bepalen van de prijs aan hem overgelaten. Hij bezat reeds ettelijke stukken van de meester¹.

Nog voordat de termijn van zijn woninghuur te Rome was afgelopen, overleed Anslo te Perugia 16 mei 1669 op drie-en-veertigjarige leeftijd. De vroegere mening, als zou hij naar Perugia zijn gegaan om er zich als student aan de universiteit te laten inschrijven, wordt hierdoor onwaarschijnlijk. Meer plausibel veronderstelt Dr. G.J. Hoogewerff, dat hij aan de hoofdstad van Umbrië enkel een korter of langer bezoek bracht, waarbij de dood hem verraste². De priesterwijding heeft hij, voorzover wij weten, nooit ontvangen.

Jan van Bronckhorst schilderde in 1650 een portret van Anslo. Dit is verloren gegaan, maar het wordt ons nauwkeurig beschreven in een gedicht, dat Six van Chandelier er in december 1650 te Venetië op maakte. De beginregels hiervan luiden:

- 1 Dr. G.J. Hoogewerff, *Bescheiden in Italië omtrent Nederlandsche Kunstenaars en Geleerden*. Rijks Geschiedkundige Publicaties. Kleine Serie. Deel II, blz. 167-169.
- 2 Dr. G.J. Hoogewerff, *Nederlandse dichters in Italië in de zeventiende eeuw*. Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome. Derde reeks, deel VI (1950), blz. 103. Over het portret blz. 86, 87.

Wat moeit ghy, Bronkhorst, uw penceel,
 met verw, zoo leevende, op 't panneel,
 om Anslo, Amstels geestgen zoon,
 te brengen, naa syn dood ten toon?

Hieruit maakte ik indertijd op, dat het een postuum portret was. Nadien merkte Hoogewerff op, dat Six met deze verzen bedoeld heeft te zeggen, dat het overbodig was Anslo in zijn portret te vereeuwigen, daar hij zelf dit door zijn gedichten immers reeds had gedaan en bezig was te doen. Deze interpretatie is te aanvaarden.

Dat Anslo's dichtwerk in de smaak viel van het toenmalig letterlievend publiek, blijkt uit het feit, dat tussen 1649 en 1661 hier te lande geen enkele bloemlezing van betekenis verscheen, waarin geen gedichten van hem werden afgedrukt of opnieuw uitgegeven.

In 1713 zijn Anslo's gedichten verzameld en uitgegeven door Joan de Haes. De uitgave was onvolledig en de gedichten waren willekeurig gerangschikt. Voor een juiste kennis van 's dichters persoonlijkheid en letterkundig werk heb ik in mijn dissertatie de chronologie ervan zoveel mogelijk trachten te bepalen en ook aandacht geschonken aan zijn Latijnse gedichten.

II. De Parysche bruiloft (1649)

§ 1. *Uitgaven*

Het enige dramatische werk, dat wij van Anslo bezitten, is zijn treurspel over de Bartholomeus-nacht. De *Parysche Bruiloft* heeft voor onderwerp het bloedbad dat aan vele Franse hugenoten het leven kostte in de nacht van 24 augustus 1572, bij gelegenheid van het huwelijk van Hendrik van Navarra met Margareta van Valois.

De eerste druk van het spel verscheen onder de titel: *R. Ansloos Parysche Bruyloft. Treurspel. Tantum Relligio potuit suadere malorum! t'Amsterdam, Voor Joost Hartgers, Boeckverkooper op den Dam, bezijden het Stadt-huys, in de Boeckwinckel. 1649.*

Van deze eerste druk is nog een andere oplage bekend, getiteld: *R. Ansloos Parysche Bruiloft. Treurspel. Tantum Relligio potuit suadere malorum! t'Amsterdam, Gedrukt voor Adam Karels. 1649.*

Beide uitgaven zijn precies eender wat de spelling aangaat. Beide zijn op één vorm gedrukt, beide tellen 62 bladzijden kwarto, en in de tekst is slechts verschil op het titelblad door een ander vignet en door de spelling van het woord 'Bruiloft' als 'Bruyloft'.

Aannemelijk is de verklaring van Dr. J.F.M. Sterck, dat Anslo het recht om zijn treurspel op te voeren afstond aan de beroemde toneelspeler Adam Karelsz. van Zjermes, die tevens boekhandelaar was, en dat dus een aantal exemplaren voor hem gedrukt zullen zijn, die hij met eigen titelblad merkte. De eigenlijke uitgever was niettemin Joost Hartgers.

In datzelfde jaar verscheen een tweede druk: *R. Ansloos Parysche Bruiloft. Treurspel. Tantum Relligio potuit suadere malorum! Den tweeden druk, (door hem zelf) vermeerdert en van veel fouten verbeterd. t'Amsterdam, By Paulus Matthysz. in de Stoofsteegh, in 't Muzykboek, gedrukt. 1649.* Het boekje was nu in octavo-formaat, met kleinere letter, en telde slechts 44 bladzijden. Hierin kwam ook de opdracht 'Aan Mejuffer Magdalena Baak' voor, doch nu niet vóór het stuk, gelijk in de twee oplagen van de eerste druk, maar erachter, gevolgd door enige andere gedichten van Anslo, dus blijkbaar los van het spel. Dit is de laatste druk, door de dichter zelf bezorgd. Deze uitgave werd herhaaldelijk nagedrukt. Het enige mij bekende exemplaar ervan was in 1913 in het bezit van Dr. J.F.M. Sterck, en ik kon het bij mijn dissertatie nog benutten; in 1957 heb ik het nergens meer kunnen opsporen.

Bij dezelfde uitgever Paulus Matthysz. verscheen in éénder formaat een derde druk in 1661. De vermelding op het titelblad 'door hem zelf vermeerdert en van veel fouten verbeterd' is eenvoudig overgenomen van het titelblad van de tweede druk. In de spelling ontdekte ik slechts hier en daar een lettertje verschikt, waarbij men aan een drukfout kan denken. Verder zijn

de rode letters van de eerste bladzijden verdwenen en staat er een ander vignet op het titelblad. De opdracht aan Magdalena Baak ontbreekt.

Uit 1662 bestaat weer een uitgave, aangekondigd als de derde druk, door ‘hem zelf vermeerdert en van veel fouten verbeterd’, verschenen te Amsterdam ‘bij Jacob Vinkel, Boekverkooper inde oude Lely-straet, inde History-schrijver’, in octavo, 57 bladzijden, hetgeen komt omdat achter het spel nog een ander vers van Anslo afgedrukt is en ook de opdracht aan Mejuffer Magdalena Baak met de ondertekening: R. Anslo. Hier is de opdracht voor het laatst afgedrukt. In de herdrukken van 1663, 1695, 1704 en 1727 vond ik ze niet meer.

Al deze uitgaven zijn voorzien van de proza-opdracht ‘aan den Heer Michael le Blon’.

Het motto ‘Tantum Religio potuit suadere malorum!’ is ontleend aan Lucretius, *De rerum natura*, I, vers 101. Het verband is daar aldus: Na de aanroeping van ‘alma Venus’, die de stammoeder was van de Romeinen en die leiding gaf aan de gehele natuur, en na de opdracht van het werk aan zijn vriend C. Mammius, ontvouwt Lucretius zijn plan. In navolging van Epikuros poogt hij met de menselijke rede door te dringen in het wezen en de werking van de natuur. Het oude volksgeloof aan de goden van de mythologie wordt verworpen, omdat dit leidde tot tegennatuurlijke daden. Als voorbeeld haalt Lucretius het offer van Iphigeneia in Aulis aan, en hij besluit dit verhaal met de opmerking: ‘Tantum religio potuit suadere malorum’, het best misschien te vertalen met: zoveel vermocht de godendienst hun aan te praten aan boosheid.

§ 2. *Indeling*

Anslo's tragedie is protestants gekleurd, overeenkomstig zijn godsdienstige opvattingen in 1649. Scherp richt de dichter zich tegen Philips II van Spanje en tegen het optreden van Alva in de Nederlanden. Hij verheerlijkt Prins Willem I van Oranje als strijder voor gewetensvrijheid. Hij stelt zich aan de zijde van

de Franse hugenoten. Hij stelt Catharina de Medici voor als religieus onverschillig en machiavellistisch de godsdienststrijd uitbuitend voor eigen politieke doeleinden. Hij schetst haar moederschaps-ontaarding en haar schaamteloze arglistigheid tegenover haar wankelmoedige jonge zoon, die een speelbal wordt tussen intrigerende hofkringen. Prat op zijn koningschap, geeft Karel IX het bevel tot de moordpartij, maar na een korte hysterische bedwelming, maakt gewetenswroeging hem tot een deerniswaardig ten ondergang gedoemde figuur.

De auteur weet aanstonds spanning te wekken. Catharina de Medici overlegt bij de aanvang van het *eerste bedrijf* met de eerste raadsheer van de koning, kardinaal de Bourbon, en met haar zoon Anjou, hoe zij zich van de leider van de katholieke partij, Hendrik de Guise zal kunnen bedienen om de voorman van de hugenoten, de admiraal Gaspar de Coligny, uit de weg te ruimen. Deze toch poogt, als vertrouweling van koning Karel IX (1560-1574) de twee godsdienstige partijen met elkaar te verzoenen. Anjou moet de aarzelende jonge vorst wantrouwig maken jegens Coligny. Hoewel Condé, achterdochtig, de Admiraal zijn kwade vermoedens omtrent Catharina meedeelt, kan deze geen geloof daaraan hechten. Dan valt midden in hun gesprek het verraderlijke schot. De veldoverste Charles de Téligny, schoonzoon van de Admiraal, verwittigt de koning van de aanslag. Deze blijkt ontsteld. Ook Catharina veinst ontroering en verbazing, evenals de uit zijn schuilhoek tevoorschijn tredende Anjou. De maagden-rei, blij over de vrede die Frankrijk eindelijk zal genieten, schrikt bij het vernemen van het plotselinge ongeval.

In het *tweede bedrijf* pogen Condé en Navarra nogmaals de Admiraal ervan te overtuigen, dat er verraad in het spel is: Catharina wil voordeel trekken uit de strijd. Zij heeft inmiddels haar zoon aangespoord zich te verlaten op de Admiraal en de moordenaar te straffen. Als dan Guise zich komt beklagen, dat hij van verraad beschuldigd wordt, verklaart zij zich bereid de koning in de waan te brengen dat Navarra de schuldige is. De kardinaal de Bourbon wijst op Condé als de hoofdschuldige,

maar wil diens leven sparen, terwijl Anjou op zijn bestraffing aandringt. Dan begint Catharina bij de koning ook wantrouwen te zaaien tegen de Admiraal in verband met diens streven om de Prins van Oranje in de Nederlanden te steunen, als zou hierdoor de Franse kroon bedreigd worden. Tegenover Condé verklaart zij zich tegen Guise, om Condé's wantrouwen te verminderen. De rei klaagt over de zorgen van de vorstelijke heerschappij.

Het *derde bedrijf* begint met een monoloog van de koning, een verdienstelijke psychologische ontleding van diens onevenwichtig karakter. Catharina zal hem tot de daad drijven. De wraakboog is gespannen; de pijl behoeft nog slechts te worden afgeschoten. Karel beroept zich op zijn eed, op het recht, op de wet. Nood breekt eed en wetten, betoogt Catharina. Gij slaapt op uw geluk, verwijt zij haar zoon; ik zoek u te wekken. Ik tracht uit uw voet de doorn te trekken, die mij het meest smart, huichelt zij. Anjou en Guise vallen haar bij, om Karel tot de daad over te halen. Deze wordt nu hoe langer hoe zwakker in weerstand. Wat zal het volk zeggen van mijn besluit? Die overweging weerhoudt hem nog. Catharina doet een laatste beroep op zijn mannenmoed. Dan luidt de klok, het teken voor de aanvang van de moordpartij. De rei klaagt over het jammerlijk gebeuren.

In het *vierde bedrijf* ontwaakt Navarra uit zijn slaap door het moordgeraas op straat. Hij wil zich overtuigen, wat er gaande is. Zijn vrouw tracht hem te weerhouden. Condé komt hem in kennis stellen van het gebeurde. Navarra verdenkt zijn echtgenote van medeplichtigheid aan de moord, maar zij verklaart zich onschuldig. Dan geeft Condé een uitvoerige beschrijving van de gruweldaad. Deze realistische uitbeelding, doorweven van treffende vergelijkingen, is een verdienstelijke proeve van Anslo's episch talent. Als de koning verschijnt en aan Navarra meedeelt, dat hij zal gespaard blijven, overlaadt deze en ook Condé hem met verwijten van trouweloosheid. Hierdoor gebelgd, bedreigt de koning Condé. Als dan Karel alleen is, knaagt de wroeging hem aan het hart. De rei vergelijkt de

Siciliaanse Vesper, waardoor Karel van Anjou indertijd Sicilië verloor, met de gruwel van deze weerzinwekkende moord.

Het *vijfde bedrijf* verplaatst ons naar de volgende morgen op de galerij van het paleis. Terwijl Catharina, Guise en Anjou zich verheugen bij de aanblik van de ontredderde stad, wordt de koning met schrik bevangen door het zien van het afgeslagen hoofd van Coligny, dat soldaten op een spiets ronddragen. Hij vertelt, hoe hem in de slaap de geest van Teligny verschenen was, en hoe hij de dochter van de Admiraal, Louise de Coligny, had horen klagen over de dood van haar vader. De schim van Teligny troostte haar door te wijzen op haar toekomstige grootheid als echtgenote van Willem van Oranje en moeder van Frederik Hendrik. Ten slotte voorspelde de geest het noodlot van de koning en zijn handlangers bij het aangerichte bloedbad.

In navolging van Hooft en Vondel wendt Anslo het droommotief aan om het gedramatiseerde verhaal te verbinden met de eigen tijd, en tevens bij het publiek vereerde strijders voor de nationale belangen van het volk in herinnering te brengen. Hij deed dit echter niet door middel van een Stroomgod of een Engel als ‘deus ex machina’, doch op meer natuurlijke wijze door de droom te laten verhalen door de in wroeging gefolterde koning. Het droomverhaal is hier bovendien een rustige apotheose, nadat de handeling is afgelopen¹.

Wanneer men Anslo's tragedie vergelijkt met vele andere zeventiende-eeuwse toneelspelen in klassieke stijl, verdient de compositie lof. In het verloop komt betrekkelijk veel handeling voor.

In de meeste bedrijven wisselt de actie van plaats. Zo speelt het eerste bedrijf eerst aan het hof, daarna op straat, vervolgens weer aan het hof. Het tweede bedrijf speelt eerst in het huis van Coligny, dan aan het hof, dan weer in de woning van Coligny, vervolgens opnieuw aan het hof. Het vierde bedrijf speelt eerst in een kamer, daarna aan het hof. De dichter gaf in zijn stuk aanwijzingen hiervoor. Het woord ‘binnen’ doet denken aan

1 Dr. J.A. Worp, *De invloed van Seneca's Treurspelen op ons tooneel* (1892) blz. 254.

een ruimte, die door een gordijn kon worden afgesloten. Dat gordijn diende dus waarschijnlijk gedeeltelijk, om de verandering van décor mogelijk te maken, zonder dat de toeschouwers het zagen. De plaatsen der handeling waren op het toneel van de Schouwburg toen blijkbaar achter elkander¹.

§ 3. Opvoeringen.

Aangaande de opvoeringen van Anslo's treurspel in de Amsterdamse Schouwburg weten wij, dat de première plaats vond op 8 juni 1649, dus nog vóór het vertrek van de dichter naar Italië. De hoofdrol zal toen gespeeld zijn door Adam Karelsz. van Zjermes, die, zoals wij zagen, met de dichter bevriend was. Ondanks zijn vreemde naam was hij in Nederland geboren. Behalve dat hij als acteur optrad, in welke hoedanigheid hij de roem verwierf van eerste toneelspeler van zijn tijd, voorzag hij in zijn levensonderhoud als baardscheerder, daarna als boekverkoper en eindelijk als makelaar. In zijn boekhandel verkocht hij een gedeelte van de eerste druk van Anslo's *Parysche Bruiloft*.

C.N. Wybrands vermeldt een opvoering op 14 november 1650. Waar hij drama's noemt met de rolverdeling aan de Amsterdamse Schouwburg, nl. in het speelseizoen 1658-1659, spreekt hij niet van Anslo's stuk².

De bewering van Dr. J.A. Worp, dat Anslo's *Parysche Bruiloft* lang op het repertoire bleef, is hierop gegrond, dat men kan aannemen, dat een stuk, als het herdrukt werd, ook meestal in die tijd gespeeld is. Van Anslo's tragedie nu zijn herdrukken bekend uit 1661, 1662, 1663, 1695, 1704 en 1727, zoals ik reeds mededeelde. In 1695 verleenden de regenten van de Schouwburg het recht van privilegie voor het uitgeven van R. Ansloos

1 J.A. Worp: *Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland*, dl. II, Groningen, 1908, blz. 67.

2 C.N. Wybrands: *Het Amsterdamsche Tooneel van 1617-1722*, Leiden, 1873, blz. 259; dezelfde in: *Doopsgezind Weekblad*, 19 maart 1899; mijn dissertatie, blz. 194-195; over opvoeringen in de achttiende eeuw tot 1715 zie J.A. Worp- J.F.M. Sterck: *Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg*, Amsterdam, 1920, blz. 145 en 175.

Parysche Bruiloft voor de tijd van vijftien jaren aan de erfgenamen van J. Lescaillje. In de eerste jaren van de achttiende eeuw is het stuk jaarlijks een paar malen gespeeld, maar na 1715 verdween het van het toneel.

III. Het Spel van Lambert van den Bos (1645)

Anslo was niet de enige in ons land, die de Bartholomeusnacht dramatiseerde. De Dortse conrector en veelschrijver Lambert van den Bos¹ schreef er ook een treurspel over: *Carel de Negende, anders Parysche Bruyloft. Door L.V.B.. Ghedruckt Anno M.DC.XLV*. Het enige nog bestaande exemplaar berust in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Het is niet gepagineerd en heeft als vignet op het titelblad een afbeelding van de moord voor de woning van Coligny, wiens lichaam uit het raam geworpen wordt.

Het aantal personages is bij Lambert van den Bos zeer talrijk: Karel de Negende; Catharina, de oude koningin; de vrouw van Karel IX, toenmalige koningin; Anjou; Navarra; Condé; Coligny; Teligny; Guise; Pilles, de hertog van Aumale; de President van de Raad, baron Pardillaw; de Graaf Montgommery; Beauvois, Fonteny; Vidame de Chartres; Nanceo als kapitein van de wacht; Quercy en Pruneaux als leden van de Raad; nog een Raadsheer, Montrevel; Chailli, kapitein; Movin; Proserpina; Wraakgierigheid; Bedrog; de engel Gabriël; Sarlaboux en Besme als moordenaars van de Admiraal; een bode; edellieden en dienaars, stommen, Margaretha van Valois als zuster van de koning.

1 Lambert van den Bos (soms gespeld: van den Bosch) werd in 1654, komende uit Helmond, tot conrector van de illustre school te Dordrecht benoemd. Hij had toen enige naam gemaakt als dichter. Tijdens zijn Dordts rectoraat was hij bijzonder vruchtbaar. Hij leverde een vertaling van *Don Quichote* (1657), schreef de *Dordrechtsche Arcadia* (1662) en de *Zuyd Hollandsche Thessalia* (1662), waarin hij verdienstelijke novellen uit het buitenland verwerkte, en bracht de *Troas* en de *Agamemnon* van Seneca in het Nederlands over. In 1671 wegens ongebondenheid van levenswijze ontslagen, weet hij zijn achteruitzetting aan de Ruwaard Cornelis de Witt, die hij nog na diens gruwelijke dood met beschuldigingen achtervolgde. Hij vestigde zich eerst te Beverwijk, vervolgens te Amsterdam, daarna te Vianen. In of kort na 1698 moet hij gestorven zijn. Zie J.L. van Dalen in *Nw. Ned. Biog. Wb.* IV, 231-232.

Het toneel is het Hof van Parijs en de omgeving. Het stuk begint omstreeks elf uur in de morgen, en het eindigt de volgende morgen om zeven uur.

1. De *‘Eerste Handel’* begint met een lange tirade van koning Karel IX, waarin hij zijn moeder geruststelt, dat zij niet bevreesd hoeft te zijn, want de samenzweerdere heeft hij in zijn macht. Zij zullen zijn strenge hand niet ontvluchten:

'k Heb al van Jongs geleert mijn wesen te bestieren,
Te buyghen naer de kunst, mijn woorden en manieren.
Die lesse heb ick op mijn Duym van buyten vast,
Dat die niet veynsen kan geen Koninckrijck en past.

Hij heeft Guise en de Admiraal doen zweren, in liefde en trouw met elkaar om te gaan en onderling elkander niet te vrezen. Anjou vermaant hij zich te bedwingen en over het leeuwevel ook de vossehuid aan te trekken. Karel vreest nog slechts, dat men hem zijn eedbreuk zal verwijten.

In een niet minder gerekte repliek helpt de koningin-moeder hem over die bezwaren heen: een vorst mag vrij en veilig zijn woord breken om oproer in zijn land te stillen, als hij zijn weerbarstige vijand niet bedwingen kan met rede of wapenen; hetgeen besmet is moet door meesters handen worden afgebrand en afgesneden; tegenover ketters zijt ge ook niet verplicht u aan uw woord te houden; velen vóór u deden dat ook niet, zoals Karel VII van Frankrijk die de hertog van Bourgondië deed vermoorden. Uw weifelen dreigt hetgeen zo schoon begonnen is te bederven. Bij dit verwijt stuift de koning op:

Laet my begaen, mach ik haer in mijn klauwen krygen,
Ick salse een voor een aan desen deegen rijgen.

Hij zal met Guise overleggen om het plan zo listig mogelijk uit te voeren.

Dan komt Coligny op. Hij ziet in het weldra gesloten huwelijk gouden vrede voor Frankrijk, maar zal ‘verout en slap’ niet in de bruiloftsvreugd delen. De koning spreekt vleierend over

's admiraals veldheersdaden. Coligny betuigt zijn trouw, niettegenstaande bitse nijd hem poogt verdacht te maken bij de vorst. De koning troost hem: hij zal hem naar verdiensten belonen. Karel IX wil enige dagen in blijdschap slijten. Dan zal hij 'indien wyt beyde leven' de admiraal een groot genoeg doen.

In de 'tweede uytkomst' van dit bedrijf lucht Condé zijn achterdocht jegens de broer van de koning, jegens Henri de Guise en jegens de koningin-moeder. Montgomery toont zich ook wantrouwig. Maar de Admiraal meent:

Ghelooft my, 't kan veel quaets en onheyls wederhouwen,
Sich op sijn overheer uyt gulligheyt vertrouwen,
Daer quaede achterdocht, met een beschreumde schijn
Somtijts kan oorsaeck van veel quaets en onheyls sijn.

Voor zijn vijanden moet men zich altijd hoeden, waarschuwt Condé. Met z'n drieën gaan zij dan naar de Raad om daar de besprekingen bij te wonen.

Het koor juicht over het bruiloftspaar: de bruidegom in al zijn pracht 'wiens heerlijkheyt, jae selfs de prijs sou haelen by Phoebus gulde en lichte straelen, wanneer hy op het aldersoetste lacht', en de bruid die 'als Diana glimpt in 't midden van de kleene en minder lichten'. De zoete vrede is van de hemel gedaald en de boosheid is vergaan. Geen brand zal dorpen en kastelen meer vernielen, de boer niet meer zijn vee zien weggevoerd:

Den Wolf en 't Schaepken met malkandren,
Den Das sal met den Hont in vrede sijn.

De zoete honing besproeit het dal, de wijngaard geeft edel sap en rijke trossen. De landen zullen onbebouwd gewenste vrucht verlenen:

Dat voor d'eed'le Fransche kust
Parnassus laet sijn beyde hoorens daelen,
En Helicon schoon met sijn straele
Apollo self sich in haer groent verlust;

Dat Pindus voor ons eere wijck,
 Dodona stof niet meer op haere eycken;
 Thessalia en mach ons niet bereycken,
 Al denckt sy dat ons Tempel sy ghelijck.

Deze hier geheel misplaatste mythologische uitstalling typeert Van den Bos; hij wil pronken met zijn kennis. Zijn versificatie mist bovendien de pittige gebondenheid van Anslo's zinsbouw.

2. In het *Tweede Bedrijf* treedt Proserpina op, evenals in Hooft's *Baeto*, maar veel minder effectvol. Zij roemt op haar macht in de onderwereld, hetgeen Van den Bos gelegenheid biedt om op te noemen wie daar boeten: Phlegyas, Theseus, Tantalus, Aeolus' zoon, Tytyon, de boze Lapithen, Salmone, Tyberius, Nero. De onderwereld-godin roept de kinders van de nacht op. De Wraakzucht verschijnt, die eertijds in staat was 'oudt Troyen uyt te roeyen'. Proserpina gelast haar, thans naar Frankrijk te gaan:

De Seyne moet van doon, en doode leeden krielen,
 Haer stroomen niet als bloet vervoeren naar om laeg.

Bedrog zal Wraakzucht vergezellen, om 'daer den tooren met sijn woeden komt te kort, behendelijck te voltrekken watter schort'.

Montrevel verklaart op bevel van Chailli zich te verschuilen om de Admiraal te doden. Coligny verwondert zich, dat de Hertog zo schielijk en zo vroeg uit de Raad vertrokken is. Hij verzoekt Quercy en Pruneaux als gasten met hem te middagmalen. Dan wordt vanuit een venster op de Admiraal geschoten. Gewond verzoekt deze Pilles dit aan de koning te melden:

Gaet u na den Konink spoen,
 En seght hem (uyt mijn mont) dat hy eens self aenschouwen,
 Hoe veel men hier ter Stee, gaet van sijn woorden houwen;
 En wat beloft en eet voor krachten hebben, gaet
 En secht hem dat ik legh geschooten op de straet,
 Misschien in doots gevaer.

Vergelijk hiermee uit het eerste bedrijf van Anslo's tragedie:

Ga heen, myn Teligni, en zeg hem, uit mijn mondt,
 Hoe luttel dat zyn maght bekrachtight ons verbondt.
 Zeg datmen hem in my zoo schendig durft versmaden;
 En dat ik hier op straat ten doel sta van 't verraden.

Quercy verbindt de arm van de Admiraal en brengt hem naar zijn woning. Pruneaux neemt ter plaatse een jongen gevangen en dwingt hem de naam van zijn meester te noemen. De page noemt Bollant. Dit wordt niet geloofd, want hij is iemand van 's konings wacht. De page zegt dan heden door zijn meester gezonden te zijn naar Chailly, opdat deze bij de stalknecht van Guise bevorderen zou, dat de paarden op tijd gereed stonden. Tot welk doel wist hij niet.

Condé en Navarra willen voorlopig weg van het hof. De koning weerhoudt hen en belooft de moordenaars zwaar te straffen. De koningin-moeder dringt ook op blijven aan.

Karel verwijt Guise, dat hij een grote fout heeft begaan. Guise roemt echter op zijn trouw en betreurt het door de koning niet beter ingelicht te zijn over het plan. Maar dan spoort de koning hem aan onverwijld te handelen:

Nu isset tijt, om al, die ons verveelden oyt,
 Te maken met een slagh verbijstert en verstroyt,
 Ja in een ogenblik geweldigh te vernielen,
 Die immer dienden tot verdriet van onse zielen.
 Past gy maer sneedigh op, dat niemant u ontga,
 En toont met geenigh mensch ter Werelt oock gena.

Hierna wil de koning schijnheilig met zijn moeder de Admiraal gaan bezoeken.

Het koor bezingt, in navolging van Hooft's *Granida*, het geluk van het landelijk leven tegenover de onrust en de zorgen van het hof:

Hoe naer is hy sijn luk,
 Die verre van het Hof
 Gelegen is, hy koopt veel sorgh en onheyl of,
 En om een kleyntje veel benautheyt, quaet en druk,

Die in het jeughdigh groen,
 (Daer met natuer bekleet
 De vlacke dalen, en met bloempjes overspreekt)
 Sijn sachte Lammeren en Geyten pooght te voen,
 En van sijn Ammaril,
 Of Galathee sinkt uyt,
 Met soete thoonen op sijn moesel, of sijn fluyt,
 Dat Echoos weerklink door het groen geboomte dril.

Even gebrekkig volgt hierop een schildering van de ‘weleerse Gouden Eeuw’, verdwenen door de menselijke begeerte naar wereldse schatten, om het bezit waarvan geweld en moord werden bedreven.

3. In de ‘*Derde Handeling*’ voert de Admiraal, te bed liggende, een monoloog van meer dan zeventig regels, waarin hij de onbestendigheid van het lot bepeinst. Had hij maar liever nooit ‘Vrankrijks helmstok in de handen genomen’ en voor dit volk zijn lijf en leven verpand! Dan had hij ergens rustig kunnen afwachten, tot het onweer voorbij was. Het heeft echter de Heer der Heren behaagd hem de leiding van zijn volk toe te vertrouwen, zowel in vrede als tegen vijandelijk geweld. Bij de betrachting van zijn plicht wil Caspar de Coligny ook het lijden aanvaarden. Wie zal nu vrede en rust bevorderen ‘en vrye oefening van uw Godsdienstigheeden’? God kan hiervoor een ander verwekken, die hem ‘een Gedeon, een David vroom int stryden verstrecken sou, en weer sijn Israel bevryden’.

Een edelman meldt de komst van Navarra en Condé. Zij troosten de Admiraal en verzekeren hem, hoe de beide koninginnen en de koning zielsbedroefd schijnen. Het staat voor hen vast, dat de koning de smaad wil wreken, die ‘meer aen hem als ons luy was geschiet’. De Admiraal beveelt de wraak aan God.

Als dan een edelman de komst meldt van de koning en de koningin, verheugt Coligny zich en vraagt aan Madame verschoning, omdat hij niet in staat is, haar te voet te vallen en behoorlijk te groeten. Catharina stelt hem gerust:

Al was 't mijn eygen saet, 'k wil datse in recht en reden
De straffe dragen, die haer stoutheyt heeft verdient.

De koning wil de Admiraal aan het hof laten verplegen of hem een lijfwacht verstrekken. Coligny vindt dat niet nodig.

Na het vertrek van de vorstelijke personen betreurt Coligny, dat de koningin-moeder, door geen voetbreed van haar zoon te wijken, hem belette de koning nog even vertrouwelijk te spreken.

In het volgend toneel gelast de koning Navarra te zorgen, dat niemand de woning van de Admiraal binnenkomt of er uitgaat; geen van de edellieden ‘ontvliede het gevaer’. Anjou moet de heren en Raden inlichten over het moordplan:

Soo wort verdelcht het boos en rasende gevoelen
Der Ketteren, dat haer dus kiblen doet en woelen,
Soo doet men dienst aen Godt, en Kerk die gy gelooft,
En d'overheylichey van 't Roomsche gekroonde hoofte.

De koningin-moeder memoreert, hoe Baäls priesterdom voorheen door Israëls koning of door zijn knechten listig vermoord werd, hoe nog dagelijks de Spaanse vorst zijn vijanden verdelgt in de Nederlanden, hoe hij vroeger de Nieuwe Wereld door bloedig optreden tegen afgoderij tot het christendom dwong.

Na de slachting, zo gelast de koning, moeten alle aanhangers van Guise het hof verlaten, opdat de bijzondere haat of wrok, die zij van overlang voeden tegen de hugenoten, als motief kan gelden. ‘Soo sal men onse Kroon van dese daet verlichten’, waarop Guise repliceert: ‘En ons onwaardich met verwoede wraek betichten’.

Aumale raadt aan, alles te dekken ‘met Godts diensticheeden’, maar de koning is het daarmede niet eens:

Dat was de middel ons te maken heel te schand
By die, waer met ick met een vaste band
Verbonden ben van trou, en vrintschap recht als Vrinden,
Die met den Hugenoot zijn een en eens gesinde.
'k En weet dan niet waer ik het roer gaen wenden sal,
Soo gy 't soo niet verstaet.

De koningin-moeder wil het over een andere boeg wenden:

Lust u dijn gramschap te verkoelen,
 En met u Vyants bloet te stillen uwe wraek,
 En voor onschuldich zijn gehouden in de saek,
 So maeckt haer vuyl, beblad met schennis haer geweten,
 Maekt ook haer schuldich self aen 't geen sy niet en weten,
 't Zy heymelik verstant, verraet of diergelijk.

De koning geeft dan bevel tot de moord, maar Navarra en Condé moeten voor hem behouden worden; hen wil hij door vinnig dreigen op zijn zijde halen en dwingen tot prijsgeven van hun geloof; bij weigering zal hij hen voorgoed gevangen zetten.

Het koor bepleit deugd en trouw en gerechtigheid. Wie zijn getrouwen naar het leven staat in verwoede waan, verzuimt zijn plicht.

4. In de '*Vierde Handel*' klaagt de Admiraal, te bed liggende, dat de kommer hem belet te slapen; hij voelt zich angstig en benauwd. Waarom kan hij zijn lot niet geduldig dragen? Hij weet toch, dat ons van de Hemel wordt gegeven wat ons toekomt, en dat ook het leed de vromen tot heil van hun ziel strekt!

Dan verschijnt hem de engel Gabriël in een droom en kondigt hem zijn naderend einde aan. Hij zal de hemelse vreugde deelachtig worden. God zal verder het volk behoeden, dat hij tot nu toe beschut en geleid heeft. Ook de koning zal spoedig sterven:

Niet lange meer en sal den Konink hard en wreet,
 d'Onnosele Gemeent vervolgen, en met leet
 Bedroeven: maer wel haest verlaten 't boose leeven,
 Om voor den Richterstoel eens rekening te geven,
 Op 't onversienste van syn Troone afgerukt,
 En door een snelle doot tot in het graf gedrukt.

Navarra zal de Franse kroon dragen en de vervolgden troosten. Frankrijk zal weer opbloeien en zich uitbreiden. Samen met

de Nederlanden zal het de Spanjaarden bestrijden en zelfs koninkrijken in zijn macht brengen:

Soo verre als het Oost van 't Westen is verscheyen,
Sal sich haer Heerlijkheyt uyt strecken en verbreyen.
Ja verder sal haer macht en groot vermogen gaen,
Als syne armen slaet den grooten Oceaen,
Ja die sal ook, waer hy ook sy, in wat deelen,
Gehoorzaam zijn en staen gants onder haer beveelen.

De Admiraal voelt zich getroost door dat droomgezicht. Als een edelman rumoer langs de straat meldt, verzoekt Coligny hem de soldaten te gaan gelasten, goed wacht te houden. Als de klok luidt, wil hij opstaan. Maar Nanceo, Besme en Sarlaboux dringen de kamer binnen en doden Coligny. Guise krijgt het lijk van Sarlaboux. Zijn hart 'swemt in vreucht'. Hij kan nauwelijks 'de lust verswelgen', nu hij zijn grootste vijand verdelgd ziet. Hij gelast 'het oude gryse hoofd' terstond af te snijden en tot een 'morgen gaef' de koning te vereren. Voorts beveelt hij, al het 'Hugenoots gebroet' om het leven te brengen.

Condé en Navarra zijn wakker geschrokken. Condé vraagt Navarra, hem te vertellen wat er gebeurd is. Deze doet dit en bericht bovendien, dat de geest van zijn moeder (Jehanne d'Albret) hem verschenen is. Zij wees hem op het gevaar waaraan hij blootgesteld was, en meldde hem, hoe alom moordenaars langs de straten woelden:

De weegen liggen vol van rompen sonder leeven,
De huysen, drempels en de daecken hooch verheeven,
De Seyne ook kropt sijn leet, en derft sijn stroomen paers,
Niet laten, door de schaemt, afdryven nederwaerts.

Ook de Admiraal was vermoord, maar bleef tot het einde standvastig en liet zich door smaad noch leed aftrekken 'van de leer, en die Gods diensticheeden, die uw Geslacht soo trou en vroom heeft nagetreden'. De tiran zou Hendrik van Navarre (zo verzekerde diens moeder) zeker met smaad en hoon vervolgen, maar hij moest volharden, want de hemel zou zijn loon zijn.

Condé maant hem na dit spookverhaal aan, weer te gaan rusten. Maar Navarra wil weten, wat het nachtelijk kloggelui beduidt, en treedt naar het venster. Alles is vol wapengeweld en moord. Condé roept nu zijn edellieden op. Pelles vertelt, dat hij van een voorbijganger hoorde, hoe de Admiraal door hem eigenhandig gedood was, en hoe de koning deze moord had bevolen.

Opeens verschijnt Nanceo. Hij gebiedt uit 's konings naam de beide mannen, zich te onderwerpen en de wapens af te leggen. Condé doet zulks. Navarra wijkt uit met enige dienaren.

Een bode, die de Seine is overgezwommen, meldt, wat aan gene zijde is geschied, en wil bij de graaf Montgommery toegelaten worden. Hij vertelt hem, hoe Anjou, Aumale en enige anderen het volk ophitsen tot moorden:

Den Admirael leyt neer verslagen in sijn bloet,
 Ten venster uyt gesmackt, het heele lijf geschonden,
 En ijselijck mismaeck, met meer als duysent wonden.
 Ick selver heb gesien, de moorders bloedich root,
 Hem geeven steeck op steeck, en wonden naer sijn doot;
 En 't waerdich grijse hoeft hem van de schouders snijden.

Zij sleepten het lijk langs alle wegen en kwelden het met slagen en nepen.

De bode vermaant graaf Montgommery te vluchten. Deze roept zijn dienaren bij zich. Fidame acht het gerucht overdreven; hij wil zich nader overtuigen. Zij vluchten te paard. Guise, met enig volk aankomend, betreurt, dat zij ontkomen zijn, en gelast hun huizen te doorzoeken.

Een toneelaanwijzing geeft aan: *‘Coninck gelegen hebbende in 't venster, komt beneden’*. In een monoloog betreurt Karel IX, dat de vijanden van zijn rijk en de haters van zijn bloed gewaarschuwd zijn. Hij verwenst degenen die dit gedaan hebben:

Eerts Treyter als hy is, dat hem de Blixem schent,
 Ik sou hem met mijn vuyst aen duysent stucken ryten,
 En 't overblijfsel voor verwoede Honden smyten,
 Indien ik een mael hem mocht krygen in de hant,

Ik rukte uyt sijn buyk het bloedend ingewant,
 'k Sou in een slindend vier sijn doode leen verbrande,
 En knagen 't schor gebeent met mijn bebloede tanden;
 Heb ik Marcelles noch op gistren niet belast,
 Te letten op zijn dienst; op mijn wort niet gepast.
 Ik sal op dese uyr gaen tonen myne moet,
 Navarre met Condé al zynse van mijn bloet,
 Het lijf benemen, ja benemen met mijn degen.
 Ist oneer voor een Prins, daer is niet aen gelegen,
 Gaet haeltse my terstont.

De koningin-moeder maant hem, zijn handen niet met verwant bloed te bemorsen. Hij moet zich goedgunstig tegenover zijn vijanden tonen; anders wakkert hij hun verzet aan en maakt hij zich gehaat bij het volk. Een vorst moet zijn bemind en niet gevreesd.

De koning zwicht:

Wel nu stelt u gerust, geminde Koningin,
 Niet om u reeden, maer door kracht van uwe min.
 Ick gun haer 't leeuen, maer indien sy haer eer lange,
 Niet voegen naer mijn wil, stel ick haer bey gevangen,
 Ter tijt toe dat de noot haer beter onderwijst.

In bijna drie bladzijden brengt Guise tot in bijzonderheden de koning verslag uit over de moord; zelfs de ongeboren kinderen zijn in de moederschoot doorregen. Karel vraagt nadere gegevens over de dood van de Admiraal. Hij wil, dat het lijk straks aan een galg wordt gehangen, opdat 'hier in mijn wraeck oock worden mach voldae'n'.

Het koor vergelijkt de koning bij Nero, die Rome in brand stak en dit in verzen bezong, en bij Herodes, die de Bethlehemse kindermoord gelastte. Maar God zal te zijner tijd zijn bliksemstralen neerzenden.

5. In de '*Vijfde Handel*' poogt de koningin-moeder Hendrik van Navarra over te halen tot geloofs-afval. Maar deze weerstaat:

Ik vrees niet die my 't lijf kan helpen in het graft:
Maer die, die lijf en siel veroordlen kan en straft.

Catharina de Medici verwijt hem halsstarrigheid. Hij kan zijn leven redden, als hij 'slechts eens nu en dan quanswijs ter misse gaet.'

Ook Condé wijst die huichelarij af: 'Een Christen hangt zoo licht de huyk niet na de wint'. Als Catharina beiden het gevaar van levenslange gevangenschap voor ogen houdt, blijven zij weigeren: 'God doet somwijlen de zijnen verdriet en zwarigheid tot hun heil'. Ook voor de koning blijven zij standvastig, als hij hun beduidt: 'k Wil niet dat meer als eene Godsdienst in mijn rijk gevolcht sal sijn.' Hij veroordeelt hen dan tot hechtenis.

Het treurspel eindigt met een dreigende toespraak van de geest van de Admiraal, die Guise achtervolgt: deze zal eens gehaat worden en zijn macht verliezen door 's konings ongenade.

IV. Reyer Anslo en Lambert van den Bos

§ 1. *Hun verhouding tot de historische bron*

Uit mijn opzettelijk wat uitgesponnen exposé blijkt het grote verschil in opzet tussen de tragedie van Anslo en die van Van den Bos. Compositorisch en litterair wint het Anslo's spel. Reyer heeft Van den Bos' drama hoogstwaarschijnlijk gekend. In hoever hij er door beïnvloed is, valt moeilijk uit te maken, omdat beiden de stof bewerkt hebben naar gegevens uit P.C. Hooft's *Hendrik de Grootte*. Dr. J.A. Worp wees er reeds op, dat de zwakke Karel IX, die zich door zijn moeder en Anjou laat overhalen tot de moord, door Anslo niet onverdienstelijk is getekend. Bij Van den Bos toont hij dezelfde karaktertrekken, doch minder scherp uitgebeeld, naar mijn oordeel. De naam van de moordenaar van Coligny, de Duitser Beme, heeft Reyer kunnen opvissen uit de *Nederlandsche Oorlogen* van P.C. Bor.

Woorden, door de koning en anderen gesproken, zijn door Anslo dikwijls uit Hooft overgenomen¹.

Ik wil dit illustreren met een enkel fragment uit Hooft². Nadat de moord is voltrokken, spreekt bij Hooft de koning aldus tot Navarra en Condé: ‘Maar deze doen my op het bloedtverwantschap, nieuw aanhouwelijken, ende entlijk u lieden jonkheid, in zulker voege 't óógh hebben, dat ik te vrede ben, Coligny, ende zijnen aanhang, als u misleidt hebbende, de schuldt toe, ende u lieden af te schrijven: mits datmen van nu af de voorgange dwalingen, met oprechte gehóórzaamheid, getrouwelijk in de rechte breng, ende zich tót het Roomsche Katholijke gelóóf bekeere. Want ik wil, datmen in mijn rijk niet dan van eenen gódsdienst wete, namelijk van den mijnen, ende zómy dien mijn vooróuders geleert hebben. Nu hebt ghy uwe keur, van, onderdaanlijk te leven, óft hardnekkigh te sterven’. Hierop begost Henrik zeer óótmoedelijk te bidden, ‘datmen hun lijf en gewisse dóch sparen wild, zy waren gereed, in alle andere zaken, zijner Majesteit te gehóórzamen, t'haren vollen genoegen’. Maar Condé, ‘Heere’, zaid hy, in my en kan 't niet koomen, dat uwe Majesteit zó hóóge belóften, gedaan by eede aan alle Gerefórmeerden in 't rijk, eenighzins zal te buiten gaan; óft in dezen na mijne weder-partije luisteren. Oók is 't gelóóf geen ding dat men yemandt aan dwingen kan. Lijf ende goet staan ten gebode des Konings. De verlichtinge van den gódsdienst heb ik van Gode, ende dien alleen daar af rekening te doen. Zulks dat, zóómen my in dit stuk verstaat te bezwaren, het leeven my vreesselijker is dan de dóódt.’ Terstont bleek, wat een zaak scheelt in 't beleiden: ende dat het een weet is, oppervórsten voeghlijken te bejegenen. Navarre had evenveel verzócht, ende tegens Condé begost de Koning, zich stógende aan de schorheidt zijner redene, in heftige tóren uit te varen: Scholdt hem tot meermalen voor ‘halssterk, op-

1 J.A. Worp, *Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland*. Deel I (1904), blz. 302.

2 P.C. Hoofts *Mengel-Werken* (1704). Uit P.C. Hooft: *Hendrik de Grootte. Zyn leven en bedryf*, blz. 19 en 20.

roerigh, muitmaker, ende muitmakers zoon; die, ten ware hy, binnen drie dagen, tótbeken quame, zijn' stijfzinnigheit met der dóódt bekóópen zóude'.

Het spel van Van den Bos is veel slapper van taal en vergelijkingen dan dat van Anslo. De handeling verloopt bovendien traag door het optreden van te vele personages in onbeduidende rollen. Het mist mede hierdoor de spanning van Anslo's tragedie, die de aandacht strak gericht houdt op de hoofdpersonen in gewichtige momenten en de sensatie schuwt, welke bij Van den Bos te dikwijls wordt nagestreefd. Te veel alleenspraak stremt in diens werk de handeling. Zijn pronkerig vertoon van historische en mythologische opsmuk doet hinderlijk aan; hierdoor missen de koren ook grotendeels hun uitwerking. Bij Anslo zijn de koren eenvoudig en bieden ze een gepaste verpozing. Opvallend is ook, dat het spel van Van den Bos nadrukkelijk propaganda beoogt voor de hervormde leer, terwijl het Parijse bloedbad van 1572 toch hoofdzakelijk uit staatkundige motieven vooral door de misdadige machtsbegeerte van Catharina de Medici ontstaan is. Het politieke aspect en de hof-intriges zijn bij Anslo juister en aandachtiger bekeken en scherper belicht.

§ 2. Hun afhankelijkheid van Seneca's voorbeeld

In de zestiende- en het begin van de zeventiende eeuw stond het treurspel in ons land vaak onder de invloed van Seneca. Die invloed valt ook aan te wijzen in de tragedies van Van den Bos en van Anslo.

Seneca leefde in een roerige tijd, vervuld van staatkundige en religieuze strijd, waarbij sluwheid, geweld en wreedheid zich gelden deden. Machtsbegeerte en religieuze twisten zweepten ook in Westeuropa de gemoederen op in de zestiende eeuw. De nieuwe tijd brak zich baan in felle beroeringen en riep figuren op, die met niets-ontziende middelen hun doel trachtten te bereiken. De vloek volgde dikwijls de misdaad en bracht gruwelijk onheil over personen en geslachten.

De stijlmiddelen van de Romeinse dramaticus vonden bewonderaars. Zijn pathos sprak het grote publiek aan; geestverschijningen wekten een sfeer van dreigend onheil. Van den Bos heeft in zijn tragedie daarvan opvallend gebruik gemaakt. Ook de lange en soms meer op moralisatie dan op psychologische uiteenzetting gerichte monologen bij hem wijzen naar Seneca. Zo ook de epische uitbreiding met geleerd betoog, in geen, of slechts in los verband met de dramatische situatie. Hij laat bovendien allegorische figuren optreden en een bode op het toneel verschijnen naast meer dan nodig 'vertrouwelingen'. Evenals bij Seneca is het koor bij Van den Bos slechts matig in de handeling betrokken. Het declamatorische drijft hem meermalen tot buitensporige gezegden, nauwelijks verantwoord door de opgewondenheid, zodat ze uit de toon van het geheel vallen. De dialoog mist over het algemeen de invlechting van spreukwijsheid, die de pittigheid van het betoog kon verhogen. Ten slotte doet de indeling in 'handelingen' nog ouderwets aan.

Ook op Anslo's treurspel heeft Seneca ingewerkt, doch eerder versterkend dan verlamdend.

Een van de kenmerken van navolging van Seneca of Hooft in de periode van 1640-1672 is, volgens Dr. J.A. Worp¹, het optreden van meer dan één rei in een treurspel. Bij Anslo sluit eenzelfde rei vier bedrijven af. Seneca houdt van waardigheid van toon, grootsheid van voorstelling, fijnheid van uitdrukking, scherpheid van dialectiek, fraaie natuurschildering, rijke vergelijkingen en sprekende tegenstellingen. Veel hiervan treffen wij in Anslo's tragedie aan.

Dat de geestverschijning bij de voorspelling onzichtbaar blijft, wijst op verzwakking van Seneca's invloed. Hierdoor vormt Anslo's spel een overgang naar de tweede helft van de zeventiende eeuw, waarin Seneca's invloed aanmerkelijk verminderde.

1 Dr. J.A. Worp, *De invloed van Seneca's Treurspelen op ons tooneel* (1892), blz. 237-G. Kalf, *Gesch. der Nederlandsche Letterkunde*, IV, blz. 125, 126.

V. Anslo als dramatisch kunstenaar

§ 1. *De karakters*

De rei van Navarroische Maaghden uitgezonderd, brengt Anslo uitsluitend historische personen op het toneel. Bij de schildering van hun karakter liet hij zich grotendeels leiden door de gegevens, die P.C. Hooft hem leverde in zijn *Hendrik de Grootte*. Hij verstaat echter de kunst, de hoofdrollen dramatisch te kentekenen.

Koningin *Catharina de Medici*, geboren te Florence op 19 april 1519 als dochter van Lorenzo II de Medici, trouwde op 28 oktober 1533 te Marseille met koning Hendrik II van Frankrijk, wien zij tien kinderen schonk, waarvan bij 's konings dood in 1559 vier jongens en drie meisjes in leven waren. Drie van haar zoons hebben achtereenvolgens de kroon van Frankrijk gedragen als Frans II (1559-1560), Karel IX (1560-1574) en Hendrik III (1574-1589). Haar jongste zoon, Frans van Anjou, kreeg op 19 september 1580 de soevereiniteit over de Nederlanden toegewezen, doch wist deze macht niet te gebruiken. Haar dochter Margaretha trouwde op 18 augustus 1572 met Hendrik van Navarre, de latere koning Hendrik IV (1589-1610). Dit huwelijk werd de aanleiding tot de moord op de hugenoten tijdens de Bartholomeusnacht (24 augustus) van 1572. Historisch staat vast, dat het initiatief tot deze massamoord van Catharina de Medici is uitgegaan.

Zij was een vrouw met scherpe intelligentie, doch uit Italië had zij een ongebreidelde intrigue-lust meegebracht, waarmee zij gedurende dertig jaar (1559-1589) het Franse hof beheerste. Door wispelturige toepassing van het gunstelingenstelsel beïnvloedde zij gewetenloos de binnen- en buitenlandse politiek. Aanvankelijk steunde zij de hugenoten om hun tegenwicht te verzwaren tegen de katholieke Guise's, die als afstammelingen van het Lotharingse Huis in haar ogen een bedreiging vormden voor het koningschap van de Valois. Toen echter de hugenoten door de populariteit van de admiraal Gaspar de Coligny aan-

zienlijke macht verwierven, veranderde zij van gedragslijn. Zij richtte haar intrigues nu geheel tegen de hugenoten-leiders; om dezen onschadelijk te maken, ontketende zij de moordpartij van 24 augustus 1572.

Reyer Anslo tekent haar gewetenloosheid en lust tot dwingelandij. Reeds haar eerste woorden kenschetsen haar als intriguante. Zij veinst vriendschap en verontwaardiging, beroept zich op zogenaamd noodrecht, gebruikt Guise tijdelijk als ‘noodhulp’, prikkelt haar zoon tot misdaad, noemt schaamte een kwaad in de vorst, heelt één veinzerij met duizend veinzerijen en belijdt haar wreed cynisme in de uitspraak: ‘Gerechtigheid en trouw zijn deugden voor 't gemeen’. Dat zij niet handelde uit godsdienstijver, doch uit machtsbegeerte, heeft Anslo duidelijk beklemtoond. Hij liet weinig lichtplekken over in haar natuur, maar haar drijvende wilskracht en haar overheersende geest maken haar in zijn uitbeelding tot een krachtig type.

Tegenover haar plaatste hij als tegenspeler de weifelzuchtige *Karel IX*. Deze was in 1572 twee-en-twintig jaar oud. Hij had zijn elfde levensjaar nog niet voleindigd, toen hij op 15 maart 1561 te Reims tot koning van Frankrijk gekroond werd. Zijn moeder trad op als voogdes-regentes. Nadat hij zelf het bewind in handen kreeg, bleef zij hem sterk beïnvloeden.

In het treurspel treedt hij op als een zwakkeling van goede wil. Hij is vredelievend uit lafheid, hierdoor ‘slapmoedig’ (gelijk zijn moeder hem noemt), besluiteloos en dubbelhartig. Van de verzoening tussen de hugenoten en het Hof verwacht hij het einde der burgeroorlogen. Hij spreekt vleitaal tot de Coligny en veinst verontwaardiging tegen Guise, maar ontlaadt in die voorgewende toorn zijn walging van huichelarij. Toch moet hij gedurig huichelen om een werktuig van regering te kunnen blijven. Zijn enige liefhebberij is de jacht: op dit jagersinstinct beroept hij zich om de massamoord te rechtvaardigen voor zijn geweten, dat ‘voorberouw’ gevoelt bij het geven van de toestemming tot de misdaad en hem in zwaarmoedigheid dompelt na de voltrekking. In feite is hij de meest tragische figuur van het treurspel.

Kardinaal Charles de Bourbon, geboren op 23 december 1523, was sedert de dood van zijn broer Antoine de Bourbon in 1562 eerste raadsheer aan het Hof van Frankrijk: een onbeduidende man, die ‘le Bonhomme’ genoemd werd. In de geschiedenis van Frankrijk heeft hij als tegenkoning Karel X in 1589-1590 een lamentele rol gespeeld, die hij in de gevangenis niet kon volhouden. Niet hijzelf had zich tot koning opgeworpen tegen Hendrik IV, maar hij was tot vorst uitgeroepen door de katholieke Liga.

Catharina de Medici gebruikte deze weinig indrukwekkende waardigheidsbekleder om kerkelijke goedkeuring te krijgen voor hetgeen zij het verijdelen van een ketterse samenzwering noemde. Bij Anso treedt hij dan ook op als een felle zeloot. Hij drukt zich uit in de gemeenplaatsen van de gewetensdwang. Dit type is goed volgehouden. Het vroeg geen rijke nuancering.

Verfijnder is *Anjou* getekend. Deze jongste zoon van Hendrik II en Catharina de Medici, heette in 1572 nog hertog van Alençon. De titel van hertog van Anjou werd toen gevoerd door de latere Hendrik III. Doch deze werd kort hierop koning van Polen (1573-1574), vervolgens koning van Frankrijk. In Nederland kende het publiek alleen Frans van Valois als hertog van Anjou. Hij is begerig naar gezag, daardoor wantrouwig jegens Karel IX en vooral jegens zijn zwager Hendrik van Navarre, die hij uit de weg geruimd zou willen zien. De bedoelingen van Catharina de Medici bevordert hij uit belangzucht.

In valsheid wordt hij overtroffen door *Henri de Guise*, de kruiperige marqué van de vertoning. Hij laat zich in tegenwoordigheid van Hendrik van Navarre hartstochtelijk uitschelden door Karel IX en hierna nog eens ten aanhore van Condé door Catharina de Medici. Het deert hem niet, als hij zijn doel maar bereikt: de ondergang van Coligny. Wel beklagt hij zich over de wangunst van vorstenhuis en volk, doch met de bevrediging van zijn wraakzucht in het vooruitzicht, vergeet hij, hoe weinig vertrouwen de aanmoediging verdient, hem door het Hof gegeven.

Zijn tegenspeler is de schrandere *Condé*. Geboren in 1552, was Henri de Bourbon-Condé bij de Bartholomeusnacht nog maar twintig jaar oud, echter ‘geleerd boven zijn jeugd’, gelijk de admiraal de Coligny hem prijst. Hij wantrouwt het Hof. Een voorgevoel waarschuwt hem, dat verraad te duchten is, nu een schijnverzoening tussen hugenoten en katholieken in hofkringen geen steun vindt bij de lang reeds opgezweepte volksgevoelens. Hij denkt staatkundig, maar eerlijk. Een ogenblik misleid door de geveinsde toorn van Catharina de Medici tegen Hendrik van Guise, blijft hij toch op zijn *qui-vive*. Ongelukkigerwijze laat Anslo hem zijn politiek vernuft in al te gekunstelde verzen tot uitdrukking brengen om hem vervolgens iets te vroeg als onheilsbode te gebruiken met een relaas, dat midden in de handeling misplaatst werd.

De held van het stuk is de admiraal *Caspar de Coligny*, trouw en oprecht, dapper en vaderlandslievend, bevorderaar van vrede, waar het kan, en onversaagd tot strijd bereid, waar het moet. Hij zoekt elk hart te beoordelen naar het eigene, vertrouwt daarom te gemakkelijk de wankelmoedige koning en onderschat de waarschuwende betekenis van de aanslag, die zonder ernstig gevolg bij klaarlichte dag wordt gepleegd. Coligny is zich van zijn deugd bewust. Zijn uitspraken nemen soms de toon aan van *maximes*. Hij treedt bovendien bij herhaling op als woordvoerder voor de Nederlandse belangen. De dichter heeft alles gedaan om het edelste slachtoffer van de Bartholomeusnacht te huldigen als iemand, die onbesmet de dood inging.

Hiertegenover gaf hij aan *Hendrik van Navarre* een onmiskenbare zucht naar loszinnigheid mee. Gul vertrouwend, stuift deze gemakkelijk op, zodra hij zijn vertrouwen geschonden ziet. Hij is edelmoedig, rondborstig, niet listig of berekenend. Zijn verdenking gaat niet het eerst uit naar Catharina, maar naar Biron. Het korte onderhoud met zijn bruid tijdens de bloednacht toont zijn temperament in enkele forse trekken.

De veldoverste *Charles de Téliigny* is een voortvarend soldaat, die wij bij zijn leven slechts terloops leren kennen. Als geest-

verschijning speelt de eerste echtgenoot van Louise de Coligny zijn gewichtigste rol.

Over enkele historische personen, die niet optreden, doch genoemd worden, zoals *Biron, Névers, Rochefoucauld, en Bême*, wordt het wetenswaardige medegedeeld in de aantekeningen.

N.G. van Kampen schonk reeds in 1821 bijzondere aandacht aan Anslo's spel¹. Volgens hem zijn 'de karakters wel aangelegd, de hartstochten meesterlijk in beweging gebracht'. Het karakter van Karel IX vindt hij zeer menskundig voorgesteld: niet als een jeugdig gedrocht dat naar bloed hijgt, maar als een verwaarloosde koning, door geslepen booswichten omgeven, die hem met godsdienstige redenen en redenen van staat tot het gruwelijk bedrijf aanzetten. Hij geeft zijn toestemming, maar in de eenzaamheid voelt hij wroeging: het goede en het kwade strijden in zijn borst. Zijn Italiaanse, in arglist doorknede moeder, zijn broeder en Guise dringen hem de idee van de noodzakelijkheid van de moord op; lang weerstaat hij, totdat zijn moeder hem van lafhartigheid beschuldigt. Dan stuift hij op en besluit, uit valse schaamte, toe stemmen in de slachting. Als de klok geroerd is, begint het bloedbad, waarvan de beschrijving, volgens Van Kampen, minder gelukkig aan Condé in de mond wordt gelegd. 'Anslo heeft Hooft en Vondel daarin willen volgen, dat hij de toekomstige grootheid van de nu zo ongelukkige dochter van Coligny, vrouw van Willem I en moeder van Frederik Hendrik, voorspelt; doch hij doet zulks niet met behulp van een Stroomgod of een Engel, maar door een droom, dien hij den reeds door wroegingen gefolterden moordenaar Karel, als ter voorafgaande straf zijner euveldaad, toezendt. Hem geeft de dichter wroegingen. De moeder, de broeder en Guise zijn daarvoor niet meer vatbaar'.

Dat het verhaal van de moord aan Condé in de mond wordt gelegd, vind ook ik minder gelukkig. Mijns inziens ware dit relaas beter op zijn plaats geweest in het vijfde bedrijf, de morgen na de moord. De koningin-moeder had dan, bij het zien van

1 N.G. van Kampen, *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden* (1821), deel 1, 350-351.

de aangerichte gruwelen, gemakkelijk van Guise nadere bijzonderheden kunnen vernemen van hetgeen des nachts gebeurd was.

§ 2. *Het woordenspel*

Anslo streefde naar nauwgezetheid in het taalgebruik, al ijverde hij niet voor een purisme, zoals Hooft dat voorstond. Tijdens zijn verblijf te Rome zou hij een gedichtje schrijven *Op de Nederlandsche Woorden-Schat van Johan Hofman*, waarin deze regels voorkomen:

O Neêrlandt, wie is u in spraak ghelijk?
Zoo kort, zoo net, zoo zin-, zoo woorden-rijk.

Opvallend is in zijn treurspel de voorliefde voor vernuftig woordenspel. Uit een enkele toespraak van Condé noteer ik de volgende voorbeelden:

Die niet kan 't geen hy wil moet willen 't geen hy kan...
Eer ik de smert gevoel, 't gevoelen van de smert...
Ontdekkende bedekt, gebiedende verbiedt, en leidende verleit...
Zy meent niet 't geen ze zeit, zy zeit niet 't geen ze meent...
Zoo luttel deught haar deught, haar raden is verraden...

Schaadt hier de veelvuldigheid, op andere plaatsen weet Reyer Anslo zulk spel met de woordbetekenis verrassend te gebruiken, b.v.:

En Guise schryft alom, in boosheit niet ontaart,
Op punten van het recht met punten van het zwaardt.

Dikwijls brengt hij in een alexandrijn woordenspel aan door tegengestelde begrippen in het zinsverband tegen elkander af te wegen:

Schoon my myn meerder hoont, myn minder my veracht...
Eer goedt doen met gevaar dan 't quaadt doen veilig lyden...

Zo ontstaan symmetrische halfverzen, die tezamen een pakkend geheel vormen:

Wy ryzen door zyn val, wy leven door zyn doot...
 Of nimmer vreê gemaakt, of nimmer vreê gebrooken...
 Geen scha by dankbaarheid, by 't wreken geen gewin...

Soms laat hij zulke half-verzen door verschillende sprekers op elkander inspelen:

- Hoe is dit werk volbrocht?
 - Vraag hoe men dit zal wreken.

Dit geeft levendigheid aan de z.g. stychomachie of regeltwist, die in de dialoog van het klassieke treurspel de meningsverschillen tot felheid opvoert. Reyer Anslo gebruikt dit stijlmiddel reeds in het derde tafereel van het eerste bedrijf. Hij herhaalt het in het tweede en derde bedrijf. Gelijk de dichters van de oudheid, legt hij zijn hoofdfiguren gaarne sententies of kernspreuken in de mond, b.v.:

Hy die zyn vyandt jaagt maakt zelf zich ongerust...

Hij zoekt naar gedrongenheid van zegswijze, waardoor een versbouw ontstaat, die de aandacht prikkelt:

('k) Wou altyt anderen my zelven nooit vergeven...

In langere toespraken siert hij de stijl van de spreker met fraaie, soms breed uitgewerkte vergelijkingen op. Guise wordt vergeleken bij een honingbij. De gemeenplaats van het schip aan het strand, dat een baken in zee wordt, beslaat in het treurspel drie versregels. Uitvoerig schetst Karel de overeenkomst tussen zijn hart en een rotsholte aan zee. De vrees van de mensen bij plotseling opkomend noodweer wordt geschilderd om de overrompelende werking van het bloedbad voorstelbaar te maken. Het stuiten van een woedende bosbrand op de rivier geeft een beeld van de afloop van de moordpartij.

Hoewel het door zijn spitse bouw herhaaldelijk verbaast, blijft het vers van Reyer Anslo gaarne plastisch, gelijk zijn personen historisch willen blijven. Zinnebeeldige figuren laat hij niet optreden. Wel personifieert hij in de stijl een enkele maal het Geluk of de Nijd. Zijn verskunst stelt tamelijk hoge eisen aan de toeschouwer in de schouwburg, maar geeft ook telkens fraaie kansen aan de vertolkers van de rol.

§ 3. *Invloed van Agrippa d'Aubigné?*

Wie geöriënteerd is in historische lectuur over de Bartholomeusnacht, weet, hoe de meningen erover lang hebben verschild. De juiste toedracht van de feiten was zeer moeilijk te achterhalen.

Van belang voor de verspreiding van valse geruchten in de tijd zelf was de omstandigheid, dat de kardinaal van Lotharingen, Charles de Guise, om de Franse kroon de terugkeer tot een verzoenende houding jegens de hugenoten af te snijden, door Camillo Capilupi in een eerst handschriftelijk, later ook in druk verspreid geschrift de Bartholomeusnacht verheerlijken liet als de afsluiting van een sedert jaren systematisch gevoerde politiek. Deze voorstelling ging snel in de literatuur, bijzonder in die van de hugenoten, over.

Nieuwer historisch-kritisch onderzoek heeft die voorstelling naar het rijk der legenden verwezen. Thans wordt niet meer bestreden, dat de gruwel is voortgekomen uit persoonlijk-politieke, niet allereerst religieuze motieven. Zulke bestonden voor Catharina slechts zo lang ze bevorderlijk leken voor haar eigen doeleinden. Innerlijk religieus onverschillig en moreel voor niets terugdeinzend, heeft zij, enkel om de teugels van de regering in handen te kunnen houden, de aanslag op Coligny bewerkt. Die was niet tegen de gelovige protestant gericht, maar tegen het hoofd van een machtige partij-organisatie, die de koning haar wil in de buitenlandse politiek pogde op te dringen.

Toen de aanslag mislukte, volgde Catharina de Medici uitsluitend de drang van het ogenblik en voorkwam wat zij van

Coligny en zijn aanhangers vreesde. Ook bij de Guises stonden niet de katholieke, maar de politieke belangen voorop. Bij de beoordeling van de hogere Franse geestelijkheid moet men in het oog houden, dat het Franse hof zich aan de Gallicaanse vrijheden hield, zodat paus Pius V in een consistorie van 11 december 1566 zelfs zes bisschoppen van hun waardigheid vervallen verklaarde. Charles de Guise, kardinaal van Lotharingen, commentarieerde, met instemming van de Franse kardinalen, de berichten van de pauselijke nuntius te Parijs zo, dat de paus aan een samenzwering tegen koning Karel IX moest geloven. Op 5 september 1572 volgden de officiële decreten van de koning en van Lodewijk van Bourbon, waarin uitdrukkelijk van een samenzwering van Coligny tegen de koninklijke familie en de katholieke magistraten, en van een plan tot definitieve invoering van het protestantisme gesproken werd. De Parijse geestelijkheid had de eerste dagen in dezelfde mening verkeerd.

Die verwarde toestand moet in het oog gehouden worden bij de beoordeling van de Bartholomeusnacht. Uit Frankrijk kennen wij uit de zestiende eeuw een toonaangevend gedicht over dit onderwerp, namelijk de *Tragiques* van Agrippa d'Aubigné. Deze avontuurlijke houwdegen speelde een rol aan het hof van Karel IX en was een vriend van Navarra, de latere koning Hendrik IV. Hij beschikte over een groot kennis-arsenaal, maar zijn lange levenservaring bracht hem weinig levenswijsheid bij. Overtuigd partijman, liet hij zich leiden door zijn temperament en door zijn wispelturige aard, zonder diepe religiositeit en zonder rijpe bezinning op hetgeen hij deed. Edelmoedig en koppig ging hij zijn eigen weg. Met evenveel gemak hanteerde hij de pen als de degen, doch ook met even grote nonchalance.

Het litteraire talent, waarover hij beschikte, heeft hij noch in zijn proza noch in zijn poëzie voldoende benut. Hoewel hij behoort tot de merkwaardige auteurs van de zestiende eeuw, stijgt zijn werk naar het oordeel van Emile Faguet¹ niet boven

1 Emile Faguet. *Etudes littéraires. Seizième Siècle*. Boivin et Cie, Paris. z.j. Blz. 325-363.

het peil van de grote journalistiek. De schildering van de gruwelijke gebeurtenissen die hij te boek stelde in zijn *Tragiques*, is onstuimig van verontwaardiging en opstandigheid; de welsprekendheid overheerst de kunstzinnigheid. Hoewel hij zich afkerig toont van de misdaad en hunkert naar betrachting van recht en rede, komt hij niet tot een diepzinnige beschouwing van het menselijk leed, een bepeinzing van de wreedheid in de menselijke natuur. Faguet schrijft: ‘D'Aubigné voit les crimes, il les peint, il les maudit, il appelle contre eux la vengeance divine. Il ne va ni plus haut, ni plus loin. Ses hommes sont petits, son Dieu l'est aussi. Des bourreaux, des victimes, un vengeur, voilà toute sa conception du monde. C'est qu'il est petit lui-même, ou du moins étroit. Il ne voit qu'avec les yeux d'un honnête homme de parti, non avec les yeux d'un penseur, d'un sage ou d'un grand chrétien... Les *Tragiques* sont une suite de faits sans lien très visible entre eux, ce qui passerait encore, mais si semblables les uns aux autres que l'impression générale est une cruelle monotonie... Pour échapper à la narration pure, au récit tout sec, il a recours à des figures, et ses figures sont toujours les mêmes, ce qui à une monotonie ne fait qu'en ajouter une autre. Ses figures sont toujours l'allégorie et la prosopopée, d'ordinaire combinées ensemble. Il suppose, selon le procédé de “merveilleux par abstraction”, une vertu ou un vice qui vient parler à quelqu'un, et il lui fait prononcer un très long discours... Une autre procédé plus rare c'est l'énumération des exemples tirés de l'érudition. De tout tiran D'Aubigné dira que moins cruel fut Néron, moins stupide Claude, etc., et si chacun de ces rapprochements se tourne en un parallèle règle complaisamment circonstancié, voilà des développements copieux’. Spirituele passages zijn zeldzaam, en daar toont hij zich, ‘sinon grand poète, du moins grand orateur en vers, ou satirique aigu, ou portraitiste serré et vigoureux’.

Hij toont oog te hebben voor de materiële verliezen, die de burgeroorlogen in Frankrijk hebben aangericht. Hij bedreigt de hovelingen, die daaraan schuldig zijn, met Gods toorn.

Het lijkt mij niet onmogelijk, dat de veelbelezen Lambert van den Bos het epos van D'Aubigné gekend heeft; hij roept ook tirannen uit de historie op ter vergelijking, wijst ook op de oorlogsellende voor Frankrijk, legt sterke nadruk op de goddelijke straffen die de boosdoeners zullen treffen, spreekt meer als een partijman dan als diepzinnig denker, doet allegorieën optreden. Zolang echter van D'Aubigné's invloed op het litteraire leven in ons land in die tijd weinig blijkt, kan die mogelijkheid slechts als hypothese worden gesteld. Bij Anslo is geen invloed van D'Aubigné aantoonbaar.

R. Ansloos
Parysche bruiloft.
Treurspel

Tantum Relligio potuit suadere malorum!

't AMSTERDAM

Gedrukt voor *Adam Karels*. 1649.

Aan den Heer Michael le Blon, Resident der koninginne en Kroon van Zweden, by zyn majesteit van Groot Brittanje.⁺

[1] MYN HEER,

[2] Die, heel verhit, gewond worden, gevoelen dikwils de
 [3] smert niet, eer zy bekoelt zyn. dit is my wedervaren in de
 [4] Poëzy, waar in ik myn yver en lust graag en groot bekenne,
 [5] en ook zoo voort gevaren ben dat ik nu moet zeggen: *myn*
 [6] *yver dwaalt van 't spoor*: nu merk ik myn mislagen. ik heb
 [7] myn lust daar in te veel toe gegeven, met vaarsen uit te
 [8] geven die ik nu garen verduistert hadt. het Treurspel dat
 [9] ik UE. opdrage was by my ook besloten dat ik het in myn
 [10] kamer zoude besluiten; maar ik brenge het in 't licht, niet
 [11] uit my zelve, maar ter gunste van een, die my zoo lief is
 [12] als het licht. Ten waar my uw heuscheit, t'over bekend was,

+ *Aan den Heer Michael le Blon*: In deze opdracht vinden wij reeds meer dan één blijk van Anslo's lust in het spelen met woordbetekenissen, dat opmerkelijk is in zijn tragedie. Hier openbaart zich dit, waar hij schrijft: 'Het Treurspel dat ik U E. opdrage was by my ook *besloten* dat ik het in myn kamer zoude *besluiten*'.
 Uit zijn verklaring, dat hij het in het *licht* brengt 'ter gunste van een, die my zoo lief is als het *licht*' - andermaal een woordspel - werd voorbarig besloten tot een liefdesverhouding met Magdalene Baak. Zie de inleiding. Daarin is ook de verhouding van Anslo tot Le Blon nader toegelicht.

*

[13] zoude ik my inbeelden dat UE. zich belgen mocht, iets in
 [14] dank aan te nemen dat ik zelf veracht. maar ik heb in minder
 [15] gedicht uw gunst te my waarts bespeurt, en daar uit de vry-
 [16] moedigheid genomen van UE. dit toe te eigenen. Het is
 [17] niet te rekenen voor het kleinste vermaak in de Poëzy dat
 [18] zy die behaaght die de Scepters behaaght. UE. gelieve my
 [19] dat niet te misgunnen, terwyl ik verlang om den Heer
 [20] Resident de handen te mogen kussen, om my mondeling
 [21] te verschonen van de stoutheit dat ik de naam van zyn. E.
 [22] zoo reukeloos voor myn Treurspel gebruike, en te verzoeken
 [23] dat zyn. E. my gelieve te stellen onder het getal van zyn
 [24] dienaars, dat ik voor een Tytel en geen last zal rekenen;
 [25] om myn genegentheit hier toe te betonen noem ik my alreede

Myn Heer

Uw. Ed.

Verplichte Dientaar

R. ANSLO.

* 18. die de schepters behaagt - 22. zo reukeloos - 25. alrede.

Aan Mejuffer Magdalene Baak.⁺**1**

Indien myn zwak verstandt en kleene kracht
 In Poëzy, van u zoo hoogh geacht,
 Was als myn lust tot in den top gebracht,
 Dus zou ik spreken:

2⁺

ô Magdaleen, verlaat nu eens 't vermaak
 In Engelandts verwarde mengelspraak,
 En laat dat volk in 't Eilandt, heet op wraak,
 In 't moorden steken.

3⁺

Verlaat, ô Baak, het opgezwolle Spaansch,
 Het zachte Fransch, en 't brommende Toskaansch,
 En loopt niet van onze Amstel buiten baans
 Na vreemde rymen.

+ *Opdracht Aan Mejuffer Magdalene Baak.* Deze ontbreekt in de zoekgeraakte tweede druk van het treurspel (1649). In de derde druk variant regel 10: en 't minnelijk Toskaansch.

+ *Aan Mejuffer Magdalene Baak.*

Strofe 2. Het Engels wordt gebrandmerkt als 'verwarde mengelspraak', omdat het bestaat uit een mengeling van Germaans en Romaans. Anslo maakt verder een toespeling op de politieke strijd van Cromwel tegen koning Karel I, die in 1649 werd terechtgesteld.

+ Strofe 3. De tegenstelling van gezwollen Spaans, zacht Frans en brommend (in de variant 'minnelijk') Toskaans wijst op 's dichters voorkeur voor het Frans en Italiaans.

4⁺

Ey taal, een dagh maar, na geen andre taal,
 En lydt eens dat myn Treurspel u verhaal',
 Hoe Mars bestormt Navarres Bruiloftzaal
 In plaats van Hymen.

5⁺

Betreur met my den dooden Ammiraal;
 Wanneer zyn dochter moet om haar gemaal,
 Gesneuvelt aan 't op bloedt beluste staal,
 In rou versmachten.

6⁺

Het hof bedekt haar toeleg, met een mist
 Van loos bedrogh en nevelige list,
 Waar op de Trou, te vroom, niet hadt gegist
 Om zich te wachten.

7⁺

Maar schoon ik weet dat deze zware last,
 Niet op zoo zwakke, als myne schouders past,
 Waar aan ik my zoo lydig heb vertast
 Met die te kiezen:

- + Strofe 4. In de eerste regel een spitsvondige woordspeling met *taal* als werkwoordvorm en als substantief. *Mars*: oorlogsgod. *Hymen*: huwelijksgodheid. *Navarres Bruiloftzaal* duidt op het huwelijk van Hendrik van Navarra met Margareta van Valois.
- + Strofe 5. Behalve de Admiraal Caspar de Coligny werd de Veldoverste Charles de Téliigny vermoord, die gehuwd was met de dochter van de Admiraal, Louise de Coligny.
- + Strofe 6. De arglistige trouweloosheid van Catharina de Medici en Karel IX wordt gesteld tegenover de oprechtheid van de argeloze Coligny.
- + Strofe 7. De dichter is zich bewust met het schrijven van zijn treurspel een te zware taak op zich te hebben genomen; hij lijdt onder die last.

8⁺

Noch bidde ik u dat gy myn Treurspel leest,
 Al of ik voor uw oordeel ben bevreest,
 Al most de stof, geschoeit op myne leest,
 Zoo veel verliezen.

9⁺

ô Magdaleen, zoo gy het waardig schat,
 Dat gy het leest, en toont my bladt voor bladt
 Wat op deez' plaats diende ingevoeght, en wat
 Hier uit most blyven.

10

Zoo hou ik my en myn verbetert dicht,
 Voor eewig en altoos aan u verplicht:
 Dan zal myn geest, door uw verstandt verlicht,
 Uw lof beschryven.

R. ANSLO.

- + Strophe 8. Hoewel hij voor Magdalenes oordeel vreest, verzoekt hij haar zijn treurspel toch te lezen, al heeft de stof door zijn bewerking veel aan betekenis ingeboet.
- + Strophe 9 en 10. Zo Magdaleen tot lezen kan besluiten, hoopt hij haar opmerkingen te mogen vernemen tot verbetering van het gedicht. Voorgelicht krachtens haar letterkundige smaak, door hem geprezen, voelt hij zich dan voorgoed aan haar verplicht.

*

Inhoudt.

Na de Bruiloft van Henrik van Bourbon, Konink van Navarre (namaals genaamt Henrik de Groot) en Margarete van Valois, Zuster van Karel de negende, Koning van Vrankryk, wiert in des Konings raadt geraadtspleeght: Casper van Koligni, Ammiraal van Vrankryk, aan kant te helpen: en, na lang overleg, beslooten hem te doorschieten. deeze raadt bestemt zynde begint het Treurspel. d'Ammiraal wort geschoten. de scheut mislukt. toen hervatmen den handel, en wert goedt gevonden, nadien den Ammiraal gezien was van zyn wonde op te staan, hetgeen men in hem alleen niet had kunnen stuiten, te dempen met den ondergang van alle die zyn party hielden.

Personadjen.

CATRYN.
 CARDINAAL VAN BOURBON.
 ANJOU.
 KAREL.
 AMMIRAAL.
 NAVARRE.
 MARGAREET.
 CONDE.
 GUISE.
 TELIGNI.
 REY VAN NAVARROISCHE MAAGHDEN.

* 1. Na dat de Bruiloft - 4. Caspar (ook in 2de druk) - 11. Rey van Navarroische Maagden. Telkens deze spelling, ook in 2de druk.

*

**R. Ansloos Parysche bruiloft. Treurspel.
Eerste Bedrijf.**

CATRYN. CARDINAAL VAN BOURBON. ANJOU.

Zoo komt myn Karels eer, met deze kans te wagen,¹
 In hare volle kracht, en hy weêr vast te dragen
 Zyn waggelende kroon; wordt myn heldinnestuk
 En aanslag, wel beleyt, begunsticht van 't geluk.
 5 Zoo Guise, zonder 't ryk inwendig te beroeren,
 Dit door zyn blindt geweld weet listig uit te voeren:⁶
 't Is my een dubbele slag, meer dan ik heb verwacht,⁷
 Die d'Ammiraal te niet, en zelf hem maakt verdacht.

CARDINAAL VAN BOURBON

Zoo kunt gy tot uw nut, in noodt zyn maght gebruiken.
 10 Dan zal de Majesteit, gelyk de lente, opluiken¹⁰
 Met ciereyker loof, op dat in Vrankryk zy
 Een Koning, een geloof, gesnoeit van Kettery:¹²
 Dan weet ik 't onze licht, met yver in te preken
 Den Vorsten van het bloedt, van quade raadt versteken.¹⁴

* 5. inwendigh (ook in 2de druk).

1. *kans*: de moordaanslag op Coligny.

6. *blindt geweld*: ondoordachte gewelddaad.

7. *die*: heeft betrekking op 'dubbele slag'.

10. *de Majesteit*: het koninklijk gezag.

12. *'t onze*: ons katholiek geloof.

14. *versteken*: verstoken.

CATRYN

- 15 Dat stuk werd u belast. En gy Anjou, myn zoon,¹⁵
 Houdt mede uw handt aan 't werk, tot vordel van de kroon,¹⁶
 En deze raadt bedekt.¹⁷

ANJOU

Vrou moeder, ik zal peinzen¹⁸.
 Om 't alles op een tyt te veinzen en t' ontveinzen.

CATRYN

Zoo Karel noch bezwykt, zoo spreekt hem moedt in 't hert.

ANJOU

- 20 Schoon Karel al bezweek, 't zy ver van Eduwart
 Dien gy nu Henrik noemt. hem zal geen schrik vervaren,²¹
 Den minsten niet in moedt, den meesten niet in jaren.²²

KAREL. AMMIRAAL. CATRYN. NAVARRE. MARGAREET. ANJOU. CARDINAAL VAN BOURBON.

- De vryheit en de vreê, zoo langh van my verwacht,
 Is nu ten troon gevoert. 't ontbrak de hoop aan kracht,
 25 Toen haar geloof bezweek, niet maghtigh om te hopen
 Dat zoo verwardt een werk zoo wel noch af zou lopen.
 Nu ga ik in myn goudt, als een die, vry van noodt²⁷.
 En veilig buiten scheuts, ben liever goedt dan groot,²⁸
 In 't midden van 't gevaar, en, tot de vreê genegen,
 30 Met meer genoegen zwaay den scepter dan den degen,
 Voornaamlyk in 't gevecht, zoo wreedt van ongenâ,
 Dat d' overwinning noch den winnaar dyt tot schâ,

15. *werd u belast*: wordt u opgedragen.

16. *vordel*: voordeel.

17. *en deze raadt bedekt*: en houd dit plan geheim.

18. *op een tyt*: te zijner tijd.

21. *Henrik*: de latere koning Hendrik III (1574-1589), derde zoon van Hendrik II (1547-1559) en Catharina de Medici.

22. *den minsten enz.*: moediger hoewel jonger.

27. *nu ga ik in myn goudt*: nu ga ik mij in mijn weelde verlustigen.

28. *scheuts*: schot.

*

- Als die zich zelf vernielt. ik kon niet langer velen,³³
 Al zochtmen met de winst myn ongedult te strelen,³⁴
 35 De lasten van de krygh, die heeft te lang geduurt.
 Wat heb ik menigmaal haar ongemak bezuurt!
 En 't allermeest op 't lest. Zoo slaan de dulle honden,
 Het dichtst aan hunne doot, de dodelykste wonden.
 Ik wist wel dat de vreê, het allerschoonste op aard'
 40 Al wortze duur gekoft, was altyt meerder waardt.⁴⁰
 Nu zoek ik in myn ryk die twee verscheyde delen,⁴¹
 Oneenig en gewondt, te binden en te helen.
 O Vader van myn kroon, gy hebt my voor uw hoofd⁴³
 Getrouwheit en uw hulp, voor eeuwig toe beloofst;
 45 En Guise. aan d'andere kant bevestight dit met eeden.
 Was 't met gelyke trouw, als met gelyke reden.⁴⁶
 Uw woordt is my een zuil, die nimmer my ontschiet.
 Ik steun maar op zyn trouw, als op een staf van riedt.⁴⁸
 Ik zie hem ingetoomt, kryght hy geen stof tot klagen;
 50 En zoo gy tegens hem u vredig weet te dragen.

AMMIRAAL

Gy weet dat ik altyt, oprecht en trou van aart,
 Zal in der handt het schilt eer nemen dan het zwaardt.⁵²
 En hy niet licht de kryg, dan als gedwongen, staken.⁵³
 Gelyk als die daar af zyn nering zoekt te maken.

- * 38. aen hunne doot (in 2de druk: doot) - 40. waardt (in 2de druk: waardt) - 41. zoek ik in myn lant (in 2de druk: zoek ik) - 42. heelen (in 2de druk: helen) - 43. Vader van myn ryk (ook in 2de druk). 54. gelyk als een die daer zyn nering af wil maken.
33. *velen*: verdragen.
 34. *met de winst*: door te wijzen op de voordelen.
 40. *gekoft*: gekocht.
 41. *die twee verscheyde delen*: katholieken en protestanten.
 43. *vader van mijn kroon*: Admiraal Caspar de Coligny.
 46. *reden*: toezegging.
 48. *zyn trouw*: de trouw van de katholieke aanvoerder Hendrik de Guise, bijgenaamd le Balafré (1550-1588).
 52. *het schilt*: het schild tot afweer.
 53. *en hy*: en Guise.

*

CATRYN

- 55 Ik ken u voor die man. 't is nodig dat de staat
En aanbidde uwe zin en heylige uwen raadt:
Dan dient zy zulk een Heer, die nimmermeer zal dolen,^{57.}
En dikwils beter deed dan als hem wiert bevolen.

KAREL

- 60 De Vrede die begint in dit gezegent paar,
Moet bloeyen met haar min, en groeyen jaar op jaar.^{60.}

CARDINAAL VAN BOURBON

De bandt der vrede en trou, zy nimmermeer gebroken,
Daar ik 't gewenscht geluk heb over uit gesproken.

NAVARRE

Dat gun hy die myn hert en myn gedachten kent.

MARGAREET

Zoo is myn wensch volbracht. zoo neemt myn hoop een endt

KAREL

- 65 'k Zal nu, ô Ammiraal, op u myn staten bouwen,
En u myn overleg en raadtslot toe betrouwen,^{66.}
Zoo ga ik, die wel eer, in d' onrust van myn staat
Met veelen ging ten stryd, met weinigen te raadt.
'k Ben nu van zins om u meer ampten in te ruymen.

AMMIRAAL

- 70 En ik altyt, van nooyt myn plichten te verzuymen,
Die dikwils ben met lof en laster opgevult,^{71.}
Hier boven myn verdienst, daar buiten myne schult.^{72.}

* 60. haer min - 64. een end - 65. ik zal, ô Ammiraal - 68. ten strydt.

57. *zulk een Heer*: bedoeld is Coligny.

60. *min*: eendrachtige liefde.

66. *raadtslot*: raadsbesluit.

71. *opgevult*: overladen.

72. *hier*: waar het lof betrof.

*

ANJOU

Staat Guise dit wel aan?

KAREL

Zal hy my dit beletten?

Is hy op u gekant, 'k zal my'er tegen zetten.

75

Zoo wort myn ryk behoedt door onderlinge vreê.

Zoo houdt het eene zwaardt het andre zwaardt in scheê.

Hy raakt niet licht by my in 't hoogh bewindt van zaken.

Ik denk met u heel scherp dien wachter te bewaken.⁷⁸*AMMIRAAL. CONDE. NAVARRE.*

Zoo leit het hof in 't eind, niet denkende op verraadt,

80

De wapens uyt der handt.

CONDE

Niet uit haar hert de haat.

AMMIRAAL

Is dan door 't vrederecht alle onrecht niet vergeten?

CONDE

Gy zoekt een ieders hert altyt na 'et uw te meten.

NAVARRE

Het oproer is gestilt. het wraakvier uitgebluscht.

CONDE

't Onrustige gemoedt, veinst dikwils zich gerust.

AMMIRAAL

85

Ja d' argwaan zelfs heeft hier geen reden van vermoeden.

NAVARRE

Wat dreight ons voor gevaar daar gy u voor wilt hoeden?

*

Na 78 staat toneelaanwijzing: *Kar. Cat. Amr. Anj. C.v.B. binnen.*

78. woordspel 'wachter' en 'bewaken'.

*

CONDE

't Voorzichtige Rochel brengt ons verraadt aan 'tlicht,⁸⁷
En teffens dezen brief.

NAVARRE

Licht door de nydt verdicht.

CONDE

Die houdt zich meest bedekt in koninghlyke hoven.

AMMIRAAL

90 De dulheit, haast geraakt, wil alles voort geloven.⁹⁰

CONDE

De dwaasheit, niet met al, noit tredende uit haar tredt.⁹¹

NAVARRE

De schrik heeft myn gemoedt ontzet, maar niet verzet.⁹²

AMMIRAAL

Zy hecht niet in myn hert. kan 't wel in iemandt komen,
Dat zulk een vorst van haat zou wezen ingenomen?

95 Die, op geen loos bedrog noch valsche listen uit,
Zyn raadt-en staatgeheim nu in myn hert besluit:
Die door een vaste vreê, zyn achtbaarheid wil styven,
Om 's ryx verscheurde leên een lichaam in te lyven.⁹⁸

NAVARRE

100 Die, door zyn zusters trou, my geeft zyn hert en handt,⁹⁹
En daar door onzen staat een veilig onderpant.

* 89. koninghlycke - 90. gelooven - 92. maer.
87. *'t voorzichtige Rochel*: de vesting, la Rochelle, in 1570 aan de hugenoten als vrijplaats toegewezen, waar voorzichtige politiek gevoerd werd.
90. *haast*: spoedig.
91. *niet met al*: volstrekt niets.
92. woordpeling 'ontzet' en 'verzet', zoals in de vorige regel 'tredende' en 'tredt'.
98. *een lichaam in te lyven*: tot een lichaam samen te voegen.
99. *door zyn zusters trou*: Margareta van Valois, zuster van Karel IX, huwde 18 augustus 1572 met Hendrik van Navarra.

*

CONDEMen gaf al lang ten hoof veel handen, luttel herten.^{101.}**AMMIRAAL**

De vreê begint met vreught.

CONDE

Maar' teinde zal ons smarten.

NAVARRE

Ey stel uw hert gerust. dit hof is omgedraait.

AMMIRAAL

Gy ziet hoe hier de windt uit andre hoeken waait.

105 De Koning, die slechts vreê met Duitschlandt schynt te wenschen,^{105.}Bidt, om getrouwe hulp, den Hartogh van Florenssen.^{106.}

Ten dienst van Nederlandt; op dat hy 't haast bevry

Van Albaas fors geweld en zielendwinglandy,

Zoo wreedt dat niemant daar, van anxt en schrik gedreven,

110 Met eere sterven kan en zonder schande leven.

Dit gaat hem aan het hert, die zich daar tegens kant

En d' onderdrukte deught zoo rustig biedt de handt,

Die ernstig maakt zyn werk van in alle andre hoven

Na bystandt uit te zien, en zellef te beloven.^{114.}

115 Ziet hem vry deur en deur, gy speurt, tot in den grondt,

Dat hy geen quaat verberghet by 't Engelsche verbondt.^{116.}**CONDE**

Gy schynt des Konings kleedt zoo zuiver schoon te maken,

Als of noit smette viel in purper of scharlaken.

* 114. en zellefs.

101. *veel handen, luttel herten*: veel uiterlijk vriendschapsbetoon, weinig innerlijk gemeend.105. *vreê met Duitschlandt*: met de protestantse Duitse vorsten.106. *Florenssen*: Florence.114. *bystandt*: hulp aan Prins Willem van Oranje in diens strijd tegen Alva.116. *'t Engelsche verbondt*: verbond met koningin Elisabet van Engeland.

AMMIRAAL

Hy is de goedtheit zelf.

CONDE

En quaad, door quaden raadt
120 Van Guise, die noch zwelt van d'ingekropte haat.

NAVARRE

En is, als Henrik eer wiert van François bevolen,
Afkerig van dat huys.

AMMIRAAL

En zendt Anjou naar Polen,^{123.}
Die was, in tyt van noodt, zyn trouwste toeverlaat.

CONDE

Dat weet ik wel, en wel een plaag voor onzen staat.

NAVARRE

125 Zoo weet dan ook, dat een die zich door list wil wreken,
Niet licht dien stiert van kant door wien hy 't zou besteeken.^{126.}

AMMIRAAL

Dan was zyn handt, van hulp, zyn hoofd, van raadt ontbloot.

CONDE

Men leit den Koning om, en ons daar door in noodt.^{128.}

AMMIRAAL

130 Nu steun ik op zyn trouw, en hoge en heilige eeden
Zoo dikwils my gedaan.

123. *en zendt Anjou naar Polen*: Frans van Valois, vierde zoon van Hendrik II, wispelturig van aard, wilde als jongste prins een belangrijke rol spelen. Zijn broeder Hendrik, die tevoren de titel van Hertog van Anjou voerde, terwijl zijn jongere broer Frans van Valois toen nog hertog van Alençon heette, werd, bij het uitsterven van het Huis der Jagellonen, toen Polen een kiesrijk was geworden, door de Poolse adel tot Pools koning gekozen.

126. *besteeken*: uitvoeren.

128. *men leit den Koning om*: men misleidt de koning en brengt ons daardoor in gevaar.

*

CONDE

130 Zoo dikwils overtreden.

AMMIRAALHy heeft my nimmermeer te vooren zoo bezint.^{131.}**CONDE**

Een vyandt is het quaatst wanneer hy schynt uw vrindt.

AMMIRAALHy boet de schâ die ik by d' oorlog heb geleeden.^{133.}**CONDE**

Zoo weet de veinzery haar listen te bekleeden.

NAVARRE

135 Wie denkt om quaat als hem het tegendeel ontmoet?

AMMIRAAL

Wanneer de nieuwe hoop het oude leet verzoet.

CONDE

De loosheit zoekt haar hert tot schyn van 't goedt te dwingen.

AMMIRAAL

De deugden reKent gy dan voor geveinsde dingen?

NAVARRE

Een die voorzigtig is vertrouwt die op 't gerucht?

CONDE140 Voorzichtigheit in noodt, is altyt wel beducht.^{140.}

* 139. voorzichtig - 140. voorzichtigheit.

131. *hy heeft my bezint*: Hij was mij welgezind.133. *hy boet de schâ*: hij vergoedt de schade.140. *beducht*: bekommerd.

NAVARRE

O neen. zy kan al meê zomwyl tot nadeel strekken.

AMMIRAAL

Wanneer zy buiten noodt, quade achterdocht wil wekken.

CONDE

Myn hert spreekt van verraadt, daar zich myn tong niet roert.^{143.}

NAVARRE

Een ingebeeelde schrik heeft u te veer vervoert.

AMMIRAAL

145 Hoe zyt gy zoo ontaart? ey volg uw vaders gangen.^{145.}

NAVARRE

Die quam zoo vry ten hoof.

CONDE

Maar wiert'er op gevangen

AMMIRAAL

Het heilig vreverbondt heeft nu een beter zin.

CONDE

Ik vrees de Koning niet, ik vrees de Koningin.

NAVARRE

Hy is nu heel gestilt. wat zal zy nu vermogen?

CONDE

150 De zee, van zelf gerust, wordt door de windt bewogen.

143. *daar zich myn tong niet roert*: terwijl ik het niet uitspreek.

145. *uw vaders gangen*: Lodewijk I, prins van Condé, werd na zijn mislukte poging om het kasteel te Amboise te overrompelen (1560), ter dood veroordeeld, maar na het overlijden van Frans II (in datzelfde jaar) uit zijn gevangenschap ontslagen door de regentes Catharina de Medici, omdat zij aldus de macht van de katholieke voorstrijders, de Guises, hoopte te breken.

AMMIRAAL

Zy blyft nu met haar Zoon bestendig in 't bestandt.

CONDE

Zy heeft een listig hert, en Karels, in haar handt.^{152.}

AMMIRAAL

'k Vertrouw niet dat zy ons iet euvels zoekt te brouwen.

CONDE

Wat steunt uw trouw op haar? zy steunt op misvertrouwen

NAVARRE

155 Een heilloos eetgespan is zelden welgelukt.

CONDE

En nochtans wordt de deught zoo dikwils onderdrukt.

AMMIRAAL

Het spoor van 't oudt bedrog is nu al lang versleten.

CONDE

Een opgenoome wrok niet door de vreê vergeten.

NAVARRE

Zy past op Guise niet, uit achterdocht van staat.^{159.}

CONDE

160 Zy draaght u looze liefde.

NAVARRE

En hem getrouwe haat.

AMMIRAAL

Wat wilt gy dan bestaan?

CONDE

Ontvluchten het bederven.

152. *en Karels:* en het hart van Karel.

159. *zy past op Guise niet:* zij laat Hendrik de Guise zijn gang gaan, uit staatkundige achterdocht.

*

AMMIRAAL

Die raadt is wat te heet. ey laatse wat besterven.

CONDE

De tyt is hier te kort, vliedt nu gy vlieden meught.

NAVARRE

Nooit voeght een oprecht hert de listen by de deught.

CONDE

165 Zy die u deugdig schynt zult gy noch valsch bevinden.

AMMIRAAL

Die hier geen vyandt heeft, waar kryght die trouwe vrinden?

CONDE

Ziet dat het u niet rouw'; want gy zyt veel te trou.

AMMIRAALDie laster is myn deught. wie heeft van deught berouw?^{168.}**CONDE**

Och mag myn eige raadt my dan geen raaadtsman wezen?

NAVARRE

170 Gy schrikt maar voor u zelf.

AMMIRAAL

Waar heb ik voor te vrezen?

CONDE

Daar voor, dat gy niet vreest, de listen van het hof.

AMMIRAALIk vind daar toe geen stof.^{173.}

* 162. ey laatze - 167. zie dat.

168. *die laster*: dat verwijt.

173. De woordspeling met 'stof' betekent: ik vind daarvoor geen reden; dat is juist hun gading.

CONDE

Dat 's hun de rechte stof.

NAVARRE

Verjaag de schrik van u. gy schynt u zelf te haten.

CONDE

Het geen men draaght in 't hert, hoe kan men dat verlaten?

AMMIRAAL

175 Zyt gy voor schrik bevreest? ziet datze van u zwicht.^{175.}

CONDE

Verjaag ikze uit myn hert zoo vlieghtze in 't aangezicht.

NAVARRE

Dat komt om dat gy die te veel zoekt toe te geven.

CONDE

De Koningin heeft die my op den hals gedreven.

AMMIRAAL

Die yvert nu heel sterk tot welstant van de staat.

CONDE

180 Die yver is licht groot gevoedt van eigenbaat.

NAVARRE

Die zelf vertrouwt wil zyn moet and'ren ook vertrouwen.

CONDE

Zoo ge u op haar verlaat het zal u namaals rouwen.

AMMIRAAL

Wel rydt dan d'achterdocht alleen maar door uw bloed?^{183.}

175. *zwicht*: wijkt.

183. *rydt*: beweegt zich kwellend.

CONDE

Daar voel ik van verraadt een voorschrik in 't gemoedt.^{184.}

NAVARRE

185 Gy bouwt het geen gy zelf weêrom zult nederstoten.

CONDE

Ik vindt dan kleen gehoor, en 't kleinste, by de Grooten.

AMMIRAAL

Zou zy 't door Guise doen? die is nu in de haat.

CONDE

Die den verrader vloekt, die dient zich van 't verraadt.

NAVARRE

Zyn maght is uitgedient. zyn moedtwil lang bedwongen.

CONDE

190 Hy is 't die gaande maakt die vuyle lastertongen.

AMMIRAAL

Waar leit hy toch op toe? verlaten van die Vrouw.

CONDE

Verlaten? neen. zy zyn in d'ontrouw zelf getrouw.

NAVARRE

Dat blykt nu nergens aan.

CONDE

Ik waarschuw u te vooren.

AMMIRAAL

Wordt dat by haar gemerkt? zoo loopt de vreê verlooren.

184. *van verraadt een voorschrik*: een voorgevoel van verraad dat mij schrikken doet.

195 **NAVARRE**
De staat is nu gerust.

CONDE
Inwendig al beroert.

AMMIRAAL
Dan, als men vreê mistrouwt, en noch geen oorlog voert.

NAVARRE
Daar zyn wy voor bevrydt.

CONDE
Daar dient ge u voor te hoeden.

AMMIRAAL
Vermoedt gy dan alleen dat zy iets quaats vermoeden?¹⁹⁸.

NAVARRE
Vermag ik iets op u, zoo bid ik, heb gedult.

200 **AMMIRAAL**
Die eerst de vrede breekt betoont daar in zyn schult.

CONDE
Die heimlyk quaat bestelt, zal zich onschuldig heten.²⁰¹

NAVARRE
Zoo ziet hy op het volk, maar niet op zyn geweten.²⁰²

CONDE
Waar vindtmn dat ten hoof, daar 't nut gaat boven d'eer.

AMMIRAAL
Gy wordt noch niet geraakt, en biedt al tegenweer.

198. De woordspeling met 'vermoeden' betekent: argwaant gij dan alleen, dat zij iets kwaads van zins zijn, in hun gemoed dragen.

201. *bestelt*: doet.

202. *zoo ziet hy op het volk*: dan let hij op de buitenwereld.

*

CONDE

250 Ik wordt in 't hert geraakt.

NAVARRE

Ey laat dat wat bedaren.

AMMIRAAL

De winden leggen stil.

CONDE

Maar noch niet al de baren.

NAVARRE

De tyt verkleent de schrik en ingebeelde vrees.

CONDE

Gelyk een vonk in 't stroo, en kanker in het vlees.

AMMIRAALUw rust wort niet gesteuert, wilt u daar toe begeven.^{209.}

- 210 Na zoo veel krygs gevoert, en krygelheits bedreven,^{210.}
 Is d'ontucht in de bant. de Koningh houwt zyn woordt^{211.}
 En nu de wraak in toom, na d'uitdrift van de moordt.^{212.}
 En niemant beeld' zich in dat hy my kan behagen,
 Die myn gemoedt ontrust, met zyn gemaakte lagen,^{214.}
- 215 Die hy my zelve leit. ik vrees geen tegenspoedt^{215.}
 Eer die my overvalt in 't onbevreesst gemoedt,
 Gerust in 's Konings trouw. de lasterende logen,
 Stuit op myn deugden af, de nydt heeft geen vermogen.

*Am. aen d'een zy***CONDE.**

- Die niet kan 't geen hy wil moet willen 't geen hy kan.^{219.}
- 220 Hier wordt ik overstemt, schoon ik de vrees verban,

* 215. leidt - Na regel 218 als toneelaanwijzing: *Na binnen. Aan d'een zy* - 220. word ik.209. *daar toe*: tot de rust.210. *krygelheits*: wat met de krijg samenhangt.211. *ontucht*: tuchteloosheid.212. *uitdrift*: driftig uitwoeden.214. *gemaakte*: verzonnen.215. *die hy my zelve leit*: die hij zelf mij legt.

219. De woordspeling met 'willen' betekent: wie niet kan bereiken hetgeen hij wil, moet het toch zoveel mogelijk willen bereiken.

*

Zy blyft my noch al by. z'is niet in slaap te sussen,
 Maar waakt by nacht en dagh, en laat my ondertussen
 Anxtvallig voor gevaar, zoo heb ik in myn hert
 Eer ik de smert gevoel, 't gevoelen van de smert.

- 225 Wat 's dit? myn handt besterft. wie zou daar voor niet yzen?²²⁵
 Daar schynt de vloer van 't hof steil tegens my te ryzen,
 Waar in de Koningin, die ons zoo loos bespiedt,
 Ontdekkende bedekt, gebiedende verbiedt,
 En leidende verleit, zy trekt ons door haar treken,^{229.229}
- 230 En breekt de trouw den hals, en bergt noch haar gebreken,²³⁰
 Als een die ziek van min, zich veinzende ongezonndt,
 Heeft om het hoofd de doek en in het hert de wondt.
 Zoo is zy in haar werk. men weet niet te bevragen,
 Of 't haar daar ook al schort al schyntze daar te klagen.
- 235 Zoo speelt zy met haar woordt, het zy ze lacht of weent,
 Zy meent niet 't geenze zeit, zy zeit niet 't geenze meent.^{236 en 237}
 Zoo luttel deught haar deught. haar raden is verraden.^{236 en 237}
 Zy is op voordeel uit, en zoekt ons te versmaden
 Nu zy ons eer bewyst. 't gesleepen hofverstant
- 240 Is op bedrog gescherpt. zoo roeit zy na het landt
 Dat zy de rug toekeert. wie kan de grondt bepeilen
 Der grondelooze zee, waar op wy moeten zeilen
 Met onze heele staat, beslooten in een schip?
 En stiet dat nu ter tyt op een onzichtbre klip,
- 245 Of wierden wy aan strandt, door buyigh weër, gedreven:
 Wie is dan jongk genoeg dat hy zou overleven
 d'Ellenden, die den staat noch hangen over 't hoofd?
 Zoo wordtmen licht verleit, wanneermen licht gelooft.
 Ik vrees voor ongeval. Och wiert myn vrees bedrogen:

* 230. berght - 251. vreugt.

225. *myn handt besterft*: ik voel mij machteloos.

229. De woordspeling signaleert de uiterste trouweloosheid van de koningin in alle opzichten.

229. *zy trekt ons door haar treken*: zij lokt ons door haar streken.

230. *bergt*: verbergt.

236 en 237 zitten vol woordspelingen; deze hele monoloog doet gemaniëreed aan.

236 en 237 zitten vol woordspelingen; deze hele monoloog doet gemaniëreed aan.

- 250 Terwyl de dootsche schrik heeft myn gemoedt bewogen
Te slyten, zonder vreught, de dagen, vol van lust,
Ten kryg niet toegerust, noch in de vreê gerust.

Conde binnen. Ammiraal komt lezende weer midden op het toneel met Teligni.

AMMIRAAL. TELIGNI.

- 't Is wonder dat Conde, in yver opgetogen,
De waan van 't loos verraadt zoo diep heeft ingezogen.
255 Hy maakt zich zelf vervaart, als een die veel te slecht²⁵⁵.
En tegen zyne schim en eige schaduw vecht:
Daar hy nochtans, geleert ver boven zyne jaren,
In alle kunst van 't hof heel grondig is ervaren;
En ziet door 't veinzen heen. ik kan nochtans en mag²⁵⁹.
260 Niet spreken tegens 't hert en myn gevoelen. ach!

daer wordt van binnen geschoten.

Helaas ik ben gewondt.

TELIGNI

Waar zalmen zich voor wachten?
Is dit des Konings eedt, is dit zyn wil betrachten?

AMMIRAAL

- Ga heen, myn Teligni, en zeg hem, uit myn mondt,
Hoe luttel dat zyn maght bekrachtigt ons verbondt.
265 Zeg datmen hem in my zoo schendig durft versmaden;
En dat ik hier op straat ten doel sta van 't verraden.
Zoo wort van overal de haat my toegebracht,
Als of ik die, met moeite en arbeit, hadt gezocht.
Heeft zy 't op my gemunt, om dat ik in myn leven²⁶⁹.
270 Noch 't recht beschermen kon, noch 't ongelyk vergeven?

Am. Binnen. Teligni loopt achter het toneel om.

KAREL. CATRYN. ANJOU. GUISE.

Het werk is afgeleit, en d' Ammiraal gewondt.²⁷¹
Het hof heeft heel verbaest de tyding in de mondt,
En schrikt'er voor.

255. *slecht*: onnozel.

259. *ziet door 't veinzen heen*: doorziet het veinzen.

269. *zy*: de haat.

271. *afgeleit*: volbracht.

*

CATRYN

Myn zoon, laat die u niet beroeren

Dat gy wordt bang en flau om 't noodrecht te volvoeren.^{274.}

275 Maar of de list wel denkt dat wy dit stuk bestaan?

KAREL

En quam het aan den dach?

CATRYN

Daar was noch al niet aan.

Want wie zou tegens u zich darren noch verzetten,^{277.}

Die meer dan al het recht en boven al de wetten

En buiten alle straf, ten dienste van uw staat,

280 U maar gewrooken hebt aan uwen onderzaat.

*Anjou uit.*Maar 't is zoo ver noch niet. gy zult die opspraak myden.^{281.}

't Is wel gelukt, Anjou.

ANJOU

Dit is het rechte stryden.

Nu is de staat bevrydt door d' Ammiraal zyn noodt.

Wy ryzen door zyn val, wy leven door zyn doodt.

*Guis. uit.***GUISE**

285 De Koning heb geluk, die, in zyn eige wallen,

Uw vyandt, lang gevrees, hebt schielyk overvallen,

De kryg, die eer uw ryk veel jaren hadt beroert,

Begonnen in een uur, is in een uur volvoert.

CATRYNTot noch toe gaat het wel. hy moet het loos besteken,^{289.}

290 Die in een ander zoekt zyn eigen quaat te wreken.

* 283. bevryt.

274. 't noodrecht: Het door de nood vereiste recht.

277. zich darren noch verzetten: zich nog durven verzetten.

281. gy zult die opspraak myden: gij zult van dat verdenken verschoond blijven.

289. besteken: aanleggen.

ANJOU

De list volvoer het werk, die houw' by elk het woordt,^{291.}
 Dat een bezondre haat is d' oorzaak van de moordt.^{292.}
 Op datmen met die mist benevel al hun oogen.

GUISE

Zy zyn de minst in maght.

CATRYN

Die 't meest is van vermogen,
 295 Al lydt hy ongelyk zoo schynt hy 't noch te doen,^{295.}
 Dies is 't een duble kunst, indien men kan verhoên,
 Dat d' Achterdocht niet merk, wat treken wy haar spelen.
 't Is licht het quaat te doen, niet licht het quaat te helen.

ANJOU

Schoon of men 't gantsche werk tast onder al zyn leên,^{299.}
 300 Noch voeltmen geen bedrog. dees list is ongemeen.

CATRYN

Nu moetmen voor Conde 't meest op zyn hoede wezen,
 Die minder voor ons vreest als hy wel is te vrezén.

KAREL

Daar zie ik Teligni. hy spoeit zich heel versaaght,
 En denkt dat hy ons 't eerst dees tyding overdraaght,

CATRYN

305 Gy moet nu in der haast na 'et binnen hof vertrekken.
 Om zoo, met meerder schyn, den toeleg te bedekken,
 Ten orber van 't gemeen verschuil u by de poort:
 En dondert schielyk op, heel toornig en verstoort,^{308.}

291. *die houw by elk het woordt*: die blijve bij iedereen volhouden.

292. *bezondre haat*: persoonlijke haat.

295. *al lydt hy ongelyk*: al wordt hij zelf verongelijkt, nog laadt hij de schijn op zich.

299. *schoon of men 't gantsche werk*: al onderzoekt men het werk in al zijn onderdelen.

308. *dondert op*: komt met veel poeha te voorschijn.

*

310 Wanneer ik roep Anjou, gy zult den vloek uit spreken
Gy yzen van de moordt, en gy het willen wreken.

Anj. en Guis. binnen

TELIGNI. KAREL. CATRYN. ANJOU. GUISE.

O Koning, d' Ammiraal.

KAREL

Wat is die?

TELIGNI

Zwaar gewondt.

CATRYN

Is d' Ammiraal gequetst? ô smaat van 't vreverbondt!

KAREL

Is de Ammiraal gewondt?

TELIGNI

Zoo eertmen uw geboden.

KAREL

Wie heeftze dus ontwydt?

TELIGNI

De schender is 't ontvloden.

CATRYN

315 Loopt ook de wondt gevaar?

TELIGNI

Mevrou, ik weet het niet.^{316.}

CATRYN

Wie darde dit bestaan?

* 310. Met toneelaanwijzing: *Anj. en Guis. binnen. Telig. uit.*
316. *darde*: durfde.

*

TELIGNI

En och het is geschiet.

CATRYN

Ik hoop, ô Teligni, daar is noch hoop van leven.

KAREL

Is 't hem aan 't hert geraakt, 't is my'er door gedreven.

Ik voel het meêr dan hy.

CATRYN

De Koning schynt versuft,

320 Het gaat hem aan 't verstandt, en boven myn vernuft,
 Dat nu een onverlaat de kroon dus uit wil terten.
 Maar 't raakt hem niet alleen, hoe wil Anjou dit smerten?
 Als hy de schennis hoort, waar om de hemel treurt.

ANJOU

325 Wat is'er gaans in 't hof? de Koning schynt gesteurt,
 Als of zyn kroon van 't hooft ter neder was gesmeten.
 Ik vrees voor ongeval.

KAREL

En zoekt gy het te weten
 Waar voor gy zyt bevreest?

CATRYN

Wat haakt gy na 'et verhaal
 Van 't deerlyk ongeluk, van Vrankryx Ammiraal.
 Helaas! nu licht al doot na dat ik vrees en reken.³²⁹

ANJOU

330 Hoe is dit werk volbrocht?

* 323. Met toneelaanwijzing: *Anj. uit* - 327. na 't verhaal - 328. ongeluck, van Vrankrykx Ammiraal.

329. *licht*: waarschijnlijk.

*

KAREL

Vraag hoe men dit zal wreken.
 De misdaat toont zich zelf, maar wie het heeft gedaan,
 Is my noch niet bekend, en duister om te raan
 In zoo een overval.

GUISE

Wat komt my hier ter ooren?
 Ik hoor van ongeval, en kan 't bescheit niet horen.^{334.}
 335 Wat onrust ryst'er op in d' algemeene rust?

ANJOU

ô Guise, is onze ramp aan u noch onbewust?

KAREL

Men zal, ô Teligni, hier raadt in zien te schaffen,
 Zoo lang des Konings maght zy maghtig dit te straffen.

REY VAN NAVARROYSCHÉ MAAGHDEN

Na zoo veel doorgebrochte ellenden
 340 Zien wy, van wenschen mat en moe,
 Het alverwoestende oorlogh enden,
 Godts strenge en scherpe geselroe.
 Helaas wien zou het niet verdrieten?
 Wy zochten vaak, met ons gebet,
 345 Den hemel in zyn roe te schieten.^{345.}
 Maar och zyn arm wiert niet verlet!
 Doch als men 't minste schynt te hopen
 Dan gaat de hemel schielyk open.
 Wie klaaght in deze tyt met reden,
 350 Dan die de deught een gruwel acht?
 En, met de vrede niet te vrede,

* 333. Achter 'overval' als toneelaanwijzing: *Guis. uit.* - 334. hooren - 341. oorlog (in 2de druk: alderverwoestende oorlog - 343. wie zou het niet - 348. den hemel.

334. 't bescheit: de toedracht.

345. *den hemel in zyn roe te schieten*: de hemel zijn strafroede uit de hand te schieten.

*

Niet dan om helsche boosheyt lacht.
 Wien noit iet anders lust dan vechten,
 Die nagel spelt en spyker zoekt,
 355 Om in zyn hert de wraak te hechten:
 Die alle lydzaamheit vervloekt:
 En schande van een helt zal spreken
 Die, naauw geterght, zich niet wil wreken.^{358.}

Noit kan die man zyn leedt verzoeten
 360 Dan door dit goddeloos vermaak;
 En niet zyn wrede lusten boeten^{361.}
 Dan oude wrok of versche wraak.
 Maar maghmen iemandt quaad toewenschen,
 Zoo waar 't te wenschen dat altyt
 365 De slag van die ontaarde menschen^{365.}
 Van niemant wiert op aard benydt:
 En datze waren, vol gebreken,
 Gedurig van de nydt ontsteken.

Maar onze Koningh (jongh van jaren,
 370 En oudt en grys en ryp van raadt,
 En door onze Ammiraal ervaren
 In alle kennis van den Staat)
 Zal noit het woedend oorlogh kiezen.
 En neemt de vrede voor de keur,^{374.}
 375 Al zou hy by de Vreê verliezen.
 Hy steltze nimmermeer te leur.
 Hy denkt wie kreeg oit rechte zegen
 En heil te degen met den degen.^{378.}

Heel Vrankryk schynt in vreught herboren,
 380 Dat Koligni heeft opgeschikt,^{380.}
 Dat als het Koligni mag hooren^{381.}

- * 366. van niemand wierdt.
 358. *naauw geterght*: scherp getergd.
 361. *en niet*: en niets kan.
 365. *de slag*: het slag, de soort.
 374. *neemt voor de keur*: verkiest.
 378. de woordspeling met 'degen' is erg gezocht.
 380. *dat*, is 4de naamval.
 381. *dat*, is hier 1ste naamval.

*

Dan wort tot in zyn hert verquikt.
 Hy heeft het oorlog uitgestoten,
 En in die diepe kryghsquetzuur
 385 De zoete balsem ingegoten.
 Deez' Vrede sta ons nu niet duur.^{386.}
 Deez' wondt zoo haastig toegelopen^{387.}
 Moet nimmer weder barsten open.

 ô Hemel, wilt dat voorspook wenden,^{389.}
 390 En schuilt hier ergens ryxbedrogh,
 Aan dezen helt de tyding zenden.
 Wy worden in die kennis noch
 In deze zaken onderwezen.
 De boeken van de Heeren zyn^{394.}
 395 Te duister om voor ons te lezen,
 Ten zy uw wysheit ons beschyn.
 Gy, die het alles weet te voren,
 Behoed ons of wy gaan verloren.
 Maar hoor. my dunkt ik hoor daar klaagen,
 400 Van d'Ammiraal, en nieuwe plagen.

Twede bedryf.

AMMIRAAL. CONDE. NAVARRE. TELIGNI.

Nu is het waar gemaakt waar voor gy scheent te vrezen.

CONDE

Ik hadt dat weêr in 't hooft al eer 't was opgerezzen.
 En zag die bruine wolk, gy hebt het niet geloofd,^{403.}
 Die kon ons zonder nat niet dryven over 't hooft.

*

393. in dese zaken.
 386. *sta ons niet duur*: moge ons niet bezuren.
 387. *toegelopen*: gesloten, geheeld.
 389. *voorspook*: kwaad voorteken.
 394. *de boeken van de Heeren*: hun vastgelegde besluiten.
 403. *bruine*: donkere.

*

TELIGNI

405 Waar zal men langer op of wie nu meer vertrouwen?
Men ziet hoe Koningen aan ons haar woorden houwen.

NAVARRE

Wie vreesde voor die slagh?

CONDE

Die treft hem eerst op 't hoofd,
Die 't geen waar voor hy schrikt, van andre niet gelooft.
't Is Guise die 't ons doet, die nooit is zonder vrezē⁴⁰⁹.
410 Of hy moet bozer zyn als hy ons schynt te wezen.

TELIGNI

Men ziet de list te laat, wanneer men 't wort gewaar.

NAVARRE

Och hadt men maar gestelt het oorlog, vol gevaar,
Voor deze onveil'ge vreê, die zy toch niet betrachten.

CONDE

Indien 't ons in dit spel noch dunkt zoo lang te wachten,
415 Dat ons het ongelyk te lyden, niet verveelt
Eer haar het quaat te doen, zo is 't noch niet volspeelt.⁴¹⁶
Heeft zich de Koningin met Guise niet gewrooken,
Zoo heeft het haar aan moedt, en hem aan maght ontbrooken;
Maar niemant aan de wil. ik vrees maar voor die twee,
420 Rust zoekende in de kryg en onrust in de vreê,
Zy maakten die met ons, maar hebben daar beneven
Meer 't oorlog opgeschorst dan vrede aan ons gegeven.

*

422. vrede.

409. *die nooit is zonder vrezē*, etc.: die wij alleen vrezē, als hij zich slechter toont dan hij ons schijnt te wezen.

416. *eer haar het quaat te doen*: eer hun het kwaad te doen.

*

NAVARRE

Die stelde ons zonder zorg. wy sliepen zonder wacht.

CONDE

't Gevaar komt allereerst wanneermen het veracht.

425 Nu vrees ik dat men hier, met dit gemaakt verzoenen⁴²⁵.

Zal willen voeren uit, den toeleg, te Bajoene⁴²⁶.

Door Alba voor gestelt, en tot des Adels schand',

In 't nederdrukt gewest van 't droevig Nederlant

Te Brussel snoodt gepleeght, daar hy de burgerwetten⁴²⁹.

430 En rechten scheurt, als rag en lang verslete netten.

Dit rolt op 't zelfde spoor, nu quaamt ge vry ten hoof,

En eertyts sprakt gy, bang voor 't vlaayend hofgeloof,⁴³²

Men laat zich hier niet licht van 's Konings woordt verblinden.

In Vrankryk zyn voor hem geen Egmonden te vinden.

435 Zoo komt het dat hy ook het ongeval bezuur,

Die zich niet spieg'len wou aan zyne nagebuur;

Die ons dit leeren kon, al dyde 't zyner schade,

Dat hy het voorbeelt was dat anderen kon raden.

AMMIRAAL

't Is waar. ik leyde een knoop. zy maakten maar een strik,⁴³⁹.

440 En rukken die weêr los, nu in een ogenblik.

* 431. gevry (blijkbaar drukfout) - 441. gesproken.

425. *gemaakt verzoenen*: onoprecht verzoenen.

426. *te Bajoene*: Alva stelde in 1564 te Bayonne aan Catharina de Medici als regentes voor, een verbond te sluiten tussen Spanje en Frankrijk tot het bestrijden van het protestantisme.

429. *te Brussel snoodt gepleeght*: Egmond en Hoorne werden te Brussel in 1568 onthoofd na een veroordeling door Alva's Raad van Beroerten.

432. *vlaayend*: vleiend.

439. *ik leyde een knoop*: de godsdienstvrede, in 1570 in Frankrijk gesloten, bracht toenadering van het Hof tot de hugenoten. Coligny kreeg grote invloed op koning Karel IX en Lodewijk van Nassau, bevriend met Coligny, hoopte voor de plannen van Willem van Oranje steun van Frankrijk te krijgen. Karel IX zegde hem die toe, in de hoop, dat oorlog met Spanje de eensgezindheid in Frankrijk zou ten goede komen. Maar een kleine hugenootse legermacht kon het door de Spanjaarden belegerde Bergen niet ontzetten. Verdere hulp uit Frankrijk bleef achterwege, doordat Coligny's invloed op het Hof verzwakte.

*

NAVARRE

Ach hadt de Koning nooit van deze trouw gesproken,
Of nimmer vreê gemaakt, of nimmer vreê gebrooken.
Zoo hadden wy door hem deez' twede ramp vermydt.

CONDE

Het is onze eige schult, die tweemaal schipbreuk lydt
445 Schelt t'onrecht op de zee, van 't leedt hem toegedreven,^{445.}
Dat waar hem niet ontmoet, was hy op 't landt gebleven.

NAVARRE

Nu denk ik om Biron die, op des Koninghs zy,^{447.}
Ons heeft ten hoof getroont, door zyne vleyery.
Ja 't geen ik nimmer docht dat komt my nu te voeren.

CONDE

450 Maar die 't gevaar bemindt, is waardt daar in te smooren.

NAVARRE

Ik vrees al meer en meer. nu speelt my inde geest
Die Hemel, toegestelt ter eer van 't Bruiloftfeest.^{452.}

CONDE

Maar ons ten spot gedaan.

NAVARRE

't Scheen of wy wilden wagen
Een Hemelstorm, verwaandt, maar wierden afgeslagen
455 Ten afgrondt in gejaaght, tot dat een Twaleftal
Van Nimfen, weder ons hielp uit het duistre dal.^{456.}

* 453. den spot (blijkbaar drukfout).

445. *van 't leedt*: over het leed.

447. *Biron*: Armand de Gontaut, baron van Biron (1524-1592) verdiende geen wantrouwen van Hendrik v. Navarra, maar diende als maarschalk v. Frankrijk trouw diens belangen. Zijn zoon Charles de Biron (geb. 1562) is echter in 1602 wegens hoogverraad onthoofd.

452. *die Hemel*: dat hemels tafereel.

456. *Nimfen*: bij het spel op het bruiloftsfeest.

AMMIRAAL

't Was een gemaakt vermaak.

TELIGNI

Zou iets dat kunnen helen?

CONDE

Is 't spelen veinzery, wat zal dan 't veinzen spelen.^{457 en 458}

AMMIRAAL

Men heeft daar van de proef.^{457 en 458}

TELIGNI

Men wyk voor meerder quaat

460 En schiet de wapens aan.

CONDE

Ach dat is nu te laat.

Die oorloght met zyn brein en scherpgesleepe zinnen,
Kan ongewapent wel gewapende verwinnen.

AMMIRAAL

Wy wierden door de list te loos in 't net gebrocht.

NAVARRE

't Goedt menende gemoedt heeft zelden achterdocht.

CONDE

465 Hy die alleen in 't velt zyn vyandt heeft verslagen,
Heeft geen begrips genoeg, om heimelyke lagen
Te leggen of t'ontvlien.

TELIGNI

Men geeft ons 't quaat voor goet.

AMMIRAAL

Wy zyn te vroom van aardt en t'edel van gemoedt.

457 en 458 weer vernuftige woordspelingen.

457 en 458 weer vernuftige woordspelingen.

*

NAVARRE

't Was altyt kleene kunst de vroomheit te betygen,

CONDE

- 470 Zoo pryst Katryn de kryg om vordel uit te krygen.
De vryheit is by haar des oorlogs tytel-eer.
En als die is herstelt dan gaat zy die te keer,
Uit lust tot dwinglandy, van jonks haar aangeboren.
Zoo wort, het geen men zoekt, wanneer men 't heeft, verloren.
- 475 En Guise schryft alom, in boosheit niet ontaart,
Op punten van het recht, met punten van het zwaardt.
Zy hebben dit bedrog zoo vroeg in 't hert gezogen.

AMMIRAAL

En ons daar door verleit.

CONDE

En wy ons zelf bedrogen.

NAVARRE

- 't Is best voor onze staat te bidden om verlof,
480 Dat het ons veilig sta te trekken uit dit hof,
Eer 't op ons nederstort. men wyk uit deze wallen.

AMMIRAAL

- Och quam dit quaat begin niet quader uit te vallen.
Maar ik wordt op een tyt ontbonden en belast,^{483.}
Noch van de vrees bevrydt, noch aan de wantrou vast.
- 485 My zal des Konings woordt rust geven of beroven.

Na. en Con. binnen.

485.

Ik maak myn troost van hoop, en steun nu op beloven.
Myn hert pleit voor my zelf, dat myn oprecht gemoedt
Lydt liever ongelyk dan dat zy 't andren doet
Die zellef schuldig zyn. ik hoop op myn geweten,

*

470. Catryn.
483. *op een tyt ontbonden en belast*: tegelyk vrij en onvrij.
485. *beroven*: ontroven.

*

- 490 Dat ik ten dienst van 't landt myn leven heb versleten.
 Uit liefde tot de Deught, en welvernoeght altyt
 De goeden eer gevolght dan in haar eer benydt,^{492.}
 Die dreef my krachtig aan, om 't zelfde te bejagen,
 Die altyt deê myn best den besten te behagen,
- 495 Tot welstandt van de staat, waar in ik wel te vreên
 Hadt geen besonder nut dan 't voordeel van 't gemeen,
 Het oogwit van myn hert, waar door ik aangedreven
 Wou altyt anderen my zelven nooit vergeven.
 Zoo wordt myn deught beproeft. nu zie ik op dit pas
- 500 Dat hy ellendig is die nooit ellendig was,
 Noch vind ik dat er zyn die my myn eer misjonnen.
 Zoo zelden wordt de nydt door wel doen overwonnen.

CATRYN. KAREL. ANJOU. NAVARRE. CONDE.

Ik heb haar in 't gezicht. dat elk zyn rol begin.^{503.}
 Stelt gy u heel beducht, en gy ontstelt van zin.

KAREL

- 505 Wat is des Konings macht, wanneer zyn hoogste staten
 Bezuren d'euvle wil der woedende onderzaten?

ANJOU

Is dan het ongeval voor u een wisse wet,
 En onrust en de kroon gelyk op 't hooft gezet?

NAVARRE

- Wordt met dit snoodt bedryf gehanthaaft na behoren,
 510 De trou, zoo vast verknocht, en vreê, zoo sterk bezworen?

* 496. dan 't voordeel. - Na 502 als toneelaanwijzing: *De Kamer van d'Ammiraal wert geslooten.*
 - 506. In plaats van het vraagteken staat een uitroepteken.
 492. Vreemde woordspeling met 'eer' als bijwoord en als zelfstandig naamwoord.
 503. *haar*: de rol.

*

KAREL

Myn Broeder, klaag uw noodt aan my en aan myn ryk.^{511.}

Gy hebt daar in gelyk in dit uw ongelyk.

Maar 't geen waarom gy klaaght, daar moeten wy om klagen:

Wy zyn met u gevelt, en gy met ons verslagen

515 Al teffens in een slag. dies is 't vergeefs geklaaght,

Nu 't geen gy lydt in hem, de Koning met u draaght.^{516.}

NAVARRE

Wy bidden maar om recht.

CATRYN

Myn zoon, zult gy noch smeeken,

Die om het recht alleen wilt by uw broeder spreken?

't Gebieden komt u toe,

CONDE

En dat ons werdt vergunt

520 De duiken voor de Nydt, die 't op ons heeft gemunt.^{520.}

CATRYN

Waar zoudt gy veilig zyn wanneer gy, ô myn zoonen,

Niet vry zyt voor gevaar, zelf op uw eige troonen.

KAREL

Gy moet in al het ryk getuigen van de straf

Van hem, die raadt of daat tot deze gruwel gaf,

525 In Vrankryk noit gehoort. dit blyf niet ongewrooken.

CATRYN

Indien het bleef, zoo was des Konings maght gebrooken.

* 520. de duiken is blijkbaar drukfout voor: te duiken - 525. blyft.

511. *Broeder*: zwager, nl. pas gehuwd met 's konings zuster.

516. *gy lydt in hem*: gij verduurt terwille van de koning.

520. *de duiken*: te duiken.

*

KAREL

Aan d'achtbaarheid van 't recht hanght al myn achtbaarheid.

CONDE

Zou dit niet zyn bedocht door Guises slim beleit?

KAREL

Indien dat wordt bemerkt, waar op men naau zal passen,
530 Zoo denk dat hy de straf niet boven 't hoofd kan wasschen.

CATRYN

Wat dorst de nydt na bloedt daar 't alles is gerust?

CONDE

Men stort nochtans geen bloedt, alleen op bloedt belust.

KAREL

Ook heeft men stil belast, zoo zal zich niemant hoeden⁵³³.
Te vangen wie het zy waar op maar valt vermoeden.

CATRYN

535 Al waar het Guise zelf.

KAREL

Zoo zorg ik voor de staat,
Bezwangert van gevaar, die reedts in arbeit gaat,
En hem het minst ter hart.

ANJOU

Zyn moedt is neêr gedoken.

NAVARRE

Licht heeft hy 't zwaardt in scheê, de nydt in 't hert gestoken.

* 538. te hart.

533. *stil belast*: heimelijk bevel gegeven.

*

KAREL

De vlekken van dit bloedt, ik zweer het by myn kroon,
540 Zal ik met 's moorders bloedt weêr wasschen uit myn troon.

ANJOU

Want anders stondt uw hof voor ieders moedtwil open,
En die zyn leven veilt zou licht uw leven kopen.

CATRYN

Dit 's u ten trots gedaan. 't inkankerende quaat⁵⁴³.
Houdt altyt meerder aan op 't lichaam van de staat,
545 Wanneer 't bedurven heeft een van zyn beste leden:
Dies moet gy al uw heil aan d'Ammiraal besteden.
Myn zoon, ga voor 't in 't hof, daar uw bedrukte Vrou,
Myn lieve Margareet, versmelt van druk en rouw;
Om dat zy u bevindt verslagen boven maten,
550 Verlaten van die Man daar ge u hadt op verlaten.

Karel en Anjou binnen. Catryn aan d'een zy van 't Toneel. Na. en Con. aan d'andre.

NAVARRE

Ik ben weer omgezet, nu ons is toebeloofd
Den koninglyken arm te houden boven 't hoofd.

CONDE

't Was my een vreemdt geluit, toen ik dat quam te horen.
Hiel ik in 't eerst by kans verdacht myn eigen ooren.
555 't Was om zyn staat gewedt zoo Guise schuldig is.⁵⁵⁵

NAVARRE

De snoodtheit stondt al vast.

CONDE

En d'uitkomst noch onwis.

* 545. komma in plaats van dubbele punt - 547. ga voort in 't hof.
543. *dit 's u ten trots gedaan.*: om u te trotseren.
555. *'t was om zyn staat gewedt.*: om zijn lot.

*

NAVARRE

Indien maar d'Ammiraal het leven komt te houwen,
 En hy daar door by 't ryk in meerder misvertrouwen,
 Zoo zyn wy vry en vranc, en weder wel bewaardt.
 560 Wij hebben 's Konings schilt. hy proef daar op zyn zwaardt.

Na. en Con. binnen.

CATRYN. GUISE.

GUISE

Mevrou ik ben in 't oog.^{561.}

CATRYN

Dat heb ik uit geschoten.

GUISE

Men heeft myn hof bezet, en vanght myn huisgenoten,
 Als schuldig aan 't verraat.

CATRYN

Gelykze schuldig zyn,
 Maar dat is onbekent. nu geeft men 't maar de schyn,
 565 En 't meest wel om Conde, die, vol van misvertrouwen,
 Op u en my alleen zyn oogen schynt te houwen.
 Gy zult in aller yl, misnoegende op de kroon,
 Verzoeken dat zy u van uw bewindt verschoon.
 Bedenk u hoe gy dit op 't geestighst kunt beleggen,^{569.}
 570 Voldoende en niet voldaan. ik zal den Koning zeggen
 Dat hij, op u gesteurt, Navarre geeft de loos^{571.}
 Dat hy zich wacht voor u, hem al te slim en boos.

GUISE

Die vonden vindt ik goedt.

* 559. vranck. - Na 560 als toneelaanwijzing: *Na. en Con. binnen. Guis. uit.* - 568. dat zy uw (drukfout) van uw bewindt.

561. *ik ben in 't oog*: ik loop in 't oog, ik word bespied.

569. *op 't geestighst*: zo sluw mogelijk.

571. *Navarre geeft de loos*: het bij Navarra doet voorkomen.

*

CATRYN

Ik heb de list bedrogen.
'k Ontveins de veinzery. ik zie met hondert oogen.

Guis. binnen.

- 575 Daar gaat myn noodthulp heen. hy dient my voor een stut,
Maar niet zoo zeer om myn als om zyn eige nut.
Hy is myn honingby, en moet, met zich te wreeken,
Eerst op den Ammiraal zyn angel wat versteken,
Zoo kan ik zonder vrees hem stellen na myn handt.
- 580 Hy is my nu te diep gewortelt in het landt.
Zoo raakt hy weder los; en ik, een wyl verschoven,^{581.}
Kryg op het lest myn hoofd met al de mynen boven.

KAREL. CATRYN. ANJOU. CARDINAAL VAN BOURBON.

Het schieten is mislukt. men wordt alreê gewaar
Dat d'Ammiraal helaas, is buiten doodts gevaar.

CATRYN

- 585 Dies laat ons, die de wraak eerst wilden naau bepalen,
Het op den gansche hoop in 't algemeen verhalen.

ANJOU

De moordt is, ik beken 't, een droeve toeverlaat;
Maar alles staat u vry; men zorgt hier voor de staat.

CARDINAAL VAN BOURBON

- 590 Men moet die heele boom van tak en wortel knotten,
Op dat zy wederom noit bloeyen kan noch botten.

KAREL

Navarres zwagery bevrydt hem van de doodt.^{591.}

CATRYN

Natuur vykt voor het nut, de reden voor de noodt.

* 582. Na 582 als toneelaanwijzing: *Kar. Anj. C.v.B. uit.*

581. *verschoven*: achterbaks.

591. *Navarres zwagery*: Hendrik van Navarra was een zwager van de koning geworden door zijn huwelijk met Margaretha van Valois op 18 augustus 1572.

KAREL

Mevrou, zout gy uw zoon met d'andre straffen laten?

CATRYN

Een Koning heeft geen zoon 't zyn al zyn onderzaten.

KAREL

595 Hoe doe ik aan myn bloedt die bloedtstraf, zonder smert.

CATRYN

Dat 's hier onmoogelyk. de kanker zit in 't hart.

CARDINAAL VAN BOURBON

Men wydt geen een de schult. zy moeten met haar allen
Gelyk in schult, ook in gelyke straf vervallen.

ANJOU

Al is dit boven 't recht, stel dat vry uit uw geest.

600 Wat geeft hy om het recht die voor geen onrecht vreest?

CARDINAAL VAN BOURBON

Denk dat dit volk hier na u noch veel quaats zal rokken,^{601.}
Het zy dit quade bloedt u wort van 't hert getrokken.^{602.}

CATRYN

Men let op Henrik vry, ik haat die lozen Zoon

Dien eer is toegezeit de komste tot de kroon.

605 Ook dunkt my dat ik voor dit zeggen noch moet vrezen:

Dat hy moet Koning zyn of heeft het noch te wezen.

Dit geeft my achterdocht. hy loert op onze staat,

En heeft het oog, hoe jong, zoo diep in onze raadt.

KAREL

Wat mensch ontziet zich niet zyn broeders bloedt te plengen,

610 En in den arm der Bruidt den Bruigom om te brengen?

601. *rokken*: berokkenen.

602. *het zy*: tenzij.

*

CARDINAAL VAN BOURBON

Een Vorst die alle ding wil hebben na zyn wensch,
Zie dat hy op een tydt zy teffens dier en mensch.

CATRYN

Men spaar hem zoo gy dit niet van uw hert kunt winnen.
Maer die de moort ontgint moet met Conde beginnen.
615 Die is ons in de weeg, en van zyn Vaders aart,
Ook met verraadt beticht.^{616.}

KAREL

Maar ook weer vry verklaart.

CARDINAAL VAN BOURBON

Valt u zyn doodt te hart; men laat hem dan in 't leven.
Nevers is borg by my voor zyne trouw gebleven.^{618.}

ANJOU

Denk niet dat uw geslacht wordt hier door uitgeroeit,^{619.}
620 Maar van d'onnutte pracht van bladeren besnoeit.

CARDINAAL VAN BOURBON

En schoon dit werk met zich wat wreetheit schynt te brengen,
Zoo kunt gy 't nu uit noot met geen genâ vermengen.

ANJOU

De noodt, het nut, en 't recht zyn niet aan een gehecht.

CATRYN

Men wykt in tydt van noodt wel willens van het recht.

* 615. zijn Vaders aart - 619. wort hierdoor.

616. *ook met verraad beticht*: wijst op de samenzwering van Amboise, besproken in de aantekeningen op blz. 70.

618. *Nevers*: Lodewijk v. Gonzaga hertog van Névers (1539-1594), Veldoverste van de katholieke Liga, stelde zich later in dienst v. Hendrik IV.

619. *hier door*: door Navarra te doden.

*

CARDINAAL VAN BOURBON

625 Zoo gaatmen na een plaats, doch door verscheide wegen.

ANJOU

Gemeene doling heeft de naam van recht verkregen.

CATRYN

Het gaat voor eerlyk deur al 't geen men nodigh acht.

ANJOUEn roepen zy om recht, beroep haar voor uw macht.⁶²⁸**CARDINAAL VAN BOURBON**630 Gy zyt een wet die spreekt, en mooght ook al de wetten,
Zoo dikwils als uw spraak veranderen en omzetten.**ANJOU**

Wie zal u tegenstaan?

CATRYNGy zyt het opperhoofd,
Die, met uw sterke stem en grof geluit, verdooft
Al wie u tegenspreekt.**CARDINAAL VAN BOURBON**Het volk is licht te paayen,
En 't schroomt zich om zyn Heer in laster te bedraayen.⁶³⁴**ANJOU**635 Zoo gy u houden wilt by 't schadelyk verbondt,
Gy zult ten achtre gaan.**CATRYN**

En 't gansche landt te grondt.

* 636. 't gansche land.
628. *beroep haar*: daag hen uit.
634. *bedraayen*: betrekken.

*

CARDINAAL VAN BOURBON

Hy die een heilzaam Vorst den volke wil verstrekken,
 Laat druppelen, uit de bron van zyn genade, lekken,
 Maar straft ook eens voor al wie tegens hem misdoet.
 640 Zoo proeftmen 't zuur niet lang, en lange tydt het zoet.

CATRYN

Denk nu van wat gevaar uw landt mocht zyn besprongen,
 Indien eens d'Ammiraal, met Nassau ingedrongen,^{642.}
 Verover Nederlandt, en, met een looze keer,
 Vell' op de Fransche kroon het Fransche moordtgeweer.

KAREL

645 Is dit al glimps genoeg om 't alles te verschoonen?

CATRYN

Gy hebt geen glimp van doen. wilt u maar dapper toonen.

CARDINAAL VAN BOURBON

Dat gy de Koning zyt bedank daar voor 't Geluk:
 Maar zoo gy 't ryk herstelt door zoo een meesterstuk,
 Zoo geeft gy 't zelf u zelf, eerst maar ter leen bezeten,
 650 Zoo hebt gy 't zelf verdient en niemandt dank te weten.

CATRYN

Hoe suft zyn Majesteit? hy zie dit werk maar aan
 Koelmoedigh vry van ver, ik zal 'er meê begaan.^{652.}

KAREL

Ik, al te diep in myn gedachten opgetogen,
 Heb inder yl het werk heel ernstigh overwogen.
 655 Maar was in 't eerst beducht. ik wou niet van de wal.

* 638. druppelen - 643. verover - 652. koelmoedig - 654. ernstig.
 642. *Nassau*: Lodewijk van Nassau. Zie aantekeningen op blz. 87.
 652. *ik zal er meê begaan*: ik betreur dat.

*

CATRYN

- 656 Als 't hert geen uitkomst ziet zoo volghtmen best 't geval.⁶⁵⁶
 Maar ik zie die te moedt langs wel bekende paden,
 Laat ik uw raadsvrouw zyn.

KAREL

Ik zal my laten raden.

CATRYN

- 660 Zoo volght gy zelf uw heil en opperste gewin.
 De strengheit van het recht scheen wreetheit in uw zin.
 Nu staat gy 't met de noodt. zoo moet dit wel gedyen.⁶⁶¹
 Men heelt een veinzery met duizent veinzeryen.

KAREL

Mevrou, gy zult bezien, dat ik uw les en last
 Zal hebben haast volvoert gelyk 't een Koning past.

Hier op gaan zy over het toneel na den Ammiraal.

KAREL. CATRYN. AMMIRAAL. ANJOU. CARDINAAL VAN BOURBON.

- 665 Daar leit de Trouw gevelt en deerelyk verslagen.
 Hoe gaat het Ammiraal?

CATRYN

Ik hoef dat niet te vragen.

KAREL

- Gaat u de smerte aan 't hart, zoo denk dat ik de smaat
 Een grooter smert, gevoel tot nadeel van myn staat
 En opspraak van myn kroon. maar gy zult haast ook hooren
 670 Dat my dit ga ter hert en niet alleen ter ooren.

CATRYN

Volvoer nu 't wettig recht dat u de hemel gaf.

* 665. deerlyk - 671. wordt C.v.B. in de mond gelegd in plaats van Cat.
 656. *zoo volghtmen best 't geval*: dan handelt men best naar omstandigheden.
 661. *nu staat gy 't*: nu durft gij het aan

*

KAREL

Ach! d'allerwreedtste wraak is hier de zachtste straf.
Zyt daar vry in gerust.

AMMIRAAL

Ik ban uit myn gedachten
Dat my iets quaadt verbeelt, wilt gy my waardig achten
675 Dat ik, door u beschermt, myn heil u schuldig blyf,
Zoo blyf ik u getrou ten dienst van 't ryxbedryf.

KAREL

Wy hebben trou gebrek, en waar was die te vinden⁶⁷⁷.
Wanneer men zich betoonde een vyand van zyn vrinden?
Die zyn wy voor altyt. zoo ver hebt gy 't gebrocht,
680 Dat alle raadt was uit als gy daar geen bedocht.

AMMIRAAL

Al wat ik heb, heb ik door uwe gunst genooten.

KAREL

Die u verstiet zou die zich zelf dan niet verstoten?
Die deê gelyk als een die, vyand van zyn staat,
Daar velde van de styl, zyn trouwste toeverlaat.⁶⁸⁴

CATRYN

685 Indien ik dat vermoght ik zou het niet begeren,
Indien ik dat begeerde, ik zou my zelf bezeren.
Myn maght waar veel te kleen, en wat zou ook de maght
My komen dier te staan, indien ik dat volbracht.
Ja zoo ik het ooit moght begeeren of vermogen,
690 Zoo wensch ik, dat my wert te vooren, uit den hooge,
Begeerte en macht ontzeit. zoo ben ik nu gezindt,
Die niet zoo zeer ontzien wil wezen als bemindt.

* 674. waardich - 690. uit een hooge (wel als drukfout te beschouwen).

677. *wy hebben trou gebrek*: gebrek aan trouw.

684. *daar velde van de styl zyn trouwste toeverlaat*: daar zijn trouwste hulp van de staatsorde vernietigde.

*

ANJOU

Men zie dan dat dit werk, zoo schendig, werd gewroken.

KAREL

De rechter wort verdoemt wort 't onrecht vry gesproken.

- 695 Dees schender helsch van aardt had u de doodt gezworen,⁶⁹⁵
 Maar 't landt hadt meer aan u dan gy aan 't landt verloren,
 Waar deez' zyn wil volvoert; maar schoon 't hem tegen gaat,
 Noch dient de straf volbroght aan d'onvolbrochte daadt.

CATRYN

Zoo wordt de deught belaaght. 't is buiten haar vermogen,

- 700 Dat, schoon zy nooit bedrieght, zy nimmer werdt bedrogen.

AMMIRAAL

't Gelief zyn Majesteyt, indien hy 't zoo verstaat
 Al 't geen ik nodig acht, te luystren na myn raadt.

KAREL

Myn ooren staan voor u, en voor uw klachten open.

AMMIRAAL

Gy hebt myn eer voltooit, met ampt op ampt te hopen.

- 705 Uw Vader Henrik hadt hier van de grondt geleit.
 Nu bidde ik u, volvoer, tot eer der Majesteit,
 Het loflyk werk ten dienst van Neerlandt aangeheven.
 Het stuk des kryghs wort daar niet streng genoeg gedreven,
 Indien gy 't eindt begeert. gy hebt te veel gedaan
 710 Zoo 't u geen errenst is: maar laat gy 't werk nu staan
 En Nassau in de noodt, van troost en hulp versteken,

*

694 en volgende zijn aldus gecompleteerd:

KAR. De rechter wort verdoemd wort onrecht vry gesproken.

Men zal 'er in verzien, ô Vader voor myn kroon.

CAT. Als hy u daar voor houdt zoo houdt hem voor uw zoon.

KAR. Dees schender helsch van aardt had u de doodt gezworen.

695. *gezworen*: De voortgang van het slepend rijm, na: *gesproken*, wijst op het ontbreken van twee verzen. Zie de Tekstkritiek.

Zoo zal 't u op het lest noch komen op te breken.
 Nu wordt ook d'achtbaarheid van 't vreverbondt verneert.
 Gy weet wel dat de geen, die 't vrederecht begeert,
 715 t'Herstellen in zyn standt, daar om geen kryg wil wagen:
 Maar 't valt my zwaar d' ellende en noch de smaats te dragen.

KAREL

Ik bidde u weest gerust. uw zwakheit is te groot.
 Dit is de noodt van 't ryk dat gy zyt in de noodt.
 Ik hoop op beter staat, en, voor d' aanstaande morgen,
 720 De welvaart van het ryk met yver te bezorgen;
 Niet rustende eer ik u myn goede wil betoon.
 Die na uw leven staat staat teffens na myn kroon.

Hier op gaan zy weder na het hof daar Guise haar onderschept.

GUISE. KAREL. CATRYN. NAVARRE. ANJOU. CARDINAAL VAN BOURBON.

Gy, die op Vrankryx troon zyt hoogh in maght gezeten,
 Ziet hier uw vriendt in noodt van ieder een verbeten.
 725 Ik schuldig aan de moordt, van u en my gehaat?
 Ik noem 't een moordt, niet ziende op d' onvolbrochte daat,
 Maar op de volle wil, die 'k eeuwig wil vervloeken.
 En zalmen dan myn volk gelyk de moorder zoeken?⁷²⁸
 En noch de rechter 't oor op steeken in de lucht,
 730 Op dat hy vang 't geluit van 't valsch versiert gerucht.
 Die trots wordt my gespeelt van een, die, of door vleyen⁷³¹
 Wil worden zelf verleit, of anderen verleyen.
 En dit wordt noch gelooft. ik zie vast hoe te hoof
 De stralen van myn eer nu zyn al dof en doof,
 735 Als hadde ik uitgedient. ik zag dit lang te voren.
 Ik hoorde wat men sprak, maar scheen het niet te horen.
 Ik docht toen dat de Nydt niet meer met lastren won
 Op 't schynzel van de deught, als nevels op de Zon;

728. *gelyk de moorder zoeken*: als de moordenaar zoeken.

731. *die trots*: die belediging wordt mij aangedaan.

*

- En dat die, schoonze was een wyl van 't licht versteken,
 740 Zou door de duistre nacht der dompige Afgunst breken.
 Dit docht ik onbedocht. nu zie ik wat het was,
 Die ieder slaafs gewys, en niemant dien van pas.
 Most ik de haat van haar dan op myn hals noch halen,
 Die schult van ongelyk geschroomt heb te betalen?⁷⁴⁴
- 745 Ik stelde my te vreen en rekende in myn zin,
 Geen scha by dankbaarheid, by 't wreken geen gewin.
 Het ongelyk baart haat. ik heb de haat vergeten.
 Of was ik schuldig dit aan haar noch dank te weten?⁷⁴⁸
 Maar die het oude leet in zyn gemoedt versteekt,
 750 Niet tochtig na de wraak, en met vergeten wreekt,
 Die nodight weer het nieuwe, als of hy hadt verlangen
 En weder nieuwe lust om leet op nieuws t'ontfangen.
 Nu zwyg ik van Poltrot, en op wiens trou en woordt
 Hy aangehitst, bedreef myn Vaders snoode moordt.⁷⁵⁴
- 755 Dit spelde ik uit hun vreught, al zochten zy 't te hoeden.
 Ik hadt wel geen bewys, maar meerder als vermoeden,
 En liet dat ongemoeit, ik heb myn plicht betracht,
 Schoon my myn meerder hoont myn minder my veracht.
 En 't was haar niet genoeg noch ongestraft te blyven,^{759 en 761:}
- 760 Zy groeiden in die moort, die scheen hun staat te styven.
 En steltmen haar altyt niet in gelyke staat,^{759 en 761:}
 Hem, die het quaatdoen pryst of die 't een ander raadt?
 En och mocht myn gemoedt hier voor myn mondt gewagen,
 Hoe noode, en uit wat noodt, ik u myn leedt moet klagen.

* 751. hy had - 756. ik had wel geen bewys, maer - 759. 't was haer - 760. hun staet 761 gelycke staat - 762. quaatdoen - 764. Achter 'klagen' een komma i.p.v. een punt -

744. *die schult van ongelyk geschroomt heb te betalen*: die geschroomd heb het mij aangedane onrecht te vergelden.

748. *haar*: hen.

754. *myn Vaders snoode moordt*: Frans de Guise, dapper krijgsman en leider van de katholieke partij, was in 1563 in de burgeroorlog door de protestantse edelman Jean Poltrot de Méré, voor de poorten van Orléans vermoord.

759 en 761: *haar*: hen.

759 en 761: *haar*: hen.

*

- 765 Dan zaght gy in myn hert, en ley dat toe op quaat^{765 en 766:}
 Die voorspraak van verraadt waar snooder dan verraadt.^{765 en 766:}
 Nooit val die smaat op my. laat vry myn haters zeggen,
 't Geen zy tot myner schand te last my willen leggen.
 Ik wordt alom in 't ryk beticht met eigenbaat.
- 770 De hoogmoedt gaat my na, als waar ik slecht van staat,^{770.}
 Of wil haar grootsheit in geen hartogen verdragen
 Datze in hun onderzaat noit aan den Koning klagen?^{772.}
 Nu durft men verder gaan, om dat ik my niet kreun
 Aan 't zeggen van het volk, die op myn daden steun.
- 775 Men zeght, dat ik zoo ver van 't recht ben afgeweken
 Dat ik my niet ontzie een gruwel voor te spreken,
 Van hoger handt belast. Fy hem die, voor zyn Heer
 En zyne schande strydt, als voor zyn eigen eer.
 Dat 's tegen myn gemoedt. ook wou ik t'allen tyden
- 780 Eer goedt doen met gevaar dan 't quaad doen veilig lyden.
 En fy hem die, zoo vuil en eerloos van gemoedt,
 Doet liever 't quaat met loon dan zonder loon het goet.
 Maar t' is niet meer dan recht, dat hy ook zoekt te raken
 Ver buiten 't ryx bewindt, die meer niet weet te maken,
- 785 Dan ondienst met zyn dienst. dies geef my vry geley,
 En gun dat ik van 't hof en u en alles schey.
 Het geen ik bid' alleen wort van myn volk gebeden.^{787.}
 En 't geen gy 't hoeft vergunt vergun dat ook de leden.
 Nu kryg ik naau gehoor in 't toegesloote hof
- 790 Dat my eer open stondt. dit 's dan myn loon een lof?
 Voldoet u d'onschult niet van my en van de mynen?

KAREL

De zaak ontroert my zoo dat ze' alle schuldig schynen
 Eer 'k iemandt schuldig-vindt. ik neem de zaak heel hoog

* 765. quaut (drukfout): quaat - 770. gaet my na. 771. haar grootsheyt - 777. 'Fy' foutief
 vervangen door 'by' - 780. achter 'lyden' een komma i.p.v. een punt.

765 en 766: *en ley dat toe op quaat*, etc.: en zou mijn hart kwaad beramen, dan zou dat beramen (die
 voorspraak) snoder zijn dan het verraad zelf.

765 en 766: *en ley dat toe op quaat*, etc.: en zou mijn hart kwaad beramen, dan zou dat beramen (die
 voorspraak) snoder zijn dan het verraad zelf.

770. *gaat my na*: gaat mijn gangen na.

772. *onderzaat*: onderheerschappij.

787. *myn volk*: mijn partijgenoten.

*

En u niet in genâ, als die ik heb in 't oog:

795 En stel uw dienaars vast, en zal zoo onderwinden,^{795.}
Of in de Heer van 't huis ook zy geen schuit te vinden.

GUISE

Zoo houdt gy my niet vry?

KAREL

Noch ook uw woordt voor waar.

GUISE

En my daar door verdacht. zoo loopt myn trou gevaar.

KAREL

Swyg, Guise, van uw trou. zyt niet geveinst in 't spreken.

800 Ik weet de logentaal de mondt wel op te breken.^{800.}
Al is de Zee wat diep waar op gy heene zeilt,
De grondt van uw gemoedt heb ik al lang bepeilt.
En al uw doen bespriet.^{803.}

GUISE

Wat vanght gy dan myn knapen?^{804.}

Wat hebt gy daar meê voor?

KAREL

Om haar de tong te schrapen

805 Of gy hem lagen leit.^{805.}

GUISE

Ik zweer by 't vreverbondt,

Dat ik myn leven noit hem na het leven stont.

KAREL

Gy zweert, en haalt, gelyk een moordenaar en rover,^{808.}

Uw woorden door uw hals en geeft uw eeden over.

* 779. Zwiġg, Guise.

795. *stel vast*: ga na, wie uw dienaars zijn; *onderwinden*: trachten te achterhalen.

800. *op te breken*: open te breken.

803. *knapen*: personeel.

804. *haar de tong te schrapen*: hen uit te horen.

805. *of gy hem lagen leit*: of gij hem (Coligny) belaagt.

808. *gy haalt uw woorden door uw hals en geeft uw eeden over*: gij neemt uw woorden terug en herroept uw eden.

GUISE

Zoo wordt ik dan van u bejegend met de nek?

KAREL

- 810 Tot d'uitkomst van de zaak de hele zaak ontdek.
Ik schelde niemand vry. de donder moet my krenken,
Indien ik niet gedenk aan deze daat te denken,
Tot datze wordt gestraft.

GUISE

De straf kom by de schult.

KAREL

- 815 Spreek van geen schult of straf. 't gaat boven myn gedult,
Zo gy my tegenstaat.

GUISE

Heb ik dan schult aan 't moorden?⁸¹⁶

KAREL

Spreekt gy noch voor uw Vorst met afgebete woorden?
Roemt gy van trouw en deught?

GUISE

Dat is myn toeverlaat,
Daar leev' ik altyt by.

KAREL

Gy leeft alleen by haat.

GUISE

Van die uw vyandt zyn.

KAREL

- 820 Of die gy 't zocht te maken,
Om door haar ondergang daar boven op te raken:
Uw diensten staan my duur. gy hebt de nydt in 't hert

816. *afgebete woorden*: korte, nijdige woorden.

*

En 't vlaayen op uw tong, en zoo myn staat verwart.

Uw stam heeft overlang myn stam de doodt gezworen.^{823.}

Haar heersucht is niet nieuw en al voor u geboren.

825 Zy is wel eer geweest handtdadig aan verraadt,

Haar lokt geen lof tot goedt, geen laster van het quaat.^{826.}

En uw hertnekkig hert, al kon ik 't overtuigen,

Zou stijf staan als een eik niet willig nederbuigen,

Gelyk een willig boom, zoo zyt gy van gemoedt,

830 Die, voor uw vrienden trots, uw vyandt valt te voet.

GUISE

Die smaat zy ver van my, die, om u te geryven,

Ging midden in 't gevaar, op dat g' er uit moght blyven.

Dit rekende ik myn plicht. nu wort myn deught belet.

KAREL

Wanneer heeft toch de deught een plooy in u gezet?

GUISE

835 Noit is'er schult aan my in deze kant gebleken.

KAREL

Of hebt gy 't hert te hoog van om gena te smeken?

GUISE

Die heb ik niet van doen, wort my maar recht beloof.

KAREL

Gy vreest de rechten niet of ziet haar over 't hoofd.

Uw aanzicht wyst uw schult. gy hebt u zelf bedragen.^{839.}

840 Of schrikt gy in uw hert nu voor uw eige lagen

Die gy een ander leght? want een die listen brouwt,

Alle anderen benyt en noch zich zelf mistrouwt.

Hebt gy nu schult, zoo zal 't een ander op doen waken.

* 822. vlaayen op u tong, en zoo myn staat verwert.

823. *stam*: het huis Lotharingen bestreed vanouds de Valois.

826. *laster*: boosheid.

839. *bedragen*: beschuldigd of misdragen.

*

Zoo dient een schip gestrandt den stuurman voor een baken,
 845 Op dat hy dat vermyde en in die zelfde noodt,
 Niet op die bank of klip zyn kiel aan stukken stoot.

CATRYN

Die zulk een euveldaat noch ongestraft wou laten,
 Bedurf door slappe straf veel duizent onderzaten.^{848.}
 De wraak van dit geweld is niet dan heil van 't ryk.^{849.}

GUISE

850 Misbruik maar niet uw maght te groot in 't ongelyk.

KAREL

't Zy ongelyk of recht, men zal het naauw doorgronden.

CATRYN

De hoogste staat van 't ryk is 't dichtst aan 't recht verbonden.

GUISE

Zoo wort ik hier bericht: 'k heb u ten dienst gestaan,^{853.}
 En altyt veel te veel maar nooit genoeg gedaan,
 855 Wanneer ik zagh dat ik uw vyandt niet kon dwingen.
 Nu komt myn eige dienst my voor de schenen springen.

Guise binnen.

KAREL

Ik hoor zyn klachten wel, maar ben noch niet gepaait.
 De deught schynt nu van daag de Guisardts aangewaait,
 En nochtans hebben zy het wufte graau ontsteken,
 860 En teffens op haar handt, gereedt op 't minste teken.
 Nu zullen zy bestaan te vechten voor haar eer.
 Zy blyven styf en stout en noch al in 't geweer.
 Hy voedt wat in zyn hert, een broedthol van die buyen
 My over 't hoofd gewaait om Vrankryk op te ruyen.
 865 Myn broeder, ziet dat gy u binnen Louvre houdt
 En al het volk by een, daar gy u op vertrouwt.

* 844, 845, 846 worden in derde druk C.v.B. in de mond gelegd.

848. *bedurf*: zou bederven.

849. *gewelt*: machtsvertoon.

853. *bericht*: terecht.

*

NAVARRE

Ik zal, van anxt bevrydt, gerust in 't hof vernachten,
Meer steunende op uw trou als op versterkte wachten.

Karel, Navar. Anjou. Cardinaal. binnen.

CATRYN. GUISE. CONDE.

GUISE

Zoo weetmen listig...

CATRYN

Stil. Conde, die looze spiê,
870 Gaat ons van achtren na, en ziet niet dat ik 't zie.
Ik zal zyn wakend' oog door valsche schyn bedriegen,
Om zoo zyn achterdocht gerust in slaap te wiegen.
Bidt my nu dat ik u wil nemen in myn arm,
Op dat zy u voor straf zoo 't moog'lyk is bescherm.^{874.}

CONDE

875 Hier zal de list zich naakt van top tot teen ontwinden.
Ik heb de draat, en hoop het kluwen voort te vinden.

GUISE

Zal dan zyn Majesteit op my alleen verstoort
De handen aan my slaan en in de windt myn woordt?
En ik Mevrouw hier toe niet kunnen u verwekken.
880 Dat gy in tydt van noodt my zult tot voorspraak strekken?

CATRYN

Verzoekt geen meerder heul aan my dan aan het recht.

GUISE

Ik zoek niet anders dan het geen men my ontzegt.

* 869. Bij aanvang van het nieuwe toneel zijn de personages vermeld in deze volgorde Guise, Catryn, Condé - 870. van achteren - 880. my sult.
874. zy: mijn arm (vr.).

*

CATRYN

Hebt gy het op uw zy, zoo zal 't u wel bevryden;
Maar zyt gy ver van daar, zoo zyt gy dicht by 't lyden.

GUISE

885 Ik vrees geen recht.

CATRYN

't Is goedt, zoo gy onschuldig zyt;
Maar vreesst gy 't niet, om dat gy 't met geweld bestrydt;
Zoo schynt gy in die zaak onkundig noch te wezen,
Dat die het recht niet vreesst waar voor hy dient te vrezzen.

GUISE

Ik roep alleen daar om. gy laat my in de ly.⁸⁸⁹
890 Dit 's al uw hulp. en och een kranke troost voor my.
Om dat ik, eer verhooght, een luttel ben aan 't zygen,
Nu zoektmen al myn eer voort op de knie te krygen.

CATRYN

Men tracht na d'eer van 't landt door straf van dit geweld.⁸⁹³
En wee u zo het werk door u is toegestelt.
895 Ik heb wel eer bestaan myn staat met u te wagen,
Maar ben een andre weg, nu wyzer, ingeslagen,
En niet op zoo veel moeite en zulke last belust.
Hy die zyn vyandt jaagt maakt zelf zich ongerust.
Dit docht ik in het eerst. nu zoek ik 't te bedekken.

GUISE

900 En my daar door het net zoo over 't hoofd te trekken?
Eerst boodt gy my de handt. nu licht gy my de voet.
Nu komt zo diep een eb na zoo een hoge vloedt.

CATRYN

Gy brengt het hier niet toe, in dit verloop der zaken,
Dat uw geslacht in 't ryk weêr oit te roer zal raken.

* 83. ghy - 890. krancke troost - 897. zulcke last.

889. *in de ly*: in de steek.

893. *straf*: de straf.

*

- 905 Al of uw hoge moedt zich hier in dienst begeeft,⁹⁰⁵
 Op hoop van heerschappy, daar gy alleen na streeft.
 Al zyt gy machteloos, gy laat u niet bedwingen.
 Maar zoekt noch tegens stroom in 't zwemmen op te dringen.
 Als een die, door een drift en boze tocht verrukt,⁹⁰⁹
- 910 Niet schandig acht te zyn wanneer 't hem wel gelukt,
 't Is voor u meêr dan tyt uw hoogmoedt af te leggen,
 Om dat gy hier niet meêr te zien hebt noch te zeggen.

GUISE

Is d'onrust van het ryk niet door onz'huis gstilt?

CATRYN

Dat voert de muitery en scheurzucht in haar schilt.

GUISE

- 915 De staat, zoo diep gequetst, heb ik getrou verbonden.

CATRYN

- Gelyk als of gy 't vuur woudt meestren in de wonden,⁹¹⁶
 Zoo hebt gy 't aangestelt. gy zoekt de vrede veeg
 Te maken voor den tyt, of isze u in de weeg?
 Nu gy uw woorden breekt, en om de wraak te wekken,
 920 Niet zoekt dan tegens ons een harnas aan te trekken.

GUISE

Al leedt ik ongelyk, ik was door 't oude leedt
 Noch grondvast in de trou, niet vlottende in myn eedt.⁹²²
 Daar hebt gy 't op gelaân. ik heb my niet gewroken.
 Zy zoeken met myn ramp haar handen noch te stoken.

* 911. hoogmoet - 912. ghy - 913. huys.
 905. *al of uw hoge moedt*: hoewel uw trots zich hier dienstbaar stelt.
 909. *door boze tocht verrukt*: door hartstocht afgedwaald.
 916. *meestren*: genezen.
 922. *vlottende*: wankelende.

*

CATRYN

925 Nu wordt gy week in 't hert. of vreesst gy voor het endt?
Dit geeft my achterdocht, ik ben dit niet gewent.

GUISE

De wraak is nu op 't felst, daar moet ik my voor hoeden.

CATRYN

Of denkt gy dat het werk hier mee zoo doodt zal bloeden.

GUISE

'k Verzoek van u Mevrouw, datge u hier tusschen steekt,
930 En zoo de meeste kracht van deze slagen breekt.

CATRYN

Of zoekt gy nu het hoofd weer in de schoot te leggen?
Al smeekt gy om gena, men zal u die ontzeggen.
Gy zyt met al uw huis niet dienstig voor myn Zoon,
Die met een andre voet zal treden op zyn Troon.
935 Men wil geen kryg met schyn van Godtsdienst meer bekleden,
En in een onderdaan, meer letten op zyn zeden
Dan op het Kerkgebruik, en zetten aan een zy
Dat Geestelyk gezach, zoo zoet op lantvoogdy.
De myter komt haar toe, laat zy die dienst bewaren.
940 De Koning voer de Kroon, die past niet op haar hayren.
Die eer moght om 't genot van 't recht zyn afgekeert,^{941, 942.}
Nu 't onrecht tot zyn schade en achterstal verleert.^{941, 942.}

GUISE

Mevrouw blyf ik in 't trecht dan van uw hulp versteken?

CATRYN

Verantwoordt gy u zelf. ik moet den koning spreken.
945 Goedt recht behoeft geen hulp.

*

943. in 't recht.

941, 942. *Die eer moght*, etc.: wie vroeger zich om het genot van het recht mochten afgekeerd hebben, leert het onrecht nu anders.

941, 942. *Die eer moght*, etc.: wie vroeger zich om het genot van het recht mochten afgekeerd hebben, leert het onrecht nu anders.

*

GUISE

Ik die, voor deze staat,
 Verbezicht heb myn goetd myn welvaart en myn raadt,
 Zie hoe het op het eindt met my komt af te lopen.
 Wat achte ik dier genoeg om gunst by 't hof te kopen?
 Noch leven noch myn staat, maar wat ik wrocht voor 't landt
 950 Was niet helaas dan zaat in een onvruchtbaar zandt.
 Wat is'er nu voor my in Vrankryk te beleven?
 Die den gemeenen haat daar over ben gegeven.^{952.}

CONDE

Nu ben ik eerst gerust. ik zorgde voor de list,^{953.}
 Die heeft myn hert bezet, gelyk een dikke mist,^{954.}
 955 Nu schielyk weghgejaaght. ik hadt geen vast betrouwen,
 Maar zocht dat heel bedekt, en 't oog in 't zeil te houwen.
 Nu toont Catryn de daat, te voren maar den schyn.
 Ik heb haar trou gezien met niet gezien te zyn.^{958.}

REY VAN NAVARROISCHE MAAGDEN

De droefheit, die het hert doorgrondt,
 960 Is altyt minder als de wondt,
 Wanneer zy hebben medelyden
 Die u van overlast bevryden.
 De ramp is klein in onze zin,
 Nu al des Koninghs hofgezin
 965 Schynt om den Ammiraal te klagen,
 Zoo onvoorziens ter neergeslagen.
 't Is waar, wy zyn het hof gewent,
 Maar och wat jammer wat ellendt

* 948. acht ik - 951. Vrankryk - 963. Nu treft de ramp ons vry wat min - 964. Omdat des Konings hofgezin.

952. *die den gemeenen haat daar over ben gegeven*: die daar aan de algemene haat ben overgegeven.

953. *zorgde voor de list*: was bezorgd, dat er list werd aangewend.

954. *die*: nl. die zorg.

958. *met niet gezien te zyn*: met mij verscholen te houden.

- *
 Wat droefheit is ons niet beschoren?
 970 Wat moetmen daar al zien en horen?
 De plagen zyn daar groot en veel,
 Waar van wy krygen mede onz' deel,
 En komt een brandt van bange tyden,
 Zoo moeten wy de vonken lyden.
 975 Een maaght, bevrydt voor 't hofgevaar,
 Leeft veel geruster, die voor haar
 Noch voor haar vrienden laag gezeten,
 Ziet ryzen nimmermeer Kometen.^{978.}
 Helaas wat is de heerschappy
 980 Als zorg? de zorg als slaverny.
 En zal de slaverny bekooren
 Het herte van een vrygebooren?
 Het dunkt den Koningen heel schoon,
 Dat zich de zon op hare troon^{984.}
 985 Ziet blindt, en met haar sterke stralen
 Niet by haar glory weet te halen.^{986.}
 Maar even als vermolsent houdt
 By duyster heeft de glans van goudt,
 Zoo zyn ook de verduysterde oogen
 990 Der Vorsten hier om laag bedrogen.
 Des Konings kroon was eer een last,
 (Daar ieder zich nu aan vertast)
 En dit een straf der onderzaten
 Wanneer hy dreygde 't ryk te laten.
 995 Maar och! helaas wat is Natuur
 Nu met haar goede gaven duur.
 Hoe zelden heft zy een op tronen
 En laat de deugden by hem wonen.
 De Koning, dus gezet in staat,
 1000 Volght zelden wat de wysheit raadt.

* 990. bedroogen - 997. troonen - 998. woonen - 1000. wysheyt.
 978. *kometen*: in het volksgeloof voorspelde de verschijning van kometen ongeluk.
 984. *hare troon*: hun troon.
 986. *haar glory*: hun glorie.

*

- Hy laat zich tot het quaat haast noden¹⁰⁰¹.
 Die alle ding acht onverboden:
 Maar een oprechte en vroomme geest,
 Die meer zich zelf dan andre vreest
 1005 Zal niet zoo licht iets quaats bedryven
 Hoe kan 't by hem verholen blyven?
 Wann'er zyn overtuight gemoedt
 De wete aan zyn geweete doet,
 Dan dunkt hem is 't zoo vergekomen
 1010 Als of 't de werelt hadt vernomen.
 Maar ziet, de nacht om hoog gereedt,
 Valt op het aartryk, als een kleedt.
 't Wort tyt om weer gerust te slapen
 Op 's Konings trou, het sterkste wapen.

Derde bedryf.

KAREL.

- 1015 Myn hert, door moeders drift te heftig opgeblazen,
 Nu krimpt van anxt in een. de moordt kan my verbazen
 Eer ikze noch bedryf. de schrik komt voor de daat,
 En als die is volvoert, 't berou dan veel te laat.
 Nu klemt my 't voorberou, en ik heb niet bedreven,
 1020 Dan hier in al te veel myn moeder toe gegeven.
 Ik ly meer dan ik doe. een vrou heeft my vermant.
 Nu is myn hert, gelyk een holle rots op strandt,
 Myn moeder als de wint, Guise en Anjou de baren,
 Die schent ze my op 't lyf en weet van geen bedaren.¹⁰²⁴
 1025 Hoe stuit ik dit geweld? nu slurp ik niet dan bloedt.
 Nu jaaght een zachter raadt die wreedtheit van 't gemoedt.
 Nu ben ik in een zee van moordt en bloedt verzonken.

* 1007. wann'er (drukfout): wanneer.

1001. *haast*: spoedig.

1024. *schennen*: aanhitsen.

- Nu heb ik weêr de wraak door d' aadren opgedronken.
 Zoo heb ik in myn hert al teffens, eb en vloedt.
- 1030 Nu valt, nu ryst weêr op die bloedtstorm, heel verwoedt.
 Nu zoek ik bet bedaart daar tegen aan te streven,¹⁰³¹
 Maar wordt te rug gekeert. ik dryf en wordt gedreven,
 Tot dat op 't lest een buy van heil of ongeval,
 My smyten zal met kracht aan hoog' of lager wal.
- 1035 Al gryp ik weder moedt, ik moetze voort verliezen.¹⁰³⁵
 Ik ly van twee geweld, met geen van twee te kiezen,
 De moordtuur is bestemt. ik kan niet weer te rug.
 En trede ik voort, zoo bou ik my een looze brug,¹⁰³⁸
 Waar op, indien ik ga, ik haast zal blyven steken.
- 1040 Nu vindt ik my bezet, en nergens deur te breken,
 Maar 't is noch best gekeert. 't is laat maar niet te laat.

CATRYN. KAREL.

Wel hoe, myn zoon, gy suft? wie geeft u deze raad?
 't Is nu geen suffens tyt. de raad is vast besloten,
 De Wraakboog uitgerekt.

KAREL

De pyl noch niet geschoten.

CATRYN

- 1045 Het moet 'er nu mee deur. zyn leven is uw doodt.

KAREL

Dat 's t' onrecht recht gezocht.¹⁰⁴⁶

CATRYN

Men recht hier met de noodt,
 Die alles vry bestaat. Wie kan het dan beletten?

KAREL

Myn eedt, het recht, de wet.

1031. *bet bedaard*: beter, meer bedaard.
 1035. *voort*: spoedig.
 1038. *looze brug*: wankele brug.
 1046 brengt een te spitsvondige woordspeling met 'recht'.

*

CATRYN

De noodt breekt eedt en wetten.

- Zy past op trou noch woordt, die 't alles onderstelt,
 1050 Of door geveinst bedrog, of ongeveinst geweld.
 En wort een Vorst gehoont dan mag hy, vol van toren,
 Gewapent met de wet de wet wel weer verstoren.
 Gerechtigheit en trou zyn deugden voor 't gemeen,
 Niet voor een opper hoofd die tronen moet betreen.

KAREL

- 1055 Maar ik bedrieg my zelf, eer ik hem heb bedrogen.

CATRYN

- Wel hoe, myn zoon, dit stuk is ernstig overwogen
 By 't geestelyk gezag, zy geven ons ten roof
 Het heilloos Ketterdom, ten dienste van 't geloof.
 Dat houdt het al in dwang. men veilt de ryxgebreken
 1060 Voor deugden, alsze zyn met deze glimp gestreken.
 Die daar zich meê behelpt, komt noit in maght te kort.

KAREL

Ik brou hem quaat, en voel dat het my eerst bestort.

CATRYN

Men wacht nu op uw woordt. gy moet het werk bestellen.

KAREL

De strik, nu aangehaalt, begint my eerst te knellen.

CATRYN

- 1065 Noit vindt gy rust in 't ryk indien gy van my gaat.

KAREL

Ik zoek niet dan na rust.

* 1050. (door)geveynst - 1053. deughden - 1057. geestelyck (2de druk).

*

CATRYN

Die vint gy in myn raadt.
Gy hebt in 't dit beleit recht toe recht aan te treden.

KAREL

Daar boven heerscht het recht.

CATRYN

Een Koning hier beneden.
Ziet dat gy wel gemoedt die huispest helpt van kant.

KAREL

1070 't Is Vrankryx Ammiraal.

CATRYN

Een ryx plaag voor uw landt.

KAREL

Maar nu een wisse steun, met ons getrou te blyven.

CATRYN

't Is vast bestemt dit quaat ver uit het hof te dryven.

KAREL

En dat met meerder quaat?

CATRYN

Op hoop van meerder goet.

KAREL

Wien mag dit van het hert?

CATRYN

1075 Die nu niet mag die moet.
Gy slaapt op uw geluk. ik zoek u op te wekken.

KAREL

Om nieuwe swarigheid?

* 1067. hier moet uitvallen als drukfout- 't - 1069. huyspest - 1076. zwaarigheid.

*

CATRYN

Om uit nw voet te trekken
Die doren, bits van tandt, die my het meeste smert

KAREL

Ik voel 't niet in myn voet.

CATRYN

Maar ik wel in myn hert.
Maak my voogdes van 't werk.

KAREL

Licht zal het niet gelukken.
1080 Gy kryght die knoop niet los.

CATRYN

Men haktze maar aan stukken.

KAREL

Ik schaam my dat, Mevrouw.

CATRYN

De schaamte is quadt voor 't ryk,
Wanneer 't de noodt vereyscht. zy neem nu vry de wyk.
Wie heeft u omgezet?

KAREL

Die 't alles weet te buygen.

CATRYN

Wie geeft u ongelyk?

KAREL

Myn hert met haar getuygen.

CATRYN

1085 Wie spreek dat vonnis uit?

* 1076. nw (drukfout): uw - 1078. ik voel niet in myn voet; ik voel 't niet (2de druk) 1083.
buijen (2de druk) - 1084. getuigen (ook in 2de druk).

*

KAREL

De vierschaar van 't gemoedt.
Myn bloedt was heel verhit.

CATRYN

Dat koelt men best met bloedt.

KAREL

Zal ik myn eyge ziel en myn geweten schennen?

CATRYN

Ziet dat gy 't niet belydt.

KAREL

Kan ik het haar ontkennen?
Myn tong en myn gemoedt staan in een vast verbondt.

CATRYN

1090 Wanneer uw hert het melt, zoo klop het op de mondt.

KAREL

Het valt de mondt te zwaar de stem van 't hert te smoren.

CATRYN

Uw mondt sprak maar dien eedt. uw hert heeft niet gezworen.

KAREL

Moet dan uw Karels naam gespelt zyn als een vloek,
In ieders hert en mondt, een nooit versleten boek.

1095 Ik vrees de nydt.

CATRYN

ô Zoon, daar moet geen Vorst na vragen,
't Is d'eerste kunst van 't ryk die rustig te verdragen,
De tweede, veinzery. hebt gy die niet geleert,
Zo denk dat gy in 't ryk de maght van 't ryk ontbeert.

* 1090. u hert - 1097. de tweede veinzery hebt gy die niet geleert.

*

- Met recht wort by de Zon de ryxkroon vergeleken,
 1100 Wie gaat ooit in de Zon, zoo prachtig uit gestreken,
 Dat hem geen schaduw volg? wanneer gy zit ten troon,
 Denk dat de nydt dan is een schaduw van uw kroon,
 En laat gy u van haar in uwe maght bepalen?
 Gy kunt de nyt noch ook uw schadu achter halen.

GUISE. KAREL. CATRYN. ANJOU.

- 1105 Het volk is by der handt, en wacht na'et werk met smert.
 De zegen is aan ons zoo wy maar hebben 't hert.
 Nu dient gy, in 't beleit, van hoger handt gedreven,
 Door 't Koninglyk gezach dien handel klem te geven.

KAREL

- Ziet watge u onderwindt, en ook op wien en waar.
 1110 Gy dinght hem na den hals maar met uw halsgevaar.

GUISE

Hebt gy dan by u zelf een andre raadt besloten?

KAREL

't Geen t'onrecht was bestemt zoek ik weer om te stoten.

CATRYN

Dit is het recht der noodt. 't is best dat gy alleen
 De raadt van dryen volgt dan drie de raadt van een.

ANJOU

- 1115 Uw moeder blyft u by, en zult gy haar begeven?

KAREL

Zy gaat nu niet met my, die by u is gebleven.

CATRYN

Gy hebt het zelf bestemt. uw raadt zy u een wet.

* 1110. dingt - 1117. uw raadt zyn een wet; zy u een wet (2de druk).

*

GUISE

Denkt dat men u verwint als gy wort om gezet.

ANJOU

De wraak geeft u de maght, en wort gy niet bewogen?

KAREL

1120 In 't quaat doen is de daat slimmer dan 't vermogen.
Ik vrees de maght van 't volk, als 't zich hier tegen zet,
En wreekt zich van de moordt en teffens van de wet.^{1122.}

CATRYNIs dit volstandigheid? is dit zich wel gequeten?^{1123.}**KAREL**

Volstandigheid? met recht hertnekkigheid geheten.

CATRYN

1125 Die is in tyt van noodt veel nutter dan berou.

KAREL

't Is nodig voor myn eer dat ik myn woorden hou.

CATRYN

Wat houwt gy haar geloof die niet met u geloven?

KAREL

Kan 't ketterdom myn eedt van zyn waardy beroven?

GUISE

Men leg haar maar te last als of zy toegeleit,^{1129.}
1130 Zelf hadden op verraadt.

* 1119. achter 'bewogen' staat in 3de druk een punt, in 2de druk een vraagteken - 1120. de daat veel slimmer (ook in 2de druk).

1122. *wreekt zich van*: wreekt zich over.

1123. *volstandigheid*: zelfstandigheid.

1129. *men leg haar maar te last*: men verwijte hen maar.

KAREL

Dat is wel haast gezeit,
Maar noch niet blyx genoeg, om daarom zoo te woeden.

CATRYN

Al zynze buiten schult, men straft wel op vermoeden.

KAREL

Zy quamen, maar op trouw. ik schrik.

CATRYN

Wat schrikt ge toch?

GUISE

Men speelt hem geen bedrog die lust heeft aan bedrog.

ANJOU

1135 Gy mooght u, is 't u nut met recht of onrecht wreken.

CATRYN

En wordt de wondt geheelt, zoo blyft nochtans het teken.

GUISE

Ten zy gy garen straft, zoo komt gy nooit aan rust.

KAREL

Die al te garen straft, schynt zelf op quaat belust.

CATRYN

1140 De Vorst gebruikt het quaat om 't zich noch te bedanken,^{1139.}
Gelyk een arts 't vergift tot welstandt van de krankten.

ANJOU

Die huispest, d'Ammiraal, moet dalen in het graf,
Door een verdiende loon.

1139. *om 't zich nog te bedanken:* om er zelf dank, heil van te genieten.

KAREL

Door al te straff een straf
Indien ik 't niet belet. ik kan uw raadt niet loven.

CATRYN

Gy zyt'er boven op, zeilt gy die hoek te boven.

KAREL

1145 Ik acht het niet voor goedt, en hem voor onbezindt
Die zelf het quaadt mispryst, en 't nochtans zelf begint.

CATRYN

Gy sammelt veel te lang. dees traagheit zal ons schaden.

KAREL

Men kan op iemandts doodt zich nooit te lang beraden.

CATRYN

Dat hebben wy gedaan, en nimmermeer verflaauwt
1150 Van d'opgezwoore moedt, en dikwils 't stuk erkaauwt.^{1150.}

KAREL

De schrik van dit besluit doet al myn adren kloppen.
Wie kan 't gerucht den mondt en 't volk hun ooren stoppen?
Al dwing ik hem met maght, noch zal by dien dit smert
My loven met de mondt en vloeken met het hert.

1155 De lasterende Faam zal my geduurig plagen.^{1155.}
Zy wast van handt tot handt en groeit in 't overdragen.

Nu zit zy op myn hof, en hoort eer 't iemandt hoort,
Dat ik myn zegel hang aan deze burgermoordt.

Dan zal zy opgewekt, dees vuyle lasterwerken
1160 Verspreyen door het volk, op 't gieren van haar vlerken,
Zoo veer daar menschen zyn. ja zelf de bange lucht
Zal yzen voor 't geluidt van 't yslyk moordtgerucht.

1150. *opgezwoore moedt*: aan de dag gekomen, betoonde moed.

1155. Hier volgt een klassieke uitbeelding van de Faam.

*

Nu steekt zy haar trompet. strak zal zy hene vliegen.
 En zou ze zich ontzien om mynen 't wil te liegen,
 1165 Die onder my niet staat? ik graav my zelf een kuil.
 Myn handt is schoon van bloedt, maar 't hert besmet en vuil.
 Daar snort ze voor my heen. wat zalze quaats verwekken
 Met deze tyding noch ten breedtsten uit te rekken!
 Betoon toch uw gena.

CATRYN

Die heeft hier uitgedient.
 1170 Ik neem de felle wraak en wreedtheit nu te vriendt.

KAREL

Ik vrees,

CATRYN

Ik hoop,

KAREL

Voor quaadt,

CATRYN

Op goedt.

ANJOU

Ey wilt bedaren.

KAREL

Bedaren? hoe? ik zie met opgerechte hayren
 Dit werk van achtren in.¹¹⁷³

CATRYN

Roemt gy u voor myn zoon?
 Slapmoed'ge zacht van hert, ondiensig tot de kroon.
 1175 Gy bastert van gemoedt, gy zult het zoo noch maken,
 Dat ik uit vrees van smaat zal moeten u verzaken.

* 1164. om mynent wil - 1165. ik graaf - 1173. dit werck - 1174. ondiensigh.
 1173. *ik zie dit werk van achtren in:* Ik zie de gevolgen van dit werk

*

Verwyfde Konings kint, gy vrou van moedt en geest,
Ik schoey een manlik hert op vrouwelyke leest.
Gy blode suffert, foei, waar zyt ge toe vervallen?

KAREL

1180 Helaas, Mevrouw, ik vrees voor alles en voor allen.

KATRYN

't Zal voor u nodig zijn, dat gy te flauw te laf,
Of afstaat van die vrees, of liever van de staf.^{1182.}
Natuur was onbedocht toen ze u bestondt te kiezen;
Maar 't is u meerder schande indien gy moet verliezen
1185 't Geen zy u heeft vergunt, dan ofze u nimmermeer
Dus hoog tot in een troon hadt opgehaalt in eer.
Mijn Zoon, 'k heb u zoo lang niet onder 't hert gedragen^{1187.}
Dan deze kans, en zult gy 't nu niet willen wagen?
Zy vliegt u in de mondt. maar gy die 't al verquist,
1190 Met sukkelen, denk vry dat gy uw ty vergist.^{1190.}

KAREL

Wat 's dit? zult gy my met slapmoedigheid betygen?
Mijn inborst is te fors. ik zal u niet ontzigen.^{1192.}
't Zal 't eerst niet zijn voor my te handelen in bloedt.
Daar hebt gy my, Mevrouw, van jongs in opgevoedt.
1195 Ik, die geen lusten acht dan slechts de lust van 't jagen,
Heb menig wilt vermoordt, en voor de vuist verslagen,
En 't zelf daar na ontwaait, en, dikwils vuil bemorst,^{1197.}
Het lillende ingewandt getrokken uit de borst.
Ik zal een mensche moordt wel onvertzaaght gedogen.
1200 De schrik vlie van my af. ik zie nu onder d'oogen

* 1182. af staat van die vrees; afstaat van die vrees (2de druk) - 1189. vliegt (ook 2de druk)
- 1191. slapmoedigheid; slapmoedigheid (2de druk).

1182. *de staf*: de koninklijke scepter.

1187. *onder 't hert gedragen*: moederlijk verzorgd om u deze kans te geven.

1190. *uw ty vergist*: uw gunstige gelegenheid laat voorbijgaan.

1192. *ontzigen*: ontvallen.

1197. *ontwaait*: ontweid, ontdaan van het ingewand.

*

Mijn vyandt zonder schrik, het dier- en menschenbloedt
 Is eveneens van verf, ik schat het even goedt,^{1202.}
 Het komt aan 't purper 't naast: wil daar een vorst meê pralen
 Dat krijght een schoonder glans met door het bloedt te halen,

1205 Waar op ik ben belust. men vaar 'er voort meê voort.^{1205.}

CATRYN

Nu dient het uitgevoert. men heeft des konings woordt.
 Men roer de klok van 't hof.

KAREL

Dat zal ik zelf gebieden.

Mijn overlopendt hert is nu geraakt aan 't zieden.
 De nieuw ontsteeke lust, die in mijn boezem raast;
 1210 Zich spoeit niet na de moordt, maar zellef na de haast.
 Op, Guise, toon uw hert, en dapperheit in 't strijden.
 Betoon u groot van moedt, maar niet van medelijden.
 En gy, Anjou, treê voort, op datmen 't veldt behoud'.
 Baat gaat voor trou.

CATRYN

Wat zoo. dat is een woort van goudt.

KAREL

1215 Gy hebt my moedt in 't lijf gestampt, met zoo te spreken,
 En onder mijne riem een manlijk hert gesteken.

Hier op wort de klok geroert en de moordt begonnen.

REY VAN NAVARROISCHE MAAGDEN

Waar zullen wy ons nu verschuilen
 In donker hol of duistre kuilen?

* 1210. zelf; zellef (2de druk) - 1214. woordt; woort (2de druk) - In toneelaanwijzing: *klock*,
moort - 1218. duystre.

1202. *eveneens van verf*: van dezelfde kleur.

1205. *voort*: spoedig, aanstonds.

- *
 Maar al vergeefs. het ongeval
 1220 Is over al.
 Wie hoort niet aan die droeve klachten
 Dat ons het zelve staat te wachten?
 Wien breekt het koude sweet niet uit
 Op dit geluid?
 1225 Ey hoor dat kermen. hoor dat gillen.
 De doodtsnik moet dit jammer stillen.
 Zijn dit de vruchten van de vreê?
 O hartewee!
 Gelijk een harder by zijn schapen,
 1230 Die, in een dal geraakt aan 't slapen,
 Wordt dikwils met de slag gewaar¹²³¹.
 Het doodtgevaar:
 Wanneer de hoge watervlieten
 Heel schielijk van een berg afschieten,
 1235 En zetten hem met al zijn vee
 In bare zee.
 Zoo onzacht worden wy eylacy!
 Gewekt, op 't eindt der bruiloftstacy,
 Nu ons de slaap bevangen hadt,
 1240 Lang afgemat.
 Och hadtmen toch gehoor gegeven
 Conde, in Staatkunst welbedreven,
 Dit lag hem, lang al voor de smert,¹²⁴³
 Als loodt op 't hert.
 1245 Wy zijn wel uit een landt gesproten,¹²⁴⁵
 En speel- en droeve drukgenoten,
 Licht zijn zy nu al om gebracht
 Ons waardtst geacht.¹²⁴⁸

* 1223. zweet - 1225. hoort dat... hoort dat; hoor... hoor (2de druk) - 1230. geraackt (2de druk)
 - 1234. van een bergh; van de bergh (2de druk) - 1238. op 't eind - 1243. lange.
 1231. *met de slag*: als de ramp geschiedt.
 1243. *de smert*: het droevig gebeuren.
 1245. *uit een land*: uit hetzelfde land.
 1248. *ons waardtst geacht*: die ons het dierbaarst zijn.

- *
 Zoo gy uw broeder, gy uw vader
 1250 Verloort, licht komt de ramp my nader,
 Indien in 's moorders klaauwen viel
 Mijn tweede ziel.^{1252.}
 Die ik heb gistren trou gegeven,
 Om trouw met hem in d'echt te leven.
 1255 Toen heeft hy 't eerst en 't lest het woort
 Van, lief, gehoord.
 Ik meende u morgen af te bidden,
 Of ik mocht tusschen u in 't midden
 Te trouwen gaan, op 't feestgety
 1260 Al dichte by.^{1260.}
 En och het zal my nu ontschieten,
 Dat ik mijn bruygom mag genieten.
 Myn vier, eer 't noch ontsteken was,
 Is nu al asch.
 1265 Wat is voor my (is hy gebleven)
 Nu in dit leven te beleven?
 Nu ik eer weduw ben dan vrou,
 Vol druk en rou.
 Komt laten wy ons t'zamen mengen,
 1270 En handen met onze armen strengelen,
 Zoo trekken wy gelijk een endt
 Van moordtellendt.
 O hemel, wilt toch d'eer bewaren
 Van onze onnoosle maagdescharen;^{1274.}
 1275 Op dat zy ongeschonden blijf
 Zoo lang als 't lijf.^{1276.}

* 1251. klauwen - 1274. onnosle.
 1252. *mijn tweede ziel*: mijn meest geliefde.
 1260. *al dichte by*: al spoedig.
 1274. *onnoosle*: onschuldige.
 1276. *'t lijf*: het leven.

*

Vierde bedryf.*NAVARRE. MARGAREET. CONDE.*

Wat voor gerucht is daar? ik kan tot hier toe horen
 Hoe my een roep van moordt komt gillen in mijn ooren.
 Wat onraadt is'er gaans? wat bloedtstorm, onverwacht,
 1280 Rijst, als een buy in zee, in 't midden van de nacht?

MARGAREET

Ik bidde u, hou gemak, blijf in mijn lieve leven.

NAVARRE

Ik moet my op de straat, en by mijn volk begeven.

MARGAREET

Dat lijde ik nimmermeer. ik bidde u, lief, bedaar,
 En loop niet in de mondt van 't gapende gevaar.
 1285 Dat komt ons tijts genoeg.

NAVARRE

Ik moet mijn plicht betrachten.

MARGAREET

Wat wilt gy buitens dak zoo hard' een buy verwachten?
 Gy weet niet waar 't ons schort, noch waar men ons belaaght.
 Wacht tot de razery zich zelf heb afgejaaght.

Conde uit.

Daar buiten is de noodt: wilt gy na buiten vluchten?

NAVARRE

1290 Daar 't quader niet meê magh, zal die voor arger duchten?^{1290.}

* 1279. onraedt - 1286. wilt ghy - 1289. buyten.
 1290. *daar 't quader niet meê magh, zal die voor arger duchten:* zal die voor erger bevreesd zijn,
 wie iets ergers niet kan overkomen.

*

CONDE

't Verraadt komt voor den dach, het is met ons gedaan.
 Gy zocht my dit uit 't hoofd, en in de windt te slaan,^{1292.}
 En och het hoofd van ons leit al ter neêrgesmeten.

NAVARRE

Helaas wie is 't?

CONDE

Gy zult strax wenschen niet te weten,
 1295 Het geen gy nu begeert. ik schrik van het verhaal,
 En zy niet van de moordt van Vrankrijx Ammiraal.
 Ik zocht te schuilen voor die buy van swarigheden.

NAVARRE

Wy leden 't niet.

CONDE

En och! het lag my op de leden.
 Ik hadt de schrik in 't hert, aleer dit was volbrocht.

NAVARRE

1300 Ik, niet een hayr op 't hoofd dat om die gruwel docht.
 Mijn trou heeft my misleit, die heb ik voort gedreven.^{1301.}

CONDE

Die misslag heeft alleen u deze slag gegeven.

NAVARRE

Waar ben ik toe gebrocht? is dan 't verraadt geweest
 De toeleg van mijn trou? was ik ter bruiloffeest
 1305 Op 't voorspel van de moordt? het minst daar meê beladen.
 Maar 't bruidsbedt is bedrog, het kussen is verraden.
 Bedekte Margareet, hebt gy geweest het Woort,
 De leus van 't loos verraadt, het teken van de moort.
 En waarschuwt gy my niet? dit zijn geen goede gangen.

* 1297. zwarigheden - 1306. wert bedrog.

1292. *in de windt te slaan*: en gij zocht er niet op te letten.

1301. *voort gedreven*: daardoor heb ik mij laten leiden.

*

MARGAREET

- 1310 Mijn lieve Bruidegom, ik ben met u gevangen
 Zoo gy gevangen zijt. ik weet niet door wiens list
 En loos beleit, het volk is hier toe aangehist.
 Ik weet niet van de moort, die dit heeft aangeheven,
 Heeft d'inslag my bedekt, toen d'aanslag is geweven.

CONDE

- 1315 Dat is uw moeders werk, die dient zich van uw min,
 En heeft, tot ons bederf, altijd de zelfde zin,
 Dat's nooit de zelfde zin. zy waait met alle winden.
 En dochtmen in dat hert noch trouwe grondt te vinden?
 Ik docht het ook op 't lest; zy heeft dit toegestelt
- 1320 Door hem, die wat hy heeft alleen heeft door geweld,
 En niet een lit aan 't lijf, of 't zal zich zelf verdoemen;
 Oneerlijkst in het geen men eerlijk niet mag noemen,
 Die maakt den Koning op, zoo dat ik naauwlijx weet
 Of ik hem beter noem of trouweloos of wreedt:
- 1325 Als hy zijn booze wil en avrechts welbehagen,
 En lusten los van toom, voor wetten op wil dragen.

NAVARRE

Gy hebt genoeg gezeit; maar ik, veel t'onbevreesd
 Onkundig al veracht 't orakel van uw geest,^{1328.}
 Bewaarheit van de tijt. wat kunnen wy bedrijven?

CONDE

- 1330 Noch vluchten veilig is, noch veilig hier te blijven.
 Wy zijn in hun geweld en overal bezet,
 Ik zie, voor u en my, gelijk een hert in 't net,
 Geen uitkomst waar ik loop; en kom hier aangetogen,
 Met het gezicht der doodt, en arger noch voor ogen.^{1334.}

* 1315. u moeders; zigh - 1323. nauwlyx - 1329. achter 'tyt' ontbreekt de punt.
 1328. *onkundigh al veracht 't orakel van uw geest*: veel te onbevreesd miskende ik, onkundig,
 geheel wat uw geest voorzag.
 1334. *het gezicht*: de aanblik.

*

- 1335 Nu heeft de helsche wraak haar woede razery¹³³⁵.
 Alree op hem gelost, en noch op u en my
 Geladen haar pistool. Zy staat ons na het leven;
 En voor het Hof gereedt om weder vuur te geven.

NAVARRE

Verhaal my 't geen gy weet.

CONDE

- Na dien ik weet geen raadt
 1340 Om raadt te geven, aan onze onderdrukte staat,
 En schoon ik 't onderstondt geen vordel zie by 't vechten.¹³⁴¹
 Zoo zal ik u op 't breedtst, van alles onderrechten,
 Het geen ik hoorde uit een, die in een oogenblik,
 My deze tijding brocht en voort met een de schrik.
 1345 Zoo ras de klok van 't hof de moordtleus hadt gegeven,¹³⁴⁵
 Begosten zy, gelijk van wreedtheit aangedreven,¹³⁴⁶
 Het voorgenoomde werk, en vliegen na het huis
 Van d'Ammiraal, verbaast om 't schielijk nachtgedruis.
 Zy achten geen geroep, terwijl zy heene strijken,
 1350 Meer lettende om te slaan als om den slag t'ontwijken.
 Zy schieten na hem toe, die swaarden, scherp van punt
 Vast hadden in de handt, en 't meest op hem gemunt.
 Zy klimmen na om hoog (elk zocht hier d'eerst te wezen)
 En vonden hem, in haast ten bedde uit opgerezen,
 1355 En twisten met elkaar, want d'een, van wraak bekoort,
 Benijdde d'ander d'eer van deze gruwelmoordt.
 Maar die komt Beme toe, in wreedtheit lang ervaren,
 Die nimmermeer noch bloedt noch bitterheit zal sparen.
 Dees heeft hem neêrgevelt.¹³⁵⁹

* 1338. gerecht om weder - 1353. te wesen.

1335. *woede* (adjectief): woedende, wrede.

1341. *schoon ik 't onderstondt*: ofschoon ik het ondernam; *vordel*: voordeel, baat.

1345. *moordtleus*: teken voor de moord.

1346. *gelyk*: allen samen.

1359. *Beme*: Besme of Bême is de bijnaam (*Boehm*: Bohemer) van de moordenaar Danowitz. Hij is in 1575 op de vlucht gedood.

*

NAVARRE

Vaar voort.

CONDE

Helaas! ik gruw'

1360 Dat ik het u vertelle, en my weêrom vernuw.^{1360.}

NAVARRE

Maar is hy 't al geweest?^{1361.}

CONDE

Dat zochten zy te weten,

En daarom wiert het lijk ten venster uitgesmeten,

Daar Anguleme zelf, zoo schendig en verwoedt,^{1363.}

Van zijn mismaakt gelaat afwiesch het stof en bloedt.^{1364.}

1365 Toen wiert het lijk, geschent, noch op een nieuw geschonden.^{1365 en 1366.}

Men gaf hem op het nieuw meer wonden in zijn wonden.^{1365 en 1366.}

Men sleept hem voort en voort. het scheelt haar niet met al,^{1367.}

Het zy hy in haar swaart of zich te barsten val.

Een dootd is niet genoeg. al heeft hy meerder plagen

1370 Als leden aan het lijf, noch moet hy meer verdragen.

Zy woeden even fel, haar moedt is niet gekoelt:^{1371.}

Als of het doode lijk noch elke slag gevoelt.

Zy roepen noch: vaar voort, zoo ly hy, daar beneven,^{1373.}

Na'et straffen voor zijn dootd, de schande na zijn leven.^{1374.}

* 1366. men gaf hem heel ontaart meer wonden - 1368. haar zwaart af zich - 1374. de schanden.

1360. *en my weêrom vernuw*: en het voor mij weer vernieuw.

1361. *maar is hy 't al geweest*: maar is hij het werkelijk geweest?

1363. *Angoulême*: Hendrik van Guise, hertog van Angoulême; *schendig*: belust op schenden.

1364. *mismaakt*: wegens een lidteken op zijn gelaat werd hij le Balafré genoemd.

1365 en 1366. Hier zijn teveel woordspelingen achter elkaar gebruikt.

1365 en 1366. Hier zijn teveel woordspelingen achter elkaar gebruikt.

1367. *het scheelt haar niet met al*: Het maakt voor hen volstrekt geen verschil.

1371. *moedt*: euvelmoed.

1373. *zoo ly hy*: zo moge hij lijden.

1374. *na 'et straffen voor zijn dootd, de schande na zijn leven*: na de straf vóór zijn dootd nog de schandelijke behandeling na zijn leven.

- *
- 1375 Zy gaven slag op slag, en dan weer steek op steek.
Hy had in 't hele lijf niet dat een lijf geleck.
Toen lietmen 't daar by staan, om meerder moordt te plegen.^{1377.}
Dies zy, van stonden aan, bezetten alle wegen
En straten, met hun wacht. toen was ons volk beducht,
- 1380 Of 't zich betrouwen mocht op wapens of de vlucht,
Maar kunnen alle bey haar niet te hulpe komen.
De wapens zijn onnut. de vlucht is hun benomen.
En 't bidden om het lijf komt hen niet meer te stâ,
Die d'oogen openslaat na'et luiken der genâ.^{1384.}
- 1385 De wanhoop heeft haar niet tot stoutheit aangedreven;^{1385.}
Maar ieder zocht hem zelf, uit bangheit, te begeven
Daar het hem veilig docht, en ziet zich met geen kracht
Te wreeken, op 't geweld der kenlijke overmaght.
Gelijkmen dikwils ziet, by bulderende vlagen,¹³⁸⁹⁻¹³⁹⁴
- 1390 Wanneer de hemel kraakt van schorre donderslagen
En 't schittrend' blixemvier, elk acht zich wel bewaart,
En zoo lang vry te zijn, als hem de blixem spaart,
Maar biedt geen tegenweer, van nare schrik verslagen,
En schijnt nu veel te blode, om 't eige lijf te wagen.
- 1395 Dit joeg de vyandt aan, daar Anguleme vast
Gedurig riep op straat: dit is des Konings last.
Daar hy, om ieder 't hert met het geweer te wetten,^{1397.}
Die 't over hadt van moedt poogde andren by te zetten.^{1398.}
Toen sprak hy: dat 's u voor. hier dient geen tijt vergist.^{1399.}
- 1400 't Is eens schoon of men wint met kloekheit of met list.
Nu waren zy gereedt om 't alles te versteuren,
En razen met geweld en bonzen op de deuren.

- * 1400. 't is een schoon of men wint met kloekheit.
1377. *toen lietmen 't daar by staan*: toen hield men daarmee op.
1384. *na 'et luiken der genâ*: nadat geen genade meer was te verkrijgen.
1385. *haar*: hen.
- 1389-1394 een mooie vergelijking.
1397. *'t hert*: de moed.
1398. *die 't over hadt van moedt*: wie nog moedig waren.
1399. *vergist*: verkwist.

*

- Rochefoucoot, die by den koning deze nacht¹⁴⁰³
 Hadt in het hof een wijl met kouten door gebracht,
 1405 Is van haar volk vermoort. zy hadden toen geen ooren,¹⁴⁰⁵
 Schoon hy met smeken zocht te stillen hare toren.
 Terwijlmen dees op straat en die in 't bed doorstoot,
 Zoo komt het dat de slaap verandert in de doot.
 Zy laten out noch jong uit haar geweld ontsluipen.
 1410 En krijgen dorst na bloedt met al dit bloedt te zuipen.
 Die zich, voor d'eerste laag door 't schuilen hadt gehoedt,
 Moet storten in de tweede, en daar zijn laatste bloedt,¹⁴¹²
 In handen van dat volk, dat, woënde bovenmaten,
 Veel beter toen geleck na slachters dan soldaten.
 1415 Elk hadt zijn beurt in 't werk. als d'een was afgemat,
 Heeft d'andere de moordt weer heftig opgevat.
 Elk was hier heel belust, en scheen zich noch te belgen,
 Dat hy zoo zoeten smaak moest met een toog verswelgen.
 Hier hielt de Wraak wat stant, tot dat zy na haar aart,
 1420 Of zy wiert ingevolght gezien hadt achterwaart,¹⁴²⁰
 En ziende dat zy daar met kracht aan 't moorden vielen,
 Zoo was zy in de bouw, om 't alles te vernielen,¹⁴²²
 Tot bouwing van haar eer. de roep is niet dan moordt,
 En deze gallem slaat tot alle huizen voort.
 1425 Nu was, door dit geluidt, de wreedtheit uitgelaten,
 De moorders overal, het wee door alle straten.
 't Gekerm van wees en weeuw is haar ten dienst geschiet,¹⁴²⁷
 Terwijl des klaagsters stem de klaagster zelf verriet.
 Dees, die in 't buurmans huis dit woeden hoort geschieden,
 1430 Vliegt na zijn buurman toe, om hem de handt te bieden,

* 1405. haer volk - 1415. wat afgemat - 1418. verzwelgen - 1419. de Wraack - 1423. haer eer - 1428. de klaagsters.

1403. *Rochefoucoot*: Frans III, graaf van La Rochefoucault, die zich heldhaftig onderscheiden had bij de belegering van Metz (1552) en bij Saint-Quentin (1557) werd in de Bartholomeusnacht vermoord.

1405. *haar*: hun.

1412. *daar zijn laatste bloedt*: daar zijn laatste bloed storten.

1420. *achterwaart*: achter zich.

1422. *in de bouw*: in het gebouw.

1427. *is haar ten dienst geschiet*: komt de moordenaars ten goede.

*

- Maar in zijn eige doodt, die hy met een bezuurt,^{1431.}
 Die 't nakende ongeval een bode tegenstuurt.^{1432.}
 Nu kan men naauwelijx de straten meer betreden,
 Zoo zijn zy overal bezaait met menscheleden,
 1435 Den dooden afgerukt. dien dus de wreedtheit joeg
 Hadt eens zijn lust gekoelt, maar daar mê niet genoeg.
 d' Een durft de swangre vrou de vrucht in 't lijf doorstoten.
 Die wort van 't licht berooft, en heeft het nooit genoten,
 Terwijl een ander 't kindt (daar zelf de Wraak om treurt)
 1440 Uit zijne moeders buik en voort aan flarze scheurt.
 Zoo slaat de Wreedtheit voort om 't al voorby te draven.
 Zy heeft het eene lijk door 't andre lijk begraven.
 Zy vindt geen tegenstandt, als ydel en onnut,
 Tot aan de Seine toe, hier wordt haar loop gestut.
 1445 Gelijk als of een vier was in een bos ontsteken,¹⁴⁴⁵⁻¹⁴⁵⁵
 De vlam van d' eene boom in d'andre voort zal breken,
 Wen daar een sterke windt en stokert onder ruischt;
 Dan maakt zy dat een zee van brandt en vonken, bruischt
 Door al de boomen heen, tot dat de waterstromen,
 1450 Ten einde van het bos, op 't lest daar tussen komen.
 Hier wordt de brandt gebluscht, en gaat allengskens uit.
 Het voedsel is verteert. hier wort haar loop gestuit.
 Nu kist zy in de vloedt, en smet haar met 'er smoken,
 Als, door een tegenkracht, haar krachten zijn gebroken.
 1455 Zoo braakte toen haar volk, noch niet verzaadt van bloedt,
 En hier belet, een vloedt van vloeken op de vloedt,^{1456.}
 Die haar is in de weeg, en door haar tusschenvlieten,
 Stats andre zy beschermt, om tot haar in te schieten.
 Zoo worden wy vervolght, en naarstig opgezocht,
 1460 Op dat des Konings wil door Guise werd' volbrocht.

* 1435. wreedtheyt - 1437. zwangre - 1448. achter 'vonken' ontbreekt de komma in de 2de druk - 1452. voetzelt; hier wordt (in 2de druk: wort) - 1456. achter 'belet' ontbreekt de komma, maar in 2de druk staat ze er - 1459. naarstigh.

1431. *maar in zijn eige doodt*: maar vliegt in zijn eigen dood.

1432. *een bode tegenstuurt*: verwittigt van het nakend onheil.

1445-1455 brengt een mooie vergelijking.

1456. Te kunstmatige woordspeling met 'vloed'.

*

NAVARRE

Komt laat ons, wel gemoedt, ons eer op 't lest betrachten,
Die 't uiterste getroost het uiterste verwachten.

MARGAREET

Bedaar mijn lief.

CONDE

Sta af.

MARGAREET

Zie voor u wat gy doet.

NAVARRE

1465 Wat 's dit? zult gy my dan beroven van de moedt
Uw broeder van het lijf? ik zal 'er tegenstreven.
Ik zoek mijn doot om mijn geluk niet t'overleven.

MARGAREET

Mijn lief, waar loopt gy heen? vertrouwt gy u op straat?
Zoo doet eerst aan uw vrou 't geen u te wachten staat.^{1468.}

NAVARRE

1470 Daar zijnze. die de moedt met my niet heeft verloren,
Die blijf my by, en sterf, veel eer met eer van voren^{1470.}
Dan achterne gequetst.^{1471.}

MARGAREET

't Is al verloren werk.
Mijn lief, gy zijt te zwak, zy zijn u veel te sterk.
't Schijnt of het hier geen eindt zal zijn tot geenen tijden,
Van ongelijk te doen en ongelijk te lijden.

Navarre en Conde worden binnen verzekert en over het toneel gebrocht daar de Koning op haar wacht.

* 1470. en sterft - 1471. verlooren - 1473. eind - 1474. van ongelyk te doen van ongelyk te lyden.

1468. 't geen u te wachten staat: de doot.

1470. van voren: bij aanval.

1471. van achteren: op de vlucht.

*

KAREL. NAVARRE. CONDE.

- 1475 Gy weet hoe d'Ammiraal, door loze raadt en daadt
Tot burgerkrijgh, de borst en lenden van mijn staat
Zoo deerlijk heeft gekneust, en in mijn vrye landen
Mijn hoofd met zorg vervult, en met zijn werk mijn handen.
De Fransche mogentheit stont, door dit slim bedrijf^{1479.}
- 1480 Met armen zonder kracht gebonden aan het lijf,
Als mat en maghteloos en met haar zelf verlegen.
Toen heeft mijn staat een steek, mijn kroon een krak gekregen,
En wort van 't volk gedreight daar zy wel eer de Heer
Van weigerde te zijn, te keurig op haar eer.
- 1485 Wanneer Euroop voor haar, met al haar koningkrijken,
En landen overheert, de vlag heeft moeten strijken.^{1486.}
Daar heb ik in voorzien, en in de grondt geboort
Het schip van d'Ammiraal, en hem daar op vermoort.
Dat gy, door hem verleit, zijt ook aan 't roer gezeten,
- 1490 En 't geen daar is verdient, zal ik niet licht vergeten.
Nu heeft het recht de maght my in de handt geleit;
Maar d'eer van deze kroon, en mijn zachtmoedigheid
Zyn my te lief en waardt, ik zal uw leven sparen,
Om dat wy maaghschap zijn en gy noch jongk van jaren.
- 1495 Dies schelde ik u een boek vol sware schulden quijt.
Gy hebt gelijke schult, daar hy alleen om lijdt.
Ik toon u mijn gena, die staat noch voor u open.

NAVARRE

Hy heeft een quade zaak die op gena moet hopen.

KAREL

Ik weet dat die een vorst het allermeest betaamt.

* 1476. burgerkryg - 1489. zyt oock - 1494. jonk - 1495. boeck vol zware schulden - 1496. ghy hebt.

1479. *slim*: sluw, snood.

1486. *en landen overheert*: en overheerde landen.

CONDE

1500 Ik schaam my van 't bedrog daar gy u niet van schaamt.

KAREL

Dat hadden wy van doen, om zoo ons leedt te wreken.

NAVARRE

Wien mag het van het hert zoo tegens 't hert te spreken?

KAREL

Ik waarschuw, let op my, en volg uw konings raad.
't Is dubbelt quaat, hebt gy noch geen berouw van 't quaat.

CONDE

1505 Gy hebt het zelf gedaan, en zult gy 't ons vergeven?
Gy acht uw eedt en trouw zoo luttel als ons leven.
Ik schrik niet voor de doot, maar voor uw schelmery.

KAREL

Zoo leg ik aan de bandt die woede razerny.

CONDE

Die zelf uitzinnig is denkt dat al andre razen.

KAREL

1510 De bozen zijn gestraft, om d'andre te verbazen.
Maar spiegelt u aan hem. de dulheit drijft uw geest
Zoo gy zijn boosheit volgt, en voor zijn straf niet vreest.
En denk vry dat het is zoo ver met u gekomen,
Dat ik u 't leven geef nu ik 't niet heb genomen.

1515 Ik haat uw eedtgespan.

NAVARRE

Die, uit een quaade haat,
Die hy den goeden draagt, zich zelf verloopt in 't quaat,^{1517.}
Is die al wel bedocht? of hebt gy het vergeten
Wat voor een goedt het zy een goedt en vroom geweten?

1517. *wel bedocht*: weldenkend.

*

KAREL

Houdt vry uw lessen t'huis, zy zijn hier niet besteedt.

1520 Ik hou de staf.

CONDE

De staf, maar niet uw woordt en eedt.

KARELGy stelt u vast te weer, maar ik ben niet verlegen,
Schoon gy uw scherpe tong wilt bruiken voor uw degen
Die is te stomp van sneê, die my geen wonden slaat.**NAVARRE**

Dit is die vaste trouw, een swakke toeverlaat!

CONDE1525 De trouw is als de ziel, daarze eens is uit gevlogen
Daar komtze nimmer weer. hy heeft ons eens bedrogen
En wy ons menigmaal; gy staakt met my de handt
Te reuk'loos in het vier, en hadt u eens gebrandt**KAREL**

Houdt hier van klachten op.

CONDE

Houdt gy eerst op van 't moorden.

1530 'K ben metter daat gequetst, en wreek my maar met woorden.
Die gy u niet ontziet.**KAREL**Zie voor u wien gy schelt.
Gy staat hier voor het recht.**CONDE**

Ik sta hier voor 't geweld.

* 1519. achter 'huis' ontbreekt de komma - 1522. u scherpe tong - 1527. menigmael - 1532.
voort 't geweld (drukfout).

*

KAREL

Zie waar gy zijt Conde, en wat u staat t' ontfangen.

CONDE

Maar mijn gemoedt is vry al is het lijf gevangen.

KAREL

- 1535 Wat barst gy uit verstoort in zulk een gramme moedt?
 De gramschap is in noodt d' ellendige niet goedt,
 Als die de straf vergroot. wat wiltge u onderwinden?
 Gy weet dat ik uw tong en handen weet te binden.
 Gy tergt mijn macht, en denkt dat altijt mijn gedult
- 1540 Zal dekken met genâ de vlekken van uw schult
 Ik heb wat anders voor, dat zoek ik te bejagen;
 En doem die kop ten swaart die 't juk niet wilde dragen.
 Ik ly niet dat het volk zoo van zijn Heer vervreemt,
 En datmen my 't ontzich en haar de vrees beneemt.
- 1545 Daar zal ik tegen gaan, dit is het rijk van node.
 Die zelf niet doodt wil zijn, moet zelf een muiter doden.
 En dat was d' Ammiraal.

CONDE

Die was, gelijk gy weet,
 Zoo ver van muitery, als gy van trouw en eedt.

KAREL

- 1550 Hertnekkige Conde, ik zal uw hoogmoet vellen,
 En 't alles na mijn zin en u gevangen stellen.
 En straffen na verdienst, voor ieder een ten toon.

CONDE

Ik acht de deught geen quaat, al krijghtze straf te loon.
 Ik min haar om haar zelf.

KAREL

Ik zal het u beletten,
 Dat gy noch tegens my u voeten dwars wilt zetten.

*

1542. ten zwaart - 1546. dooden.

*

1555 Nu gy geen onderscheit maakt tusschen Heer en knecht.
De noot is voor den vorst een toetsteen van het recht,
Daar Guise my ten dienst zich dapper heeft gequeten.

NAVARRE

Wort stoutheit in het quaadt nu dapperheit geheten?

CONDE

Heeft hy het stuk bestaan het geen zich zelf verdoemt,
1560 Wat zal de vorst dan zijn die hem daar over roemt;

KAREL

Het is zijn overleg. hy heeft het werk besteken,¹⁵⁶¹.
In deugden hoog vermaardt.

CONDE

Noch hoger in gebreken.

KAREL

Dat zeggen voeght hier niet. ik zeg, bedenkt u dra,
Of gy mijn maght beproeft of liever mijn genâ.
1565 Ik laat u ongestraft zoo gy, den Kerk ter eere,
U tot het oudt geloof gehoorzaam laat bekeeren.
Ik wil dat in mijn rijk geen Godtsdienst wort geplant,
Dan die daar wordt gebruikt, gereikt van handt tot handt.
Dit zeg ik met ontzag, en durft gy 't my ontzeggen,
1570 Zoo weet dat ik het vier u noch zal nader leggen.
Nu hebt gy keur van beide, of, van als onderdaan
Te leren aan de handt van uwen vorst te gaan,
Of van de doodt en straf.

NAVARRE

'K zal noit mijn plicht vergeten,
Zoo gy mijn lijf verschoont, maar teffens ook 't geweten.

* 1555. onderscheit - 1561. achter 'overleg' ontbreekt de punt - 1563. voegt - 1566. gehoorzaam
- 1572. leeren; gaen.
1561. *besteken*: beramen.

*

CONDE

- 1575 Wat leght gy my te last geloofs verwisseling?¹⁵⁷⁵.
 Dat 's boven uwe maght, en een ondwingbaar ding.
 Ik moet een hoger vorst daar rekening van geven:
 Al hebt gy in uw handt mijn welvaart en mijn leven.
 Dies zoo gy my hier in wilt dwingen met de noodt,
 1580 Zoo ben ik meer bevreest voor 't leven dan de doodt.
 Maar hadt het niet gedacht, dat gy uw eigen eeden,
 Zoo hoog en dier belooft, zoo los zoudt overtreden.
 Is dit een Konings werk? is dit uw eedt? gy breekt
 Het zegel van uw woordt, zoo ras het daar aan steekt.

KAREL

- 1585 Oplopende Conde, zult gy zoo onbesweken
 Zult gy zoo fier van moedt voor oppervorsten spreken?¹⁵⁸⁶.
 Gy muite maker, en gy muite makers zoon.
 Vlie voort uit mijn gezicht, gy schandtvlek van de kroon.
 't Geen ik niet buigen kan, dat zal ik zien te breken.
 1590 Die met geen woorden wint, moet met de werken wreken.
 Dat moet ik zien, eer noch drie dagen zijn ten end'
 Zoo zal het anders gaan, ten zy gy schult bekent.
 Uw straf is al bestemt; breng ik u ondertusschen
 Zoo ver niet, dat gy zelf mijn duym zult willen kussen.

Na. en Con. binnen.

KAREL IN ZIJN ENIGHEYT.

- 1595 Door zijnze. maar helaas! hoe schielijk wort mijn hert
 Met anxt en nieuwe schrik van alle zy benart.
 Hou moedt, mijn ziel, en ziet uw eigen anxt te dekken.
 Smoort de gedachten die met heele legers trekken
 Na uw swaarmoedig hoofd; maar och waar vindt hy raadt
 1600 Daar 't hert zich zelf bestrijdt, en laakt haar eigen quaat?¹⁶⁰⁰.

* 1582. soudt - 1585. onbesweken - 1595. weg zynze (ook in 2de druk) - 1599. uw' zwaarmoedig
 hoofd (ook in 2de druk).
 1575. *legt te last*: gebiedt.
 1586. *zoo fier van moedt*: zo stoutmoedig.
 1600. *haar eigen quaat*: het kwaad van het hart.

*

- Waar berg ik my van schrik, waar vlucht ik in mijn rijken?
 Om zoo de tong en 't oog der arge waan 't ontwijken,
 Die altijd quaadt vermoedt. ik ben het meest beducht,
 Die onderworpen ben de wangunst van 't gerucht.^{1604.}
- 1605 Ik heb mijn ziel gequetst, mijn eigen hert doorsteken,
 En binnen 't lijf een wonde, en buiten 't lijf geen teken.
 Wie wijte ik 't dan my zelf? die tegens wil misdoet
 Is schuldig aan zijn wil en overtuight gemoedt.
 Mijn vryheit was ik quijt; mijn wil van my gevloten.
- 1610 't Was met gebieden uit. den Koning wiert geboden.
 Wat hebt gy dan gedaan? dit vraagt mijn hert aenmy:
 En och ik schaam my zelf dat ik het haar bely.
 Ik docht niet dat het Recht was hoger opgeheven,^{1613.}
 En 't swaart haer tegens my in hare handt gegeven,
- 1615 Zoo ik mijn maght misbruik; nu zie ik, heel beswaart,
 Hoe al dit werk eerst heeft veel voeten in der aardt.
 Eerst was ik zonder vrees. 'k begin nu al te vrezen,
 Dat alles vyandt is of vyandt noch zal wezen.
 Eerst docht ik nergens om; nu worde ik 't wel gewaar.
- 1620 Nu vrees ik voor de nijdt, en daar na voor 't gevaar.
 Nu rijst al, voor de zon, de zon van mijn geweten,
 En toont, hoe ver ik 't recht, en zelf my heb vergeten;
 Toen ik dit stuk bestont, waar in my meerder hiel,^{1623.}
 De schaamte dan de wil, zelf tegen zin en ziel.
- 1625 Nu wroeght my mijn gemoedt. weet iemant swaarder plagen
 Dan in zijn eigen hert zijn eigen beul te dragen?
 Ik sluimer, heel vermoeit, maer niet op slaap belust.
 En vrees dat dit zal zijn een ongeruste rust.

* 1611. vraaght myn hert aan my (ook in 2de druk) - 1614. en 't swaart haar (ook in 2de druk)
 - 1615. nu zie ick heel bezwaart; in 2de druk staat achter 'ik' een komma - 1622. en zelfs
 my hebt vergeten; en zelf my (2de druk) - 1625. swaarder (ook in 2de druk).

1604. *wangunst*: ongenade.

1613. *was hoger opgeheven*: boven mij stond.

1623. *hiel*: vasthield, beheerste.

*

KEY VAN NAVARROISCHE MAAGDEN't Is geen drie eeuwen noch geleden^{1629.}

- 1630 Dat Karel, toegenamt Anjou,
Sicilien met al haar steden
Beheerschte met zijn staf en roe:
Maar 't eilandt, fel op hem gebeten,
Heeft door Prochijte, boos en valsch,^{1634.}
- 1635 Zijn Koninglijk gezach versmeten,
En 't Fransche juk van hare hals.
Het wiert door 't heele landt besteken
De Franschen, op het onvoorzienst,
Te moorden, als de klok het teken
- 1640 Zou geven van den* Avontdienst.
Wat durft de Boosheyt niet voltrekken?
Wat is'er daar zy zich aan stoort?
Het Paaschfeest most de leus verstrekken^{1643.}
Om niet te dolen in de moordt.^{1644.}
- 1645 Wie zou met jammeren en stenen
D'ellenden van die droeve nacht
Na zijn waardye nu bewenen;
Wie wiert'er niet al omgebracht?
En zonder deerenis verslagen,
- 1650 Al wat de moordt in handen viel.
De Faam most deze tijdingh dragen,
Om dat geen bode 't lijf behiel.
Dus heeft Anjou dat rijk verloren,
Dus is de vorst van Arragon
- 1655 Daar tot een Koning uit gekoren,
Voor wien Prochijte 't eylant won,

* vesperen.

* 1640. Avontdienst - 1644. doolen - 1659. laster woorden.

1629. De rei verwijst naar de Siciliaanse Vesper, waardoor op Paasmaandag 1282 bij een opstand tegen Karel van Anjou het eiland voor Frankrijk verloren ging en aan Peter III van Aragon kwam.

1634. *Prochijte*: Giovanni da Procida, de Italiaanse geneesheer, die de opstand tegen Karel v. Anjou leidde.1643. *de leus*: de aanwijzing.1644. *niet te dolen in de moord*: de moord te juistertijd te voltrekken.

*

1660 Waarom hem ieder zal vervloeken,
 Tot in den Afgrondt zonder grondt,
 Een eeuwig lasterwoorden zoeken
 Tot schand' van hem die 't stuk bestondt.

 Maer Vrankrijk zoekt op haar toneelen
 Met toestel, meerder als gemeen,
 Dat spel na 'et leven na te spelen.
 De Moordt schuilt onder bruiloftskleên.
 1665 Een dagh, gelijk als andre dagen,
 Is by haar niet genoeg geweest.
 Zy zoekt de werelt te behagen
 Op haar Sant Bartels martelfeest.^{1668.}
 1670 Kon zy hier na, hier mee verlegen,
 Deez' moortvlek uit haar tijdtboek vegen!
 Maar alle tongen zijn hier tegen.

Vyfde bedryf.

CATRYN. ANJOU. GUISE. op de galdery.

 De nacht is weghgejaagt. wat of de zon verlet
 Dat zy voor ons zoo traag komt rijzen uit haar bedt?
 Of martze om ons van daagh op ons geluk t' onthalen,
 1675 Met herelijke glans en fijner goude stralen?
 Rijs op ô morgenzon, zoo zien wy of te nacht
 Het koninglik bevel al naarstig is volbracht.

GUISE

 Mijn hert, dat zoo veel bloets heeft haastig ingezogen,
 Is nu verzaadt, en zoekt de lusten van haar oogen
 1680 Te boeten, als het ziet die uitgestrekte doôn,^{1680.}
 Gesmeten voor het hof gelyk ik hadt geboôn.

* 1661. maar - 1668. matelfeest (drukfout) - 1672. weghgejaagt (ook in 2de druk) - 1674. om van den daagh op ons; om ons van daagh op ons (2de druk) - 1675. fijnder; fijner (2de druk) - 1678. haastigh; haastig (2de druk) - 1681. ik had.

1668. *Sant Bartels martelfeest*: kerkelijk feest ter herdenking van de marteldood van de Apostel Bartolomeüs (24 augustus).

1680. *boeten*: voldoen.

*

ANJOU

Ik zie, zoo veer ik zie, de bruine nacht aan 't wyken,
 Voor 't altesterke licht, een roode berg van lyken
 Met lyken opgehoopt, nae 't slot toe heen gevoert.

1685 Ik zie hoe deez' zyn arm en die de benen roert.

CATRYN

'k Ben niet alleen verheught, maar voel nu daar beneven
 Dat die zyn vyandt doot, geniet een dubbelt leven.

zy klimmen om laag.

Men wensch met al het hof den Koning nu geluk,
 Die geeve in volle dank voor dit uw meester stuk.

Hier op komen de soldaten van het hof met het hoofd van d' Ammiraal op een spiets.

KAREL. CATRYN. ANJOU. GUISE. CAR. VAN BOURBON.

1690 Ay my! waar is die geest zoo schichtig heen gedreven?^{1690.}

Ik dorst niet bidden, dat hy my weer zou vergeven
 't Geen onvergeeflyk is, voor eeuwig en altoos.

Wie heeft my zoo verleit en uitgemaakt zoo loos^{1693.}

Dat ik my zelf bedrieg? nu moet ik my vervloeken,

1695 En haar die niet ontzien dit voor my op te zoeken.^{1695.}

CATRYN

Zoo wordt de straf haar loon, en treft nu te gelyk

De haters van uw staf, en muyters van uw ryk.

Zoo moet het haar vergaan die tegen u zich kanten.

Nu draaght een spiets het hoofd van 't hoofd der vloekverwanten.

1700 Zoo hecht die nooitvolpreze en loffelyke list,

Een perel aan uw kroon.

* 1697. muiers - 1700. nooitvolpreze - 1701. aan u kroon.

1690. *die geest*: de wroegingsgeest die hem had gekweld in bange droom.

1693. *uitgemaakt*: toegerust.

1695. *haar*: hen.

*

KAREL

Een nagel aan myn kist.
Weg met dat hoofd. ik schrik.

ANJOU

Wat schrik heeft u gedreven?

GUISE

Ontziet g' hem na zyn doodt, dien gy niet vreesde in 't leven?

KAREL

Weg met dat hoofd.

CARDINAAL VAN BOURBON

Wat 's dit? hoe zyt gy zoo verbaast?

KAREL

1705 Myn afgewoede wraak nu op my zelve raast.^{1705.}
O bange droom! de tyt zal wondren van u zeggen.

CATRYN

O bange droom? wat 's dit? gy dient dat uit te leggen.

KAREL

Noch speelt my voor het oog, noch dunkt my dat ik zie
De bleekgedane schim en geest van Teligni

1710 Ik vong zyn nare stem, met myn besturven ooren.^{1710.}
En schrikte van het zien. nu schrikt gy licht van 't horen.
Ik was in deze stoel aan 't sluimeren geraakt,
Benaauwt om d' Ammiraal die ik heb afgemaakt.

Ach had ik hem gespaart! ach was hy niet verslagen!
1715 Dit hoorde ik in myn droom zyn droeve dochter klagen.
ô Vader, heeft de wraak het zoo op u gemunt,

* 1709. bleekgedaane - 1716. soo.

1705. *afgewoede wraak*: uitgewoede wraak

1710. *besturven oren*: oren als van een gestorvene.

*

- Dat zy u 't leven roof en my uw lyk misgunt?¹⁷¹⁷
 En gy, myn Teligni, hoort gy Loyze spreken?
 En spreekt gy niet weêrom; zoo toon haar toch een teken
- 1720 Dat gy in 't leven zyt, of zy u garen zag,
 Zy wenscht dat gy by nacht toch niet komt voor den dag.
 Hier op sprak Teligni. ik kan geen vrees ontvluchten.
 My volght het geen ik vlie. maar och wie hoor ik zuchten?
 Zyt gy 't myn lief Loyz'? zyt gy 't? waar blyftge nu?
- 1725 Zyt gy om my bevreest? ik noch veel meer om u.
 Ik zal by u om laag neêrdalen van de daken;
 Om u, en zoo myn ramp, noch nader te genaken.
 Maar och ik hoor gerucht. waar vinden wy een wyk
 Voor u, myn lief, en my en waar myn vaders lyk?
- 1730 Hier wort hy op vermoordt. de doot klom van beneden
 Tot na zyn herte toe, en d' ongequetste leden
 Zyn van de doot gequetst. dus smorende in zyn bloedt,
 Zoo klaagd' hy, om zyn vrou bekommert in 't gemoedt,
 Ach wist ik voor myn doot van 't leven van Loyze!
- 1735 Ik die het al verlies, vrees haar noch te verliezen.
 Myn leven, sprak hy, (en zyn leven ging tot niet)
 Ik schiet 'er 't leven in, maar zoo gy overschiet¹⁷³⁷
 Zoo troost het my. hier op quam schielyk aangevlogen
 Zyn trouwe gemalin, die in haar droevige oogen
- 1740 Haar laatste tranen hadt, en knielende by 't lyk,
 Geleekze 'er zellef een, bekladt met bloedt en slyk.
 Toen sprakze; (daar de Moordt haar man had neergeslagen
 En zy niet uitgeklaaght, en weder stof tot klagen)
 ô Waarde lief, gy zult het my vergeven
- 1745 Dat ik voor u geen tranen heb gespaart;
 Die heb ik al vergoten by uw leven.
 Myn vaders doot was al myn traanen waardt.

* 1732. doodt - 1744. gy sult.

1717. Louise was de dochter van Coligny en sedert 1571 de vrouw van diens veldoverste Charles de Téligny, die ook bij de moord was omgekomen.

1737. *overschiet*: in leven blijft.

- *
 Myn stem wil my niet meêr ten monde uitbreken.
 Och mocht ik maar, om nieuwe ramp bedroeft,
 1750 Van deze rouw met stomme tranen spreken!
 De droefheit heeft myn herte toegeschroeft.
 Helaas mag my de doot dan niet gebeuren?
 Zy neemt myn hoop myn troost, en laat aan my
 Niet over, dan dat ik daar om moet treuren.
 1755 Of voelt zy niet de droefheit die ik ly?
 Heeft zy op my haar pylen al verschoten
 Eer zy my treft? is nu haar maght gedaan?
 Of zyn haar nu de handen toegesloten?
 Of kanze my geen meerder wonden slaan?
 1760 Myn Teligni, gy wiert altyt voor henen
 Uw leven lang van duizenden benydt,
 En een alleen zal maar uw doot bewenen,
 Tot dat de Doodt van 't wenen haar bevrydt.
 Zy is 't alleen die myner kan erbarmen.¹⁷⁶⁴
 1765 Wie voor haer schrikt, ik ben op haar belust.
 Zy kom vry aan. ik zal met oopen armen
 Haar gaan te moet. ik wacht van haar myn rust.
 Holt over al de Moordt door al de straten?
 En slaatze deze straat alleen voor by?
 1770 Is nu by nacht de Wreedtheit uit gelaten
 Op ieder een, behalven maar op my?
 Dus klaagde 't levend lyk, zyn afgetreunde vrou,
 Geperst van d' algemeene en van haar eyge rou,
 By haar vermoorde man, in 't midden van de lyken,
 1775 Gereedt om met dat pandt na huis toe heen te stryken.
 Maar ziet, terwylze klaaght, die voor geen sterven vreest,
 Zoo quam van achtren op haar mans verslage geest:
 En sprak tot haar myn lief. zoekt gy my by de dooden.
 'k Ben by de levenden, en alle ramp ontvloten,

* 1752. magh - 1757. macht - 1761. duisenden - 1763. de doot - 1765. voor haar schrikt - 1766.
 open.

1764. *zy is 't alleen*: de doot alleen.

*

- 1780 En van uw heil bewust; denk om geen tegenspoet,
 Wanneer de nieuwe hoop het oude leedt verzoet.
 Gy zyt nu op het hoogst, en hebt het al verloren:
 Maar als de droefheit sterft, dan wort de vreught geboren,
 Die hanght u over 't hoofd, dies ziet dat gy uw leedt
- 1785 Noch nooit te veel gedenkt, noch nooit te veel vergeet.

CATRYN

Met wat voor troost kon hy Loyzes leedt verzachten?
 Die 't al verloren heeft behalven droeve klachten.

KAREL

- Ziet sprak hy, dat gy niet te jammerlyk beschreit
 Uw weduwlyken staat. u wort wat groots bereit.
- 1790 Gy, die my nu bedroeft de leste eer wilt bewyzen,
 Zult, door uw tweede trou tot aan de starren ryzen,^{1791.}
 En wezen, tot in top door 't milt geluk gestelt,
 De Moeder van die zoon, de vrou van zulk een Helt,
 Oranje toegenaemt, die zware zwarigheden,
- 1795 En heeft veel zuurs bezuurt, en zoo veel leedts geleden,
 En ook, op dat de staat moght vry zyn, jaar op jaar,
 Veel onweers afgeweert, gevaren door 't gevaar.
 Tot dat hy op het lest, om Nederlandt t' hervormen
 Zoo lang heeft uitgehart, zoo lang en harde stormen;
- 1800 Al eer hy, door de hoop van een geruster tyt,
 De hoop en vrees van Flips, van vreemt geweld bevrydt;
 Dat 's Neerlandt daar het bloedt, gevloten uit de wonden,
 Hadt lang een stroom geweest, hadt het een kolk gevonden;
 En nooit een eindt van 't leedt, hadt het de slaverny
- 1805 Niet eerder afgeleit, als Flips zyn dwinglandy:
 Zoo dat het voor dat landt een weldaat schynt te wezen,

* 1783. droefheyte - 1784. hangt - 1790. Gy, die bedroeft my wilt de leste plicht bewyzen -
 1794. toegenaemt - 1802. gevlooten - 1804. een eind van leedt.

1791. *uw tweede trou*: Louise de Coligny werd de vierde gemalin van Prins Willem I van Oranje
 en was de moeder van stadhouder Frederik Hendrik, die Nederland geheel zou bevrijden van
 de heerschappij van de Spaanse koning Filips II.

- *
 Dat daar zoo groot een storm is heftig opgerezzen,^{1807.}
 En daar na weer bedaart. nu haar verheve staat
 Ryst, als de guide Zon ryst in de dageraat,
 1810 En stelt in 't landtbestier, tot al des Werelts wonder,
 De vryheit in 't gemeen, de Staten in 't besonder.
 Dat is Oranjes werk, die, aan dat volk getrou,
 En om uw Vaders deught u neemt voor echte Vrou.
 Maar ach! wat is de vreught in Hollandt uitgelaten,
 1815 Als gy, tot hulp en troost van Neerlandts onderzaten,
 De blyde moeder wort van FREDERIK HENDRYK
 Die volgende zich zelf, heeft niemant zyns gelyk:
 Als elk is eer vermoeit hem na verdienst te pryzen,
 Dan hy, ten dienst van 't landt, zyn deugden te bewyzen.
 1820 Zyn onvertzaagde moedt heel Spanje maakt vervaart:
 Zoo dat de schrik van hem doet meerder dan zyn zwaart.
 Dan ziet de dwingelandt zyn domheit in het stryden,
 Met hem, die alles doen en meerder noch wil lyden,
 Om 's vryheits errefgoedt, dat zal hy ongeschent,
 1825 Gelyk zyn eygen hart, bewaren tot het ent;
 Die over al vermaardt, en doende voor hem stryken^{1826-1830.}
 d'Ontzaghelyke moedt van groote Koningkryken,
 In 't opstaan van de Zon, zyn zegen op ziet staan,
 En in haar ondergang, zyn vyandt ondergaan.
 1830 Tot dat hy door de krygh, zoo loffelyk begonnen,
 Alle andren overwindt en zelf niet wort verwonnen;
 Dan zoekt de Spaansche Vorst, te scheiden van 't gevecht,
 Verwonnen door de kryg en teffens door het Recht.
 Zoo komt uw droefheit noch op blyschap uit te lopen.
 1835 Ik hou van zeggen op, houdt gy niet op van hopen:
 Maar vraag niet heel belust te weten, met wat doot

* 1816. Fredrik Henderyk - 1819. deughden - 1820. maekt - 1822. de dwinglandy - 1825. eigen hart.

1807. *zoo groot een storm*: de Tachtigjarige Oorlog met Spanje.

1826-1830. Onder het bestuur van Frederik Hendrik verwierf Nederland koloniale gebieden in het Oosten (in 't opstaan van de Zon) en hij zag in het Westen (in haar ondergang) het vijandelijke Spanje zijn wereldmacht verliezen.

*

Gy zien zult neêrgevelt, uw tweden bedtgenoodt.^{1837.}
 Ik zeg u van uw vreught, en zoek u dat te helen.
 Zoo zelden is 't geluk volmaakt in alle delen.

ANJOU

1840 Wat wonderen zyn dit? Wat vreemder nachtgezicht?

GUISE

Is dit u in de slaap verschenen by het licht?^{1841.}

KAREL

Dat was van 't huwlyxheil dat haar te beurt zou vallen.
 Toen sprak de geest, vol wraak, van 't noodtlot van ons allen;
 En loofde my, en al de Heeren van myn Staat,^{1844.}
 1845 Voor d'euvlen dezer nacht een euvle dageraadt.
 En dat het nu met my geen twee jaar aan zal lopen,
 Of dat ik spuw het bloedt dat ik heb ingezopen,
 En dan van ziekte sterf; gy, die de Poolsche kroon,^{1848.}
 Zult voeren buyten 't ryk, op een uit heemsche troon
 1850 En u in deze moordt voorbarig zoekt te wreken,
 Zult worden met een mes noch in uw buik doorsteken:
 Gy Guise, al meê vermoort, als die te ver gevoert
 Door staatzucht, deze staat oproerig hebt beroert.
 Dan stort gy zelf Mevrouw, niet ziende uw staat te redden,

* 1845. deser nacht - 1851. in u buik.

1837. Wijst op de vermoording van Willem I van Oranje in 1584.

1841. *verschenen by het licht*: in het licht verschenen.

1844. *loofde*: beloofde.

1848. *die de Poolse kroon*: Karels broeder Hendrik was van 1572 tot 1574 Pools koning, maar volgde als Hendrik III in 1574 Karel IX op als koning van Frankrijk. In de later gevolgde oorlog der drie Hendriken vreesde hij, dat Hendrik de Guise trachtte hem van de troon te stoten; zodoende liet hij Guise in 1588 vermoorden. Uit wraak hierover werd ook Hendrik III in 1589 gedood door een dolkstoot in zijn buik. De kardinaal Karel van Bourbon werd door de katholieke partij toen tot koning uitgeroepen als Karel X. Hij vond een tegenstander in Hendrik van Navarra, die hem gevangen nam en in gevangenschap hield tot zijn dood in 1590. Navarra, gesteund door de hugenoten, werd toen als Hendrik IV koning van Frankrijk. Hij regeerde van 1589 tot 1610. Met hem kwam het huis Bourbon op de Franse troon.

*

- 1855 Een weynig na zyn doodt van ongenucht te bedde.
 En gy, ô Kardinaal, al roeptmen u door 't ryk
 Voor Vrankryx Koning uit, zult worden noch een lyk,
 Daar gy gevangen zit, en na verscheide stryden,
 Afleggen op een tyt uw leven en uw lyden.
- 1860 Dan zal de Fransche kroon, uit veel gevaars gebracht,
 Verwisselen van stam verandren van geslacht,
 En dalen op Bourbon, die stout om 't lyf te wagen,
 Kan beter ongeluk dan ongelyk verdragen.
 Dit alles sprak de Geest. ik schuldig aan dit bloedt,
- 1865 Zie nu al reê van ver de waarheit te gemoedt;
 En dat ik eer en eedt en alles heb vergeten.
 Ik sloeg aan hem de handt, maar eerst aan myn geweten.
 Zoo ben ik zelf verleit, als een die, veel te stout,
 Zich in de jacht verloopt, door 't ongebaande woudt;
- 1870 En volgende op het spoor der snelle hazewinden,
 Zich zelf verliest in steê van 't schuwe wilt te vinden.

UIT.⁺

* 1864. aen dit bloedt - 1865. waarheit.

+ Het jongste werk over de Sint Bartholomeusnacht is: *Sylvia L. England: The Massacre of St. Bartholomew*. London 1938. - Hierin is al wat te voren aan bronnen en litteratuur verschenen was, grondig verwerkt.